

Hvor ble det av dyrlegene?

– Om mangelen på
veterinærer til klinisk
praksis og vakt

Hilde K. L. Wærp

Anne Bungler

Rapport 3–2023

Forfatter	Hilde K. L. Wærp, Anne Bungler
Tittel	Hvor ble det av dyrlegene? -Om mangelen på veterinærer til klinisk praksis og vakt
Utgiver	AgriAnalyse
Utgiversted	Oslo
Utgivelsesår	2023
Antall sider	70
Oppdragsgiver	Den Norske Veterinærforening
ISSN	1894-1192, Internett: ISSN 1894-1877
Emneord	Veterinær, offentlig vakt, dyrlege, produksjonsdyr, familiedyr, beredskap
Forsidebilde	Sturla Molden via DALL-E (OpenAI.com)

AgriAnalyse

AgriAnalyse er en faglig premissleverandør og et kompetent utredningsmiljø i spørsmål knyttet til landbruk og politikk. AgriAnalyse arbeider med nasjonale, internasjonale og organisasjonsinterne problemstillinger innenfor våre prioriterte satsingsområder. Ansatte i AgriAnalyse har tverrfaglig bakgrunn med kompetanse fra flere ulike samfunnsvitenskapelige og landbruksfaglige tradisjoner. Se www.agrianalyse.no for mer informasjon.

Forord

Veterinærdekningen er avgjørende for å kunne ha husdyrhold. I Norge, som har store avstander og relativt lavt antall produksjonsdyr, kan det være krevende å opprettholde tilstrekkelig veterinærtilgang over hele landet. Veterinærtilgangen må også sees opp mot det totale næringsgrunnlaget, inkludert sports- og familiedyr. Dette vil være ulikt i forskjellige regioner. Situasjonen innebærer at myndighetene må følge dette nøye og stille tilstrekkelig midler til rådighet, og at de ulike aktørene må samarbeide godt for å sikre et fullverdig tjenestetilbud over hele landet.

Vi ønsker å takke Inger-Anne Ringereide med kolleger i Landbruksdirektoratet, Animalia ved Kathrine Akre og GENO for velvilje og bistand ved uthenting av reisedata fra Dyrehelseportalen. Takk også til Helsepersonellregisteret for data om autoriserte veterinærer.

Vi vil også rette en stor takk til alle veterinærer som har bidratt til prosjektet og gitt innsikt i sin arbeidshverdag og situasjon.

Prosjektet er finansiert av Den norske veterinærforening. AgriAnalyse takker for oppdraget og for godt samarbeid.

Oslo, februar 2023

Chr. Anton Smedshaug
Daglig leder AgriAnalyse

Innhold

SAMMENDRAG	1
SUMMARY	4
1 INNLEDNING.....	7
2 DAGENS STATUS I NORSK VETERINÆRBRANSJE.....	8
2.1 VETERINÆRENE SAMFUNNSROLLE.....	8
2.2 BRANSJESTRUKTUR OG TILSKUDDSSYSTEMER	9
2.3 OM VETERINÆRKRISEN OG OPPFATNINGEN AV DEN.....	15
3 EN VETERINÆRHISTORISK GJENNOMGANG.....	17
3.1 FØR 2004: DISTRIKTSVETERINÆR OG NÆRINGSMIDDEL TILSYN	17
3.2 2004: OPPRETTELSEN AV MATTILSYNET	18
3.3 2008: VAKTEN BLIR KOMMUNAL	19
3.4 2010: MATTILSYNETS LOKALE BEREDSKAPSVAKT OPPHØRER.....	21
3.5 ANTALL PRODUKSJONSDYRBESETNINGER SYNKER	22
3.6 GENO OG UTVIKLINGEN I STORFE-SEMIN	25
3.7 KLINIKK-KJEDER I SMÅDYRSEKTOREN	27
3.8 FØRST PANDEMI, DERETTER DYRTID.....	29
4 FORDELING, BEHOV OG KAPASITET.....	32
4.1 ER DET FOR FÅ VETERINÆRER I NORGE?	32
4.2 HVOR MANGE VETERINÆRER MANGLER I PRAKSIS OG VAKT?.....	34
4.3 FORDELING AV VETERINÆRER I DET NORSKE ARBEIDSMARKEDET	35
5 HVORFOR FORLATER VETERINÆRENE PRAKSIS OG VAKT?.....	38
5.1 LØNNSOMHET, NÆRINGSGRUNNLAG OG KOMPETANSE-SPAGAT	38
5.2 PRAKTISKE ARBEIDSFORHOLD.....	43
5.3 PSYKISK BELASTNING	49
6 UTDANNING OG REKRUTTERING	56
6.1 ER DAGENS VETERINÆRUTDANNING GOD NOK?	56
6.2 BØR DET UTDANNES FLERE VETERINÆRER?	56
6.3 HVA ØNSKER FREMTIDENS VETERINÆRER?	58
7 INTERNASJONALE FORHOLD.....	61
7.1 SVERIGE	63
8 OPPSUMMERENDE BETRAKTNINGER.....	65
9 DOKUMENTASJONGRUNNLAG OG METODER.....	68
LITTERATUR	70

Sammendrag

Wærp, H. K. L. & Bungler, A. (2023): Hvor ble det av dyrlegene? – Om mangelen på veterinærer til klinisk praksis og vakt. AgriAnalyse. Oslo.

Tilgang på veterinære tjenester er, eller er i ferd med å bli, et problem i store deler av Norge. Dette gjelder både rurale og bynære strøk. Det mangler 40–100 veterinærer for å dekke opp den offentlige veterinærvakten i landets vakt-distrikter totalt sett, og også Mattilsynet og smådyr-klinikker opplever en nedgang i søkermassen til ledige stillinger. En utilstrekkelig lokal eller regional veterinærdekning er av betydning for både folkehelse, dyrehelse, mattrygghet og samfunnsberedskap, og har samtidig en sterk negativ innvirkning på den individuelle velferden til de involverte, i form av dyr, veterinærer og dyreeiere. Norsk veterinærbransje er privat organisert, og fordelingen av veterinærer geografisk og bransjemessig påvirkes derfor i stor grad av hvor det finnes god lønnsomhet og et attraktivt arbeidsmarked. Det finnes to statlige tilskuddsordninger som bidrar til veterinærenes næringsgrunnlag. Dette er vakttilskuddet, som med unntak av et sesongtillegg for enkelte distrikter med konsentrert kalving eller lamming, er jevnt fordelt mellom vakt-distriktene, samt et begrenset stimuleringsstilskudd for sviktende næringsgrunnlag som kan omsøkes av kommunene. Begge disse tilskuddene er av stor betydning for produksjonsdyrveterinærers og vaktveterinærers totale inntektsgrunnlag, men de har ikke en størrelse eller utforming som påvirker den geografiske fordelingen av veterinærer i særlig grad.

En tilsvarende utvikling i veterinærtilgangen ses også i utlandet. Det er en generell veterinærmangel til autorisasjonskrevende yrker i store deler av Europa, og spesielt i rurale strøk. Tilsvarende tendenser ses også i andre deler av verden. Det er mange likhetstrekk, og lønnsomhet, arbeidspress og høyt stressnivå går igjen. Flere land beskriver problemer med at mange nyutdannede søker seg til andre jobber etter bare noen få år, og slik sett vil ikke problemet nødvendigvis løses bare ved å utdanne flere veterinærer.

Det er flere utviklingstrekk de siste 25 årene som har hatt til dels sterk innvirkning på veterinærbransjens struktur og på veterinærenes hverdag i Norge. Fra en sikring av veterinærdekning via distriktsveterinærenes kombinasjon av privat klinisk praksis og offentlige oppgaver som statsansatte, har veterinærtjenestene, inkludert den offentlige vekten, i stadig større grad blitt privatisert, konkurranseutsatt og gjenstand for lokale avtaler og forhandlinger. Kjededannelse i smådyrsektoren har ført til kraftig vekst i antall middels store og store klinikker som spesialiserer seg på smådyr. Etterspørselen etter intensive og kompliserte behandlinger på sports- og familiedyrsiden har økt markant, og med det også utstyrsnivået og spesialiseringsgraden blant smådyrveterinærene.

Både total omsetning og totalt antall sysselsatte i norsk veterinærbransje (både veterinærer og annet personell) har doblet seg i løpet av de siste 15 årene. Antallet veterinærer som får

norsk autorisasjon¹ hvert år har også økt, og forholdet mellom antall ansatte i norsk veterinærbransje og antall autoriserte veterinærer har holdt seg relativt stabilt. Norge er et av landene i Europa med best veterinærdekning. På bakgrunn av dette er det ikke grunn til å anta at mangelen på veterinærer til stillinger som krever veterinær autorisasjon, primært skyldes en absolutt mangel på veterinærer i Norge, eller at løsningen på dagens problem ligger i å øke antall studieplasser. Utdanningskvaliteten ser heller ikke ut til å være en hovedårsak til mangelen på veterinærer i klinisk smådyr- og produksjonsdyrpraksis. Det er imidlertid mange andre faktorer som påvirker veterinærers valg av jobb, og som ser ut til å virke i disfavør av en del av de stillingene som krever veterinær autorisasjon, i særdeleshet vakttdeltakelse og produksjonsdyrpraksis.

En av de viktigste faktorene er inntekt. Blant veterinærer generelt er det en oppfatning at en lang rekke veterinærstillinger over tid har hatt et for lavt lønnsnivå relativt til utdanning og ansvar. Dette gjelder blant annet Mattilsynet og smådyrbransjen, og i økende grad i produksjonsdyrpraksis, alle arbeidsplasser forbundet med mye ansvar og mental belastning. Mattilsynet og smådyrklippere av en viss størrelse kan imidlertid tilby fast ansettelse, ordnede arbeidsforhold, et kollegafelleskap og mulighet for videreutdanning eller opprykk til høyere stillinger. Disse faktorene oppgis av mange å være like viktige eller viktigere enn lønn, og har trolig ført til at Mattilsynet og smådyrbransjen ikke opplever veterinærkrisen i like stor grad som produksjonsdyrbransjen gjør.

Produksjonsdyrbransjen har, på grunn av sin tilknytning til landbruket, andre rammebetingelser enn øvrig klinisk praksis, og er utsatt for til dels andre påvirkningsfaktorer. Fra opprettelsen av Mattilsynet i 2004 har det vært opprettholdt et skille mellom privatpraktiserende klinikere og offentlig ansatte veterinærer i tilsyn og forvaltning. Før årtusenskiftet ble kliniske tjenester og offentlig forvaltning i distriktene sikret opprettholdt av distriktsveterinærene, som var deltidsansatte i daværende Statens dyrehelsetilsyn, og som kombinerte disse stillingene med privat klinisk praksis. Bortfallet av denne typen stillinger har betydd at klinikerne har hatt ett ben mindre å stå på inntektsmessig. De har i større grad måttet klare seg som fulltids klinikere. Dette har sammenfalt med en 43 prosents reduksjon i antall norske husdyrbesetninger fra år 2000 til i dag. Resultatet er færre oppdrag og økte kjøreavstander, som gjør det vanskelig å opprettholde god lønnsomhet. Parallelt med denne utviklingen, har GENO jobbet med en strategi for eier-inseminering. Inseminering av storfe er og har vært en viktig inntektskilde for produksjonsdyrveterinærer i nesten alle norske distrikter, og 40–60 prosent av alle rapporterte veterinærbesøk i Dyrehelseportalen er rene inseminasjonsbesøk. Utspill fra GENO om at de har et ønske om økt bruk av eier-inseminering i fremtiden, fører til stor usikkerhet blant norske produksjonsdyrpraktikere om sin fremtidige inntekt.

Produksjonsdyrveterinærene opplever også en stor mental belastning ved å stå alene i mye av det de foretar seg. De fleste opererer i enkeltpersonforetak eller «enmanns-AS», hvilket innebærer at man alene skal følge opp ansvaret for faglig oppdatering og forsvarlighet,

¹ Autorisasjon betyr at utøvelsen av yrket/profesjonen er lovregulert, og at det kreves en offentlig godkjenning for å kunne utøve yrket.

etterleve et omfattende regelverk, håndtere forsikringsavtaler og regnskapsføring, ivareta taushetsplikten, forhandle med kommunen, med mer. Dette oppgis også av veterinærstudenter som betydelige barrierer mot å starte opp med egen produksjonsdyrpraksis og vakt.

Totalt sett opplever mange produksjonsdyrveterinærer at næringsgrunnlaget ute blant bøndene begynner å bli så lavt at det ikke er mulig å opprettholde akseptabel utrykningstid, lønnsomhet og vaktbelastning på samme tid, uten å kombinere denne praksisen med andre arbeidsoppgaver eller et utvidet tjenestetilbud. Slike kombinasjoner kan imidlertid være vanskelige å få til å fungere godt. Med økende kompetansekrav og forventninger fra kunder i kjæledyrsegmentet opplever mange det som utfordrende å tilby tilstrekkelig gode tjenester på flere dyreslag samtidig. Andre typer stillinger kan være vanskelige å kombinere på grunn av behovet for å rykke ut på kort varsel. På tross av lavt antall oppdrag, er det i dårlig bemannede områder svært vanskelig for veterinærer å skaffe seg helt fri. Dette skyldes både høy vaktbelastning i utgangspunktet, men også at de fleste på små steder vet hvem veterinæren er, og kan klare å få tak i vedkommende hvis de har behov. Nødhjelpsparagrafen i dyrehelsepersonelloven sier at en veterinær som er varslet om et akutt trengende dyr, er pliktig til å hjelpe dersom man ikke kan henvise til annen veterinær, uavhengig av tidspunkt. Dette fører til en uholdbar situasjon over tid. Denne utviklingen har allerede kommet så langt at studenter og andre veterinærer kvier seg for å ta seg jobb i områder hvor det har vært kjente problemer med veterinærdekningen, i frykt for å bli «låst fast» i en slik situasjon selv. Denne onde sirkelen innebærer at problemet neppe vil løse seg selv eller ved enkle, isolerte tiltak. Både bransjen og veterinærmarkedet som helhet har gjennomgått store endringer de siste 20 årene, og avhjelpende tiltak må derfor vurderes i relasjon til hele bransjen, til veterinærmarkedet som helhet og til dagens samfunnssituasjon.

Summary

Wærp, H. K. L. & Bungner, A. (2023): Where did all the clinicians go? – On the lack of veterinarians for clinical practice and out-of-hour duty. AgriAnalyse. Oslo.

Access to veterinary services is becoming a problem in increasing parts of Norway. This applies to both rural and urban areas. There is a shortage of 40–100 veterinarians to maintain a proper staff for the public veterinary out-of-hour cover in the country's veterinary districts overall, and the Norwegian Food Safety Authority and small animal clinics are also experiencing a decline in the number of applicants for vacant positions. Insufficient local or regional veterinary coverage has effects on public health, animal health, food safety and community preparedness, and at the same time has a strong negative impact on the individual welfare of those involved, both animals, veterinarians, and animal owners.

The Norwegian veterinary industry is privately organised, and the distribution of veterinarians geographically and within different specialties is therefore largely influenced by market conditions. There are two government grant schemes that contribute to the income base of veterinary clinicians. This is the out-of-hour subsidy, which is given to the clinicians who contribute to the public out-of-hour veterinary cover. With the exception of a seasonal supplement for some districts which have very distinct calving or lambing seasons, this grant is evenly distributed between the veterinary districts. There also exists a limited stimulation grant for failing income base that can be applied for by the municipalities on behalf of the local veterinarians. Both of these grants are of great importance for the total income base of production animal veterinarians and on-call veterinarians, but they do not have a design or an economic impact large enough to significantly affect the geographical distribution of veterinarians.

A similar development in veterinary access is also seen abroad. There is a general veterinary shortage for occupations that demand veterinary authorization in large parts of Europe, and especially in rural areas. Similar trends are also seen in other parts of the world. There are many similarities, and profitability, work pressure and high stress levels recur. Several countries describe problems with many graduates applying for other jobs than the rural clinical ones after only a few years, and as such the problem will not necessarily be solved simply by training more veterinarians.

There are several trends and factors over the past 25 years that have had a strong impact on the structure of the veterinary industry and on the everyday life of veterinary clinicians in Norway. From a system securing veterinary coverage through public veterinary employment covering official veterinary duties combined with private clinical practice, the veterinary services including the public out-of-hour cover, have increasingly been privatized, exposed to competition and subject to local agreements and negotiations. Consolidation of the small animal sector has led to a marked growth in the number of medium-sized and large clinics

specializing in small companion animals. The demand for intensive and complicated treatments for companion animals has increased considerably, and along with it so have the level of equipment and specialization among small animal veterinarians.

Both total economic turnover and the total number of employees in the Norwegian veterinary industry (both veterinarians and other personnel) have doubled over the past 15 years. The number of veterinarians who receive Norwegian authorisation each year has also increased, and the ratio between the number of employees in the Norwegian veterinary industry and the number of authorised veterinarians has remained relatively stable. Norway is one of the countries in Europe with the best veterinary coverage. Considering this, there is no reason to assume that the shortage of veterinarians for positions requiring veterinary authorization is primarily due to an absolute shortage of veterinarians in Norway, or that the solution to the current problem lies in increasing the number of study places. Nor does the quality of education appear to be a major reason for the lack of veterinarians in clinical small animal and production animal practices. However, there are many other factors that influence veterinarians' job preferences, and these seem to be at the disadvantage of some of the positions that require veterinary authorization, in particular participation in the public out-of-hour duty and production animal practices.

One of the most important factors is income. Among veterinarians in general, there is an opinion that a large number of veterinary positions over time has had too low a salary level relative to education and responsibility. This applies, among other things, to the Norwegian Food Safety Authority and the small animal industry, and increasingly in production animal practices, all workplaces associated with a lot of responsibility and mental strain. However, income is far from everything to Norwegian veterinarians. The Norwegian Food Safety Authority and small animal clinics of a certain size can offer permanent employment, orderly working conditions, a community of colleagues and the opportunity for specialization or promotion to higher positions. These factors are stated by many to be as important or more important than wages and have probable reasons why Norwegian Food Safety Authority and the small animal industry do not experience the veterinary crisis as hard as the production animal industry does.

Because of its connection to agriculture, the production animal industry has different framework conditions than other clinical practices and is exposed to other factors of influence. Since the establishment of the Norwegian Food Safety Authority in 2004, a distinction has been maintained between clinicians in private practice and publicly employed veterinarians in charge of public supervision and administration. Before the turn of the millennium, clinical services and public administration in rural areas were ensured to be maintained by the district veterinarians, who were part-time employees of the Norwegian State and who combined these positions with private clinical practice. The demise of these types of positions has meant that rural clinicians lost a source of base income and needed to cope to as full-time clinicians instead. This change has been followed a 43 per cent reduction in the number of Norwegian livestock herds from 2000 to the present. The result for the clinicians is fewer assignments and increased driving distances, which makes it difficult to maintain profitability. In parallel with this development, GENO, the breed organization for

the Norwegian Red cattle and the main organizer and distributor of frozen bull semen in Norway has been working on a strategy for owner insemination. Insemination of cattle is and has been an important source of income for production animal veterinarians in almost all Norwegian districts, and 40–60 per cent of all reported veterinary visits in the Norwegian Animal Health Portal are purely insemination visits. Statements from GENO indicating that they have a wish for an increased share of insemination performed by cattle owners in the future lead to great uncertainty among Norwegian production animal practitioners about their future income.

Farm animal veterinarians also experience a great mental strain by standing alone in much of their work. Most operate in "one-man companies", which means that the veterinarian by him or herself must follow up on the responsibility for professional updating and proper services, comply with extensive laws and regulations, handle insurance contracts and accounting, safeguard confidentiality issues, negotiate with the municipality, and more. This is also stated by veterinary students to be significant barriers to starting up their own production animal practice or contributing to public out-of-hour duty.

Overall, many farmed veterinarians experience that the income base among farmers is becoming so low that it is not possible to maintain acceptable call-out time, profitability and duty load at the same time, at least not without combining this practice with other work tasks or by extending their range of services. However, such combinations can be difficult. With increasing competence requirements and expectations from customers in the companion animal segment, many vets find it challenging to offer sufficiently good services on several animal types at the same time. Other types of positions can be difficult to combine due to call-outs at short notice. Despite the low number of call-outs veterinarians in poorly staffed areas find it difficult to obtain time off. This is both due to a high load of out-of-hour duty and to the fact that most people in small places know who the vet is and can manage to get hold of them if they need them. The emergency relief clause in the Norwegian Animal Health Personnel Act states that a veterinarian who has been notified of an animal in urgent need of relief, is obliged to help if one cannot refer to another veterinarian, regardless of day or time of day. This leads to an untenable situation over time. This development has already progressed so far that students and other veterinarians are reluctant to take jobs in areas where there have been known problems with veterinary coverage, for fear of being "locked" into such a situation themselves. This creates a negative spiral which implies that the problem is unlikely to solve itself or by simple, isolated measures. Both the industry and the veterinary market have undergone major changes over the past 20 years, and any remedial measures must therefore be considered in relation to the entire industry, to the veterinary market as a whole and to the current social situation.

1 Innledning

Veterinær beredskap og tilgang på veterinære tjenester er, eller er i ferd med å bli, et problem i stadig større deler av Norge. Problemet er mest beskrevet i distrikts-Norge, men er heller ikke ukjent i mer sentrale deler av landet. Det er utfordrende å skaffe veterinærer til å dekke opp den offentlige veterinærvakten i mange av landets vakt-distrikter, og også Mattilsynet og smådyr-klinikker opplever en nedgang i søkermassen til ledige stillinger² (Nationen, 2022). En tilsvarende tendens ses i flere europeiske land, blant annet i Sverige og Nederland³ (Nationen, 2022). En utilstrekkelig lokal eller regional veterinærdekning er av betydning for både folkehelse, dyrehelse, mattrygghet og samfunnsberedskap, og har samtidig sterk negativ innvirkning på den individuelle velferden til de involverte, i form av dyr, veterinærer og dyreeiere.

Årsakene til denne utviklingen er mange og sammensatte, og en forståelse av hva problemet består i, samt hvordan det har oppstått, er helt nødvendig for å kunne utvikle og igangsette hensiktsmessige og målrettede tiltak. I denne rapporten vil vi prøve å beskrive problemet sett i lys av den internasjonale situasjonen og den historiske utviklingen i den norske veterinærbransjen, og med det også peke på noen av årsakene til dagens situasjon. Dette gjør vi ved å først beskrive veterinærenes samfunnsrolle i Norge i dag og kort beskrive oppfatningen av dagens veterinærkrise. Deretter presenterer vi en kort historisk gjennomgang av de siste 25 år i norsk veterinærbransje med henblikk på avtaler, struktur og arbeidsvilkår, før vi går inn i en dypere analyse av problemet og dets årsaker, med paralleller til utlandet.

² <https://www.nationen.no/nyhet/ingen-sokte-pa-jobb-som-veterinaer-i-mattilsynet/>

³ <https://www.nationen.no/nyhet/veterinaerkrise-i-nederland-og-sverige/>

2 Dagens status i norsk veterinærbransje

2.1 Veterinærenes samfunnsrolle

Veterinærer fyller i dag en rekke roller i det norske samfunnet. Den «klassiske» dyrlegen som tar seg av syke kjæledyr, sportsdyr og produksjonsdyr er fremdeles den rollen de fleste forbinder med ordet veterinær, men veterinærene dekker også viktige roller innen forvaltning (da særlig i Mattilsynet), forskning, undervisning, rådgiving, fôrutvikling, organisasjonsarbeid, mattrygghet, beredskap, grensekontroll, forsvar og fiskehelse. Veterinærutdanningen er en bred biologisk-medisinsk profesjonsutdanning som kvalifiserer til en rekke jobber. Bare noen av disse krever veterinær autorisasjon. Autorisasjon betyr at utøvelsen av yrket/profesjonen er lovregulert, og at det kreves en offentlig godkjenning for å kunne utøve yrket. Blant de autorisasjonskrevende stillingene er alle dyrlegejobber og arbeid med fiskehelse (krever status som autorisert veterinær eller fiskehelsebiolog), samt en del stillinger i Mattilsynet. Dette innebærer at det finnes stillinger som kun veterinærer kan dekke opp, og at det også finnes stillinger som veterinærer kan søke på lik linje med personer med annen høyere utdanning. For Norges beredskap sin del, er det derfor viktig at det til enhver tid finnes tilstrekkelig med veterinærer tilgjengelig til å ta på seg de jobbene og kritiske samfunnsfunksjonene som krever veterinær autorisasjon.

Den nasjonale tilgangen på veterinære tjenester i Norge er i dag basert på at veterinærer etablerer seg og tilbyr tjenestene sine der de selv finner det formålstjenlig, uten styring fra det offentlige. Veterinærene ute i praksis er nesten utelukkende privatpraktiserende, det vil si at de er ansatt i et privat foretak eller driver sitt eget enkeltpersonforetak. På tross av den private organiseringen, er en god veterinærdekning for alle husdyrproduksjoner anerkjent som en sentral del av det nasjonale arbeidet for landdyrhelse⁴ (Mattilsynet, 2020), og de privatpraktiserende veterinærene er også sterke bidragsyttere på en rekke offentlige ansvarsområder. I tillegg til det daglige arbeidet med diagnostisering og behandling av vanlig forekommende sykdommer og lidelser blant norske dyr, er de privatpraktiserende veterinærene, og særlig vaktveterinærene, også ofte førstelinjeinstans på vegne av det offentlige i håndteringen av ulykker eller andre akutte hendelser som involverer dyr, samt ved mulige utbrudd av alvorlige smittsomme sykdommer. Det er de som må fatte mistanke på basis av observerte symptomer, melde fra til riktig instans, ta ut hensiktsmessige blod- eller vevsprøver, og eventuelt foreta feltobduksjoner ved mulige utbrudd, inntil offentlige instanser er på plass og klar til å ta over. Slik fungerer de privatpraktiserende veterinærene som en støttefunksjon og en forlenget arm for både Mattilsynet, Veterinærinstituttet, tollvesen,

⁴https://www.mattilsynet.no/dyr_og_dyrehold/dyrehelse/nasjonal_strategi_for_landdyrhelse_20202025.42158/binary/Nasjonal%20strategi%20for%20landdyrhelse%202020-2025

brannvesen og politi ved akutte og alvorlige hendelser av betydning for folkehelse, dyrehelse og dyrevelferd i hele Norge.

2.2 Bransjestruktur og tilskuddssystemer

2.2.1 Selskapsformer og struktur

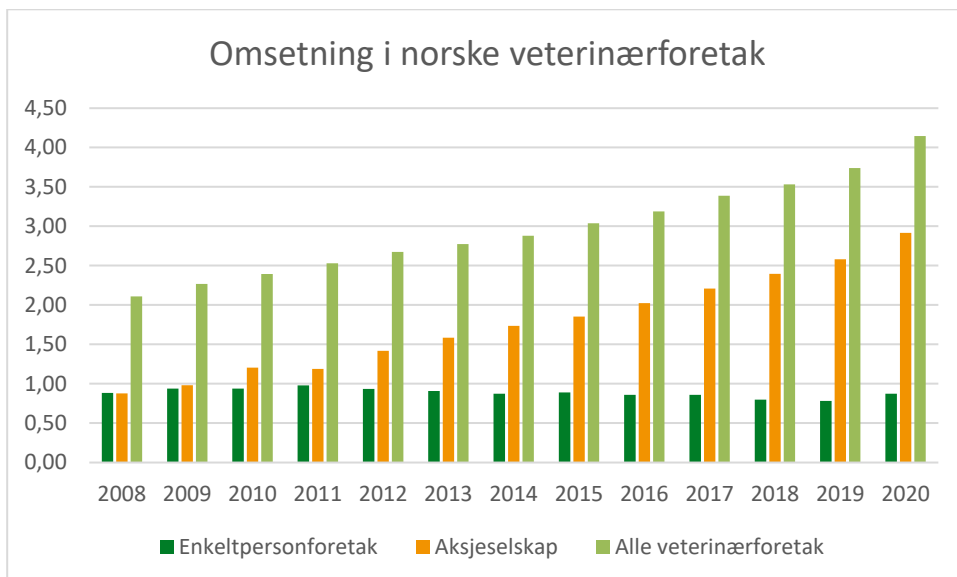
I dag er langt de fleste autoriserte veterinærene i Norge ansatt i offentlig eller privat sektor. Blant sistnevnte gruppe er en del ansatt i aksjeselskap som de selv eier helt eller delvis. I tillegg driver ca. 20 prosent av norske veterinærer sine egne enkeltpersonforetak av ulikt omfang, mens en helt marginal andel er deltakere i ulike DA-foretak⁵ (Statistisk sentralbyrå, 2022).

Veterinærbransjen har opplevd en formidabel vekst de siste 15 årene. Fra 2008 til 2020 ble både total omsetning og antall sysselsatte i bransjen doblet, fra henholdsvis 2,11 til 4,15 milliarder kroner (2022-verdi), og fra 1860 til 3890 sysselsatte. Det meste av denne veksten har skjedd i veterinærforetak organisert som AS. Her har det skjedd en tredobling av omsetning og sysselsatte (fra 0,88 til 2,92 milliarder kroner og fra 900 til 3000 sysselsatte), mens omsetningen blant enkeltpersonforetak har ligget stabilt på omkring 850 millioner kroner per år.

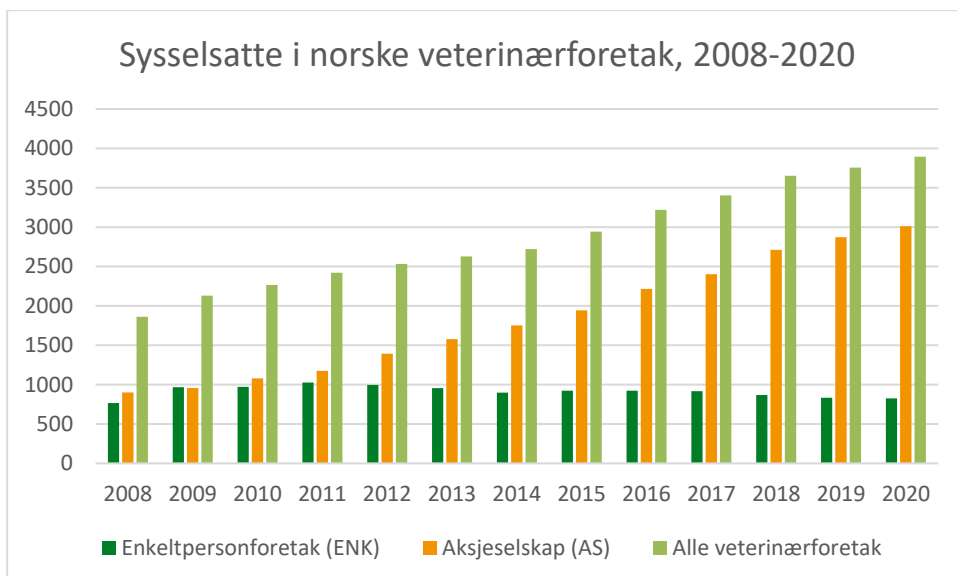
Andelen heltids- og deltidssysselsatte innen norsk veterinærbransje er ukjent, så også fordelingen mellom autoriserte veterinærer og personer med andre utdanninger og stillinger. Enkeltpersonforetakene (ENK) står for omtrent 20 prosent av den totale omsetningen og sysselsatte i 2020 824 personer. De tre største klinikk-kjedene Evidensia, Anicura og Empet står for om lag 25 prosent av den totale omsetningen. Fordelingen av den øvrige omsetningen (55 prosent) mellom andre små og store klinikker for smådyr, hest, produksjonsdyr og andre typer veterinærtjenester, er ikke kjent.

Norge er i dag delt inn i 161 vakt-distrikter, med ca. 750 registrerte vakt-deltakere (tall fra DNV, 2021). I snitt er det altså litt over 4 vakt-deltakere per distrikt. Fordelingen er imidlertid ujevn, og det er kjent at en del av vakt-deltakerne er passive, det vil si at de står på kommunens liste over formelle deltakere, men de deltar ikke rutinemessig i vaktordningen og har ikke faste vakter. Det reelle antallet veterinærer som aktivt bidrar i den offentlige vakta, må derfor antas å ligge lavere.

⁵ «I et ansvarlig selskap med delt ansvar (DA) har deltakerne samlet et ubegrenset og personlig ansvar for hele selskapsgjelden, men hver deltaker kan bare belastes opptil sin ansvarsandel.» Fra <https://www.altinn.no/starte-og-drive/starte/valg-av-organisasjonsform/ansvarlig-selskap/>

Figur 2.1: Omsetningsutvikling i veterinærbransjen fra 2008 til 2020 (Foretak registrert under næringskode 75 Veterinærtjenester, fordelt på AS, enmannsforetak og totalt. Tall er vist i milliarder kroner og justert etter konsumprisindeks (2020=100)) (Kilde: ssb.no: Tabell 08828.)

Figur 2.2: Utvikling i antall sysselsatte i norsk veterinærbransje 2008 til 2020 (for foretak registrert med næringskode 75 Veterinærtjenester). Søylene viser totalt antall sysselsatte, og skiller ikke mellom heltids- og deltidsansatte, eller mellom autoriserte veterinærer og sysselsatte med andre støttefunksjoner. (Kilde: ssb.no, tabell 08828).

2.2.2 Tilskuddsordninger

Det finnes flere tilskuddsordninger som angår norske veterinærer. Nedenfor beskrives de viktigste.

Statlige tilskudd: vakt-, administrasjons- og stimuleringsstilskudd

«Tilskudd til veterinærdekning» er en statlig budsjettpost som fastsettes i budsjettforhandlingene hvert år, og som videreføres til kommunene som et øremerket tilskudd til vaktgjennomføring, administrasjonskostnader og, spesielt for kommuner i næringsfattige strøk, et omsøkbart stimuleringsstilskudd. Den totale potten for disse tilskuddene var i 2023 på 184 millioner kroner. Av disse var ca. 144 millioner vakttilskudd, 5,9 millioner administrasjonstilskudd og 34 millioner stimuleringsstilskudd. For en veterinær som deltar i firedelt vakt (det vil si at fire veterinærer deler den totale vaktbelastningen i et vakt-distrikt jevnt mellom seg), vil den årlige vaktbelastningen utenom normal arbeidstid være på ca. 1660 timer og det totale statlige vakttilskuddet på om lag 230 000 kroner i 2023⁶.

Tabell 2.1: Statlig tilskudd for offentlig vakt 2023, forslag til fordeling i godtgjørelse per time (Landbruksdirektoratet)⁷.

Vaktperiode	Timer	Sats
Hverdag, kveld 1600 – 2200	6	112,81
Hverdag, morgen 0600 – 0800	2	112,81
Lørdag, søndag 0600 – 2200	16	156,62
Hellig- og høytidsdag 0600 – 2200	16	181,21
Jul- og nyttårsaften 0600 – 1200	6	181,21
Påske-, jul- og nyttårsaften 1200 – 2200	10	181,21
Påskeaften 0600 – 1200	6	156,62
Natt hverdag 2200 - 2400	2	112,81
Natt hverdag 0000 – 0600	6	112,81
Natt lørdag, søndag 2200 – 2400	2	156,62
Natt lørdag, søndag 0000 – 0600	6	156,62
Natt hellig- og høytidsdag 2200 – 2400	2	181,21
Natt hellig- og høytidsdag 0000 – 0600	6	181,21

Kommunen lyser vaktordningen ut på anbud og skal inngå vaktavtaler på vilkår som gjør at kommunens ansvar for veterinærdekning oppfylles. Vederlag for vakt har ikke vært under sentral regulering siden 2014, og avtalepartene står dermed fritt til å avtale et høyere vaktvederlag enn hva det statlige tilskuddet utgjør, dersom dette anses nødvendig for å opprettholde en tilstrekkelig veterinærdekning. Det er derfor opptil kommunene og

⁶ https://www.landbruksdirektoratet.no/nb/filarkiv/satser/Fordeling%20av%20vakt-%20og%20administrasjonstilskudd%20for%202023.pdf/_attachment/inline/7e2a0d1c-cf66-4614-80d4-00c22de300f7:d4ee34fac7a85fa50628d45ec2c103d35aeda33c/Fordeling%20av%20vakt-%20og%20administrasjonstilskudd%20for%202023.pdf

⁷ <https://www.landbruksdirektoratet.no/nb/jordbruk/veterninaertjenester>

vaktveterinærene å finne et vederlag og en avtale som begge parter kan signere. Dette står i motsetning til ordningen fastlegene må forholde seg til, hvor vaktgodtgjørelsen er sentralt fastsatt som en tariff, som ikke er mulig å forhandle lokalt. Begge ordninger har både fordeler og ulemper. Leger som opplever at sin vaktgodtgjørelse er uforholdsmessig lav, har ingen mulighet til å påvirke denne uten gjennom sin fagforening og sentrale forhandlinger. Til gjengjeld har man en sterk fagforening i ryggen og behøver ikke å bruke mye av egen tid på lokale forhandlinger og argumentasjon. Veterinærene, derimot, har mulighet til å fremforhandle avtaler som er bedre enn hva det statlige tilskuddet gir rammer for. Men for å oppnå dette må veterinærene selv vanligvis bruke mye tid på dialog med lokalpolitikere, argumentasjon og forhandlinger, og ofte være del av en debatt om hvorvidt kommunens begrensede midler skal gå til veterinærdekning, eldreomsorg eller barnehageplasser. Mange opplever dette som en belastning. Ordningen gir også rom for til dels store lokale variasjoner i godtgjørelse, som ikke alltid står i forhold til utfordringene veterinærene møter i det enkelte distrikt, og i en del kommuner møter veterinærene en oppfatning om at det statlige tilskuddet utgjør fastsatte satser som ikke skal eller bør overskrides.

Stimuleringstilskuddet skal bidra til å sikre tilfredsstillende tilgang på veterinærtjenester i næringssvake områder og skal være et bidrag til å sikre veterinærbetjening på dagtid (Landbruksdirektoratet, 2023). Landbruksdirektoratet oppgir at de årlig har flere henvendelser fra kommuner som mangler veterinærer å sette inn både på dagtid og i vakt på kveld/natt/helg. Kommunene etterlyser tiltak som blant annet økt ramme for vakt- og stimuleringstilskudd for å styrke veterinærdekningen både på kort og lengre sikt slik at stillingene kan bli mer attraktive⁸. Inntrykket av en underfinansiering av ordningen støttes av en spørreundersøkelse utført blant Veterinærforeningens medlemmer høsten 2022, hvor 45 prosent av veterinærene som mottar stimuleringstilskudd i dag, melder at tilskuddet ikke er tilstrekkelig, og 12 prosent av de som ikke mottar stimuleringstilskudd, mener at de burde hatt det. Landbruksdirektoratet har imidlertid en fast pott å forholde seg til, fastsatt i bevilgningen over statsbudsjettet.

I motsetning til vakt- og administrasjonstilskuddet, som fordeles direkte fra staten til kommunene, har statsforvalteren en rolle i fordelingen av stimuleringstilskudd. Statsforvalteren kunngjør ordningen og lyser den ut til kommunene, kommunene kunngjør ordning og søknadsfrist videre til veterinærene i kommunen, søker statsforvalteren om midler, og rapporterer til statsforvalteren om bruken av eventuelt innvilget tilskudd foregående år. Kommunen som mottar tilskuddet, kan finansiere kommunale stillinger eller tiltak, og fordele midlene videre til veterinærforetak, og står ganske fritt til selv å stille krav eller forutsetninger for mottak av stimuleringstilskudd. Landbruks- og matdepartementet skrev i forbindelse med innføring av ordningen i 2008:

Kommunene oppfordres til å være kreative i forhold til hvilke tiltak de iverksetter for å sikre veterinærdekningen. Vi regner med at noen kommuner vil opprette kommunale stillinger der vedkommende i tillegg til å utføre oppgaver for kommunen også dekker behov for dyrehelsetjenester. Etableringstilskudd eller driftstøtte kan også være aktuelt. Andre ordninger som rimelige lokaler, tomter, jobbtillbud til andre medlemmer i husstanden og andre økonomiske virkemidler kan også være hensiktsmessige for å sikre tilfredsstillende tilgang på dyrehelsepersonell.

⁸ Muntlig meddelelse: Inger-Anne Ringereide, Landbruksdirektoratet.

Andre stimulerings tiltak kan tenkes, og ytterligere konkretisering må overlates til kommunen.

(LMD, 2007)

Dette innebærer at forvaltningen og oppfattelsen av hvordan stimulerings tilskudd kan eller bør benyttes, og hvilke kriterier eller krav som kan stilles til mottakeren, kan variere mye mellom kommuner og regioner. Dette ble bekreftet gjennom fokussamtalene gjennomført i dette prosjektet: Noen mottar stimulerings tilskudd som et rent driftstilskudd som basis for tilstrekkelig lønnsomhet og tilgjengelighet, andre får stimulerings tilskudd med aktiv vakt deltakelse som et motkrav, og andre igjen får formidlet fra sin kommune at stimulerings tilskuddet skal brukes til videreutdanning og utstyr som kan utvide kompetanse og tjenestetilbud. Brukt riktig, kan denne fleksibiliteten gi gode muligheter for «skreddersøm» av løsninger som er tilpasset det enkelte område. Ved uhensiktsmessig tolkning av retningslinjene oppnås i hovedsak stor frustrasjon blant de privatpraktiserende, som opplever at behovet for stimulerings tilskudd kan være det samme i to distrikter, men at tildeling og krav håndteres svært ulikt.

Kommunale tilskudd

Som det fremgår av kommunenes henvendelser til Landbruksdirektoratet om ytterligere stimulerings tilskudd, er det i en del tilfeller behov for tilskudd eller annen næringsstøtte ut over det som kommer fra statsbudsjettet, for å opprettholde et inntektsgrunnlag og med det en tilstrekkelig veterinærdekning i enkelte områder. Den enkelte kommunen står fritt til å disponere egne midler eller finne andre ordninger som kan gjøre det attraktivt for veterinærene å etablere seg. Kommuneøkonomien gjør imidlertid dette vanskelig mange steder, og bruken av slike løsninger varierer derfor mye, også innad i kommuner med skiftende kommunestyre. Som en ytterligere kompliserende faktor i denne forbindelse, er det ofte slik at ett vakt distrikt omfatter flere kommuner. I et flerkommunalt distrikt med sviktende næringsgrunnlag kan noen kommuner være positive til økt støtte, mens andre sier nei. Uten et felles vedtak blant de samarbeidende kommunene, skjer det som regel lite.

Av fokusgruppesamtalene som ble gjennomført i dette prosjektet, kom det frem at det er stor lokal variasjon også når det gjelder ulike former for lokale kommunale tilskudd og støtte. Noen har tilgang til gratis klinikklokaler som bekostes av kommunen, noen har fast deltidsansettelse med eller uten faste oppgaver, noen mottar direkte driftstilskudd, og noen mottar en vaktgodtgjørelse for tilgjengelighet på dagtid eller økte timesatser for deltakelse i offentlig vakt.

Skyssefusjonsordningen

I tillegg til ovennevnte tilskuddsordninger, finnes «reisetilskudd til veterinære helse- og inseminasjonsbesøk». Hensikten med dette tilskuddet er å bidra til å utjevne forskjeller i husdyrproducentenes veterinære reisekostnader ved kunstig inseminasjon og sykdom på

husdyr⁹. (LMD, 2015). Tilskuddet er dermed ikke opprettet for å bidra til veterinærers inntekt, men er en utjevne støttestøtte til bøndernes veterinærutgifter, som ellers kunne blitt uforholdsmessig høye for de husdyrbønderne som bor lengst unna veterinær virksomhet. Tilskuddssatsene fastsettes i jordbruksavtalen hvert år, og det gis støtte til reiselengder over 40 kilometer tur/retur med bil per besøk, samt egne satser for fergekjøring, skyssbåt, ventetid og andre fremkomstmidler. I 2021 hadde dette tilskuddet en ramme på 58 millioner kroner (Mattilsynet, 2020). Satsene for 2023 er vist i figur 2.3.

8.2 Tilskudd ved veterinærreiser

Tabell 8.2 Satser – Tilskudd veterinærreiser

	Sats 2023
Reisetilskudd per km ordinær sats	16,37 kr per km
Reisetilskudd per km ved bruk av båt	50 kr per km
Reise- og ventetidstilskudd per time ved bruk av kommersiell transporttjeneste	450 kr per time
Tilskuddstak per km ved bruk av kommersiell transporttjeneste	110 kr per km
Tilskuddstak for fakturerte oppstarts- og ventetidskostnader per reise ved bruk av kommersiell transporttjeneste ¹⁾	2 000 kr

1) I tilfeller der det er nødvendig å bruke beredskapsfartøy og dette medfører ekstraordinære kostnader pga. koronaepidemi er tilskuddstak for fakturerte oppstarts- og ventetidskostnader per reise ved bruk av kommersiell transporttjeneste kr 15 000.

Figur 2.3: Statlige tilskuddssatser for veterinære reiser i 2023.

Mange veterinærer opplever satsene som for lave, da en gjennomsnittsfart på 60 km/t i bil vil gi en brutto inntekt per time på 982 kroner. Normal brutto timetakst for veterinærarbeid i 2022 er ca. 1450 kroner per time, medisiner og forbruksmateriell unntatt¹⁰. De 982 kronene per time for kjøring er med andre ord mye lavere, og bør i tillegg dekke utgifter til drivstoff og transportmiddel. Om man trekker fra statens egen kilometersats for bruk av egen bil på 4,48 kroner per kilometer¹¹ (DFØ, 2023), ender man opp med en timebetaling på 713 kroner, altså om lag det halve av hva man normalt fakturerer for tid på oppdrag. Det er imidlertid ingen regler eller retningslinjer som hindrer veterinærene i å tilleggsfakturere bønderne for reisekostnader utover tilskuddssatsene, både på korte og lange reiser. Den sviktende lønnsomheten burde dermed teoretisk kunne dekkes inn ved at veterinærene selv fakturerer et delbeløp også for kjørte avstander over 40 kilometer, eller øker kjøre- eller honorartakstene sine generelt. Mange opplever det imidlertid som vanskelig å gå utover de statlige fastsatte reisetakstene, i hvert fall når kjøring utgjør en stor del av totalregningen, særlig til bønder som de vet allerede har en presset økonomi. Vaktdeltakere i distrikter med mye fergekjøring og øypraksis opplever at fergekjøring og ventetid er enda dårligere betalt enn annen kjøring (som er lite lønnsomt i seg selv). Ventetidstilskuddet er på 450 kr per time. I distrikter med mye

⁹ <https://lovdata.no/dokument/LTI/forskrift/2015-04-30-426>: «Forskrift om reisetilskudd ved veterinærers syke- og inseminasjonsbesøk.»

¹⁰ Veterinærforeningens medlemsundersøkelse høst 2022.

¹¹ Hentet herfra: <https://arbeidsgiver.dfo.no/lonn-goder-og-reise/reise-og-satser/statens-satser-innenlands>

båtskyss og venting er det altså nødvendig å både bruke denne tiden så effektivt som mulig til journal-, faktura- og resepskriving, og til å øke inntjeningen på andre områder for å opprettholde lønnsomheten. Det er dog begrenset hvor mange resepter og journaler man har å bruke denne tiden på, særlig i distrikter med mye transport og få oppdrag, og det er også begrenset hvor mange kunder man har å fordele de høye transportkostnadene på. Veterinærforeningen har beregnet at veterinærer i 2023 bør fakturere en kilometersats på 25 kroner eks. mva. for å opprettholde en tilstrekkelig lønnsomhet også ved mye kjøring. I områder med lite dyr og store avstander innebærer dette at kostnadene for reisen i mange tilfeller overgår kostnadene for diagnostisering og behandling av enkelt dyr. Mange veterinærer melder at de finner det vanskelig å forsvare en slik kostnadsfordeling. Ikke bare overfor kundene, men også for seg selv, fordi det føles meningsløst å hente en så stor andel av inntjeningen på å kjøre bil når man har en 5,5-årig høyskoleutdannelse for å gjøre helt andre ting.

Når det gjelder tilskudd for veterinære reiser, er det en del som anser at veterinærene i dag påtar seg et ansvar og et merarbeid ved å søke om tilskudd, og med det sørge for utjevning av veterinærkostnader på vegne av bøndene, uten å få noe igjen for det. Sett kun fra eget perspektiv, kunne veterinærene like gjerne ha fakturert bonden for det fulle reisebeløpet de anså nødvendig for en tilstrekkelig lønnsomhet, og overlatt til bønder og forvaltning å håndtere tilskuddsordningen. For både Landbruksdirektoratet og bøndene medfører ordningen slik den gjennomføres i dag, langt mindre administrasjon enn om hver enkelt husdyrprodusent skulle søke om støtte til veterinære reiseutgifter. Det er derfor trolig ønskelig fra forvalters side at veterinærene fortsetter å søke og rapportere reiser i DHP. Veterinærene, på sin side, er lojale mot ordningen, og på tross av et opplevd behov for økning av tilskuddssatsene, oppgir nesten 80 prosent av norske produksjonsdyrpraktikere at de ønsker å beholde ordningens utforming (DNV, 2022). Dette har trolig sin bakgrunn i problemene mange opplever med å skulle fakturere kundene de totale faktiske transportkostnadene direkte.

2.3 Om veterinærkrisen og oppfatningen av den

Det oppleves i dag økende problemer med å skaffe veterinærer til klinisk praksis. Dette gjelder særlig til den offentlige veterinærvakten i distriktene, men også dagpraksiser og smådyrpraksiser har de siste årene merket en nedgang i søkermassen til ledige stillinger. Ved månedlige søk på Veterinærforeningens nettsider for stillingsannonser har det i løpet av perioden 20.09.2022–10.02.2023 aldri vært under 17 utlyste veterinærstillinger på samme tid (33 samtidige stillingsutlysninger på det meste). Av disse har 50–70 prosent vært merket «Søknadsfrist: Snarest». Både sentralt og ruralt beliggende smådyrklinner rapporterer om en merkbar nedgang i søkermassen til utlyste stillinger. Spesialiststillinger innen smådyrsektoren lyses ofte ut i utlandet også, da det er vanskelig å få dekket behovet. Innen produksjonsdyr- og kombinasjonspraksis er ikke bare antall kvalifiserte søkere redusert, søkertallet er i mange

tilfeller null, og stillingene må lyses ut gjentatte ganger.¹² Også Mattilsynet opplever en sviktende søkermasse til flere av sine veterinære stillinger.¹³

«Veterinær» er en beskyttet yrkestittel. For å kunne kalle seg veterinær, er det krav om autorisasjon fra Mattilsynet. Autorisasjon tildeles på bakgrunn av gjennomført norsk veterinærutdanning eller dokumentasjon på tilsvarende utdanning og kompetanse fra utlandet. Veterinærer har lovfestet enerett til å utføre kjøttkontroll, rekvirere legemidler til dyr (med unntak av fiskehelsebiologers rekvisisjonsrett for fisk) og til å utføre «operative inngrep, injeksjoner og annen perforering av hud eller slimhinne på dyr». Enkelte behandlinger og inngrep kan delegeres videre til andre, men da under forutsetningene definert i dyrehelsepersonelloven:

Dyrehelsepersonell kan i sin virksomhet la seg bistå av annet personell forutsatt at det gis tilstrekkelig instruksjon og føres tilsyn. Den som overlater utførelse av oppgaver til andre, skal påse at vedkommende har de kvalifikasjonene som kreves for forsvarlig utførelse av oppgavene. (LMD, 2002)

Det er med andre ord veterinæren som er ansvarlig for at prosedyrer utført av medhjelper er av tilstrekkelig kvalitet, og dette medfører et behov for et minimum av autoriserte veterinærer til å ta dette ansvaret på vegne av norske dyr.

Når det snakkes om en veterinærkrise, er det altså en mangel på veterinærer til å dekke opp de stillingene som krever veterinær autorisasjon, det dreier seg om. Disse stillingene kan ikke erstattes av andre arbeidstakere, og når søkermassen uteblir, er resultatet raskt merkbart.

¹² Fra fokusgruppesamtaler.

¹³ <https://www.nationen.no/nyhet/ingen-sokte-pa-jobb-som-veterinaer-i-mattilsynet/>

3 En veterinærhistorisk gjennomgang

3.1 Før 2004: Distriktsveterinær og næringsmiddeltilsyn

Stillingstittelen «distriktsveterinær» ble opprettet omkring 1922. Distriktsveterinærene var deltidsansatte av staten med ansvar for offentlige forvaltningsoppgaver relatert til dyrehelse og -velferd, mattrygghet og folkehelse i sitt aktuelle distrikt. I tillegg til disse oppgavene var distriktsveterinærene *pålagt* å tilby kliniske tjenester i sitt distrikt, i den grad de offentlige oppgavene ga rom for det (Den norske veterinærforening, 2013). De kliniske tjenestene ble fakturert som privat praksis.

Kampen for en tålelig vaktbelastning og økonomisk kompensasjon for denne, er ikke ny i veterinær sammenheng. Fra opprettelsen av distriktsveterinærstillingene i 1922 og frem til 1971 var den offentlige veterinærvakttjenesten utenom ordinær arbeidstid utelukkende udelte vakter som tillå distriktsveterinærstillingene. Som distriktsveterinær var man pålagt å være tilgjengelig på telefon og holde seg i området for å kunne rykke ut ved akutte behov. Dette var ansett å gjelde 24 timer i døgnet, 365 dager i året, mulig med unntak av noen ukers ferie, men det var da forventet at distriktsveterinæren selv sørget for en form for avløsning, ofte finansiert av egen lomme. Først i 1970 ble distriktsveterinærene tilkjent retten til avløsning annenhver helg.

Utover 1980-tallet var det en økende misnøye med denne ordningen som fremstod stadig mer i utakt med arbeidsmiljøbestemmelsene som gjaldt for andre yrkesgrupper (blant annet arbeidsmiljøloven som kom i 1977). I en stortingsmelding (St. meld. nr.9 (1988-1989)) ble det foreslått å innføre en avløserordning for distriktsveterinærene utenom normal arbeidstid, hvor både privatpraktiserende og distriktsveterinærer var tenkt å samarbeide om å dekke opp vaktbehovet, mot en godtgjørelse.

EØS-avtalen som ble inngått i 1994, og deretter utvidet i 1998, førte til en betydelig økning i distriktsveterinærenes offentlige oppgaver. Det stiltes stadig større krav til spesialkompetanse innen forvaltning, og det ble mer og mer krevende å skulle kombinere denne forvaltningskompetansen med oppdatert kompetanse innen klinisk praksis.

Det begynte å tre frem et mønster av økt konkurranse og spesialisering i klinisk praksis i dyre- og folketette strøk, og underdekning av veterinærer i perifere områder, med distriktsveterinæren som garantist for veterinærtilgjengelighet. Problemet med stor vaktbelastning og dårlig næringsgrunnlag i grisgrendte strøk var tydelig beskrevet allerede på tidlig 90-tall¹⁴ (Den norske veterinærforening, 2013).

¹⁴ «Veterinæren: yrke - organisasjon - samfunn: Den norske veterinærforening 125 år»: Jubileumsskrift, 2013.

Allerede i 1997 ble en utvikling i retning av et skille mellom privatpraktiserende veterinærer og offentlig ansatte forvaltningsveterinærer indirekte stadfestet i et internt prinsippnotat hos Statens dyrehelsetilsyn, som slo fast at distriktsveterinærene først og fremst var offentlige tjenestemenn, som kun i områder med «utilstrekkelig veterinærdekning kan utføre klinisk praksis». I mai 2000 ble det vaktstreik blant vaktveterinærer på Sørvest- og Vestlandet. Streiken ledet indirekte til en stortingsproposisjon (St. prp. nr. 54 (1999-2000)) som foreslo å tydeliggjøre skillet mellom statlig og privat praksis ved å organisere norsk veterinær vakt i én vakt for klinisk praksis basert på selvstendig næringsdrivende veterinærer, og én vakt for offentlig tilsyn og forvaltning, basert på statsansatte. I forbindelse med denne utviklingen ble det også stilt spørsmål om veterinærenes habilitet i enkelte saker, og det ble en stadig økende oppfatning i Landbruksdepartementet at det var en god idé å skille klinisk praksis og offentlig forvaltning. Dette gikk tydelig frem i stortingsproposisjonen, som blant annet uttalte:

I 1950 var ca. halvparten av landets veterinærer distriktsveterinærer. I dag er det fem ganger så mange veterinærer i landet, og andelen distriktsveterinærer av disse er redusert til ca 10 %. Det er i dag rikelig tilgang på veterinær arbeidskraft og statens behov for å bruke distriktsveterinærene til klinisk virksomhet er totalt endret.
(St.prp. nr. 54 (1999-2000))

Disse tankene ble videreutviklet i «lovproposisjon om veterinærer og annet dyrehelsepersonell» (Ot.prp.nr. 52 (2000-2001)), som blant annet foreslo opprettelsen av en statlig forvaltningsvakt med 35 distrikter i tillegg til den kliniske (privatbaserte) veterinærvakten med sine om lag 200 distrikter, samt en delegering av ansvaret for organisering av det norske veterinærvesen fra Storting til departement (Den norske veterinærforening, 2013). I 2002 ble en ny statlig vaktordning igangsatt, med 160 kliniske vaktområder (mot tidligere 208), en egen offentlig forvaltningsvakt, samt en spesialvakt for smådyr på 13 utvalgte steder. Sistnevnte ble de to første årene finansiert via en avgift på kjøledyrfôr, deretter av staten i om lag to år, før det ble bestemt at midlene som ble benyttet til denne vakten, i stedet skulle benyttes til å styrke den generelle kliniske vakten med virkning fra 1. juli 2006.

Denne endringen ble på et vis et første ledd i den videre utviklingen, med opprettelsen av Mattilsynet.

3.2 2004: Opprettelsen av Mattilsynet

Mattilsynet ble opprettet i 2004 som en fusjon av Statens næringsmiddeltilsyn, Statens landbruksforvaltning, Statens dyrehelsetilsyn, lokale næringsmiddelkontroller og deler av fiskeridirektoratet, og ble lagt under det nyopprettede Landbruks- og matdepartementet. Ansatte ved de forhenværende tilsynene, samt en rekke tidligere distriktsveterinærer, gikk da inn i det nye tilsynet.

For mange av de daværende distriktsveterinærene bød overgangen på et vanskelig valg: Ved opprettelsen av Mattilsynet var det ikke ønskelig at det nye tilsynets inspektører samtidig drev privat klinisk praksis. Dette var for å unngå en «bukk-og-havresekk»-situasjon, hvor man fryktet at inspektørene kunne ha for tett både personlig og kommersiell tilknytning til sine tilsynsobjekter. Distriktsveterinær ble opphevet som stillingsbetegnelse. Veterinærene som hadde hatt denne tittelen, og som ofte hadde kombinert en offentlig stilling relatert til beredskap, mattrygghet, dyrehelse og dyrevelferd, med privat klinisk praksis, ble nå tvunget til å velge mellom å satse 100 prosent på videre egen praksis, eller å gå inn i en 100 prosent stilling i Mattilsynet. (På tross av en ønsket utvikling i retning av et tydelig skille mellom statlig forvaltning og privat praksis gjennom flere år, hadde kun 74 av 181 veterinærdistrikter i 2003 distriktsveterinærer ansatt i fulltidsstillinger. De øvrige supplerte sin stilling med privat praksis).

Blant veterinærer både utenfor og innenfor det nye tilsynet, var det en utbredt frykt for at noe av yrkes stoltheten og oppfatningen av veterinærenes betydning for norsk dyrehelse og mattrygghet ville bli svekket ved overgangen fra et selvstendig veterinærvesen til å bli en del av et større tilsynsorgan. Dette ble ytterligere forsterket av det faktum at stillingstittelen «veterinær» ikke lenger skulle brukes av veterinærer ansatt i det nye tilsynet, men erstattes av fire etatsspesifikke koder - inspektør, førsteinspektør, seniorinspektør og distriktssjef¹⁵ (Den norske veterinærforening, 2013). Selv om det var et uttalt ønske at ansatte i Mattilsynet ikke samtidig skal drive privat praksis, har det helt siden opprettelsen vært et antall Mattilsyn-ansatte veterinærer som også bidrar i sin lokale veterinærvakt. Omfanget er ukjent, men i en undersøkelse om veterinærvaktordningen gjennomført av Veterinærforeningen i 2019, oppga 19 prosent av respondentene at ansatte i Mattilsynet bidro i vakta i deres område. Av disse anså 69 prosent at det ville ha alvorlige konsekvenser for vaktgjennomføringen i deres distrikt dersom de Mattilsyn-ansatte ikke lenger skulle kunne bidra. Ut fra dette må vi anta at ansatte i Mattilsynet er viktige for opprettholdelse av veterinærdekning i minst 20 av landets 161 vakt-distrikter (DNV, 2019).

3.3 2008: Vekten blir kommunal

I 2004 nedsatte LMD et utvalg som skulle utrede tiltak for å styrke den kliniske veterinærtjenesten i næringssvake strøk (Sagelvmo-utvalget). Et av utvalgets forslag var å legge ansvaret for veterinærvakt og tilstrekkelige veterinærtjenester til kommunene. Tanken var at en nærhet mellom administrativt og operasjonelt ansvar ville gi rom for tilpassede løsninger i de enkelte distriktene¹⁶ (Varden et al., 2013). Dette ble etterfulgt av en lovendring fremmet i 2007 (Ot. prp. nr 68 (2006-2007)), hvor ble det vedtatt at ansvaret for etablering av en fungerende veterinærvakt og for tilfredsstillende tjenestetilgang på dagtid, skulle tillegges

¹⁵ «Veterinæren: yrke - organisasjon - samfunn: Den norske veterinærforening 125 år». Jubileumsskrift, 2013.

¹⁶ «Historien om distriktsveterinærene og om DNVs vei frem til dagens vaktordning». Varden mfl., 2013.

kommunene. Dette var ikke en ny idé. Allerede i 1981 (NOU 1981:10) ble det foreslått at vekten skulle legges om fra statlig til kommunal. Dengang var imidlertid tanken at distriktsveterinærer og vaktveterinærer skulle bli kommunalt ansatte, men ideen ble ikke iverksatt.

Overgangen til kommunalt ansvar medførte mindre sentral styring, og den ga en uvant rolle til kommunene, som ikke var vant til å håndtere denne typen saker. Selv i dag, 14 år etter at kommunene overtok ansvaret for inngåelse av avtaler som sørger for tilstrekkelig veterinærdekning i hver enkelt kommune, er det mange kommuner som utviser manglende innsikt i hva dette innebærer. Mange veterinærer innrømmer imidlertid at dette delvis også er selvforskyldt, ettersom de selv har ordnet vaktlister og administrert ordningen med minimal innblanding fra kommunen. Dette fungerer fint så lenge ting er stabile. Men når det så oppstår bemanningsmangel ved ny anbudsrunde, permisjon, pensjonering eller sykdom, møter veterinærene en administrasjon som har liten innsikt i problematikken.

Veterinærer som skal forhandle om vaktavtaler, melder at de blir møtt svært ulikt i ulike kommuner. I fokusgruppene i dette prosjektet kom det frem at veterinærer i enkelte distrikter har lykket relativt godt i sin kommunikasjon med kommunene, og oppnådd en tilstrekkelig styrking av sitt næringsgrunnlag gjennom kommunale tilskudd. Andre blir møtt med liten vilje til dialog, blant annet med utsagn fra kommunen som at «hvis dere skal ha mer støtte, så må vi kutte en barnehageplass til». Mange av veterinærene opplever det belastende å selv måtte forhandle med kommunene, da dette krever både tid, kompetanse og stå-på-vilje, og en del er frustrert over hvordan bosted og midlertidig valgte kommunepolitikere har så mye å si for den enkeltes inntektsmulighet og arbeidshverdag. På den annen side gir de lokale forhandlingene mulighet til å oppnå gode resultater som er tilpasset lokale forhold, gitt at man møter en konstruktiv forhandlingsmotpart.

I 2015 gjorde Landbruksdirektoratet, på oppdrag fra LMD, en gjennomgang av tilskudd til kommunale veterinærtjenester. I rapporten slo de fast at ordningen i stor grad bidro til opprettholdelse av et tilfredsstillende veterinærtilbud ute i kommunene. Det ble imidlertid også slått fast at ordningens utforming ikke var tilfredsstillende, og det ble påpekt flere betydelige forbedringspunkter. Blant disse forbedringspunktene var:

- Enkelte distrikter hadde en gjennomsnittlig veterinær reisetid på over 100 minutter, hvilket ble ansett som ikke tilstrekkelig.
- Et behov for regler og retningslinjer for hva som er å anse som tilfredsstillende tilgang på veterinærtjenester.
- Retningslinjer for hvilke fylker som skal være berettiget til stimuleringstilskudd, og at fylkesmennene selv kan avgjøre hvilke kommuner i fylket som skal tildeles stimuleringstilskudd.
- Rolle- og oppgavefordelingen knyttet til tilskuddene bør endres, Landbruksdirektoratet og Fylkesmannen bør overta KS' sine oppgaver. (Landbruksdirektoratet, 2015).

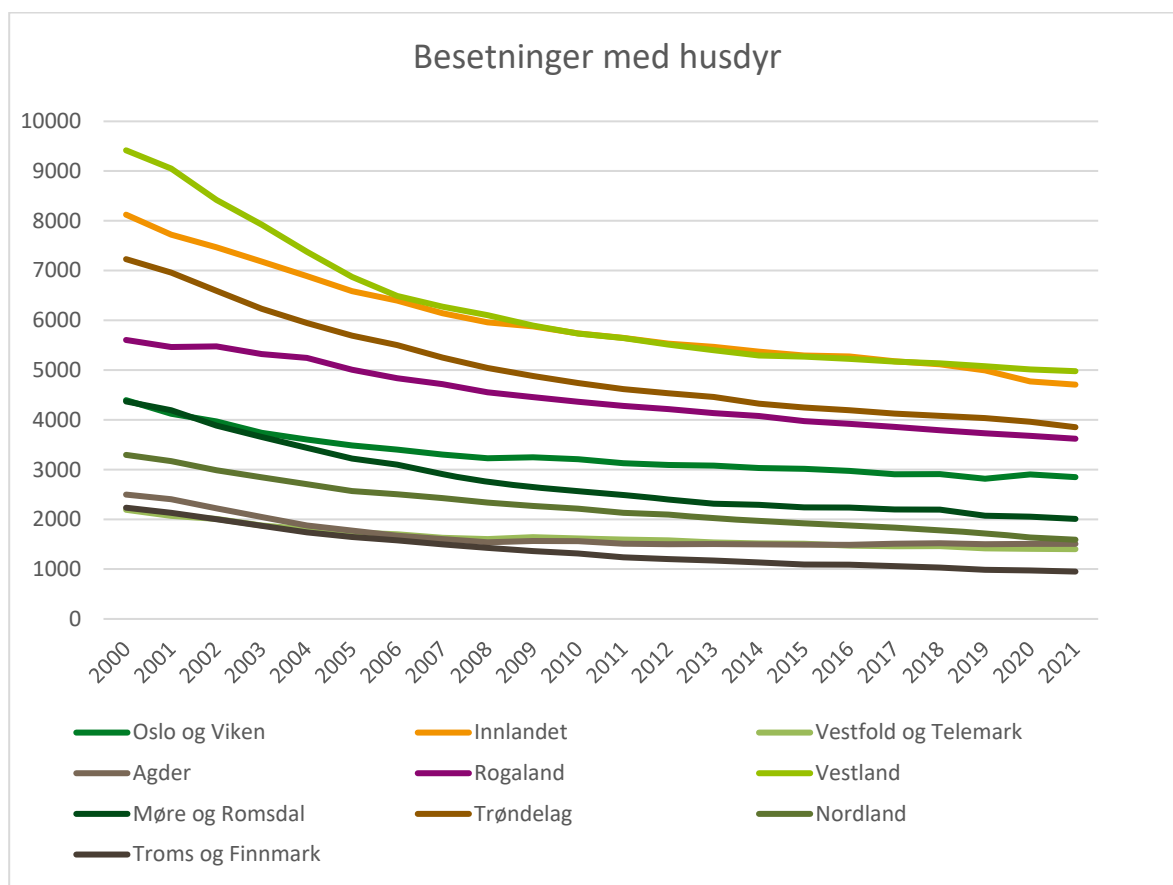
Med unntak av det siste punktet, som ble fulgt opp i 2016, er ingen av disse foreslåtte tiltakene iverksatt per 16.02.2023.

3.4 2010: Mattilsynets lokale beredskapsvakt opphører

Ved inngangen til 2010 opphørte Mattilsynets lokale beredskapsvakt¹⁷. Mattilsynet gikk da over til å kun operere med én nasjonal beredskapsvakt. Med det ble det operasjonelle ansvaret for håndtering av utbrudd av alvorlige smittsomme sykdommer og alvorlige dyrevelferdssaker utenom vanlig arbeidstid, overført til de privatpraktiserende vaktveterinærene. På bakgrunn av dette utarbeidet Mattilsynet og Veterinærforeningen en kortfattet veileder for privatpraktiserende veterinærer i offentlig vakt, som presiserte veterinærenes plikter og hvordan de skulle forholde seg ved henvendelser fra Mattilsyn, dyrevernsmemner, tollvesen, politi og brannvesen i akutte saker som omhandlet dyrevelferd eller dyrehelse. Ut over dette ble utrykningsansvaret overført til de privatpraktiserende veterinærene som en ren formalitet, uten videre endringer i avtaleverk eller godtgjørelse. Slik var man i realiteten på vei tilbake til en situasjon med én operasjonell nasjonal vakt for kliniske tilfeller på både smådyr og stordyr, samt for offentlige anliggender, slik man hadde det før årtusenskiftet. Forskjellen var at nå var denne vakta i all hovedsak basert på innsats fra privatpraktiserende veterinærer som skaffer hele sin inntjening fra klinisk praksis av ulik art, mens den 10–20 år tidligere i betydelig grad var basert på distriktsveterinærer med deltidsansettelse i staten.

¹⁷https://www.mattilsynet.no/om_mattilsynet/mattilsynets_aarsrapport_for_2010.7613/binary/Mattilsynets%20%C3%A5rsrapport%20for%202010

3.5 Antall produksjonsdyrbesetninger synker

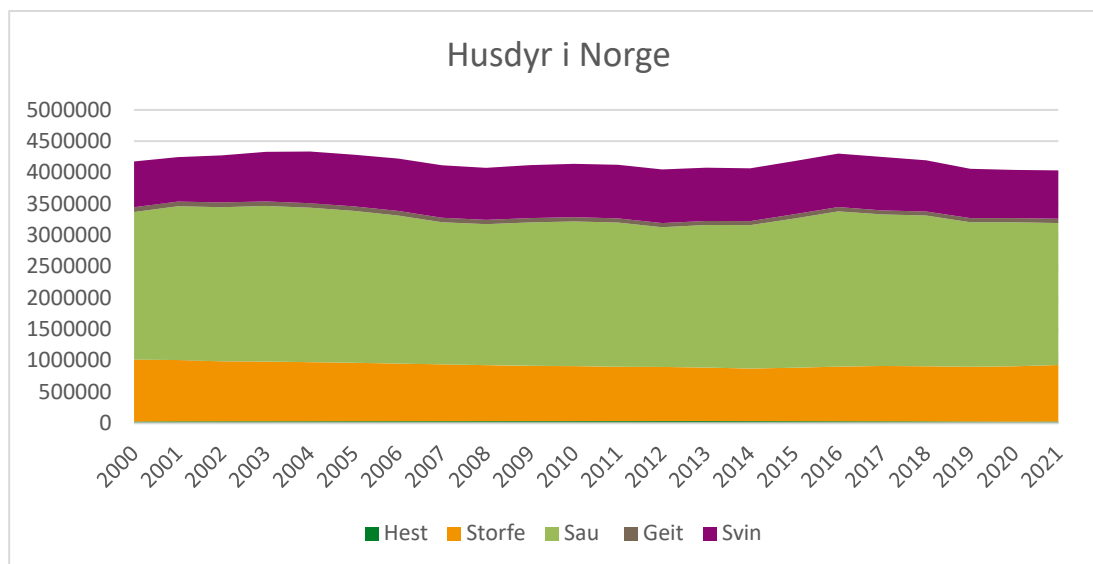

Figur 3.1. Utvikling i antall produksjonsdyrbesetninger siden år 2000. (Kilde: ssb.no)

Fra år 2000 til i dag er antall produksjonsdyrbesetninger redusert med om lag 43 prosent (ssb.no, figur 3.1). Antall produksjonsdyr er nesten opprettholdt på grunn av større besetninger (figur 3.2), men på grunn av stadige forbedringer i det norske dyreholdet, er dyrene også friskere i dag enn for 20 år siden. Dette innebærer mer kjøring per fjøsbesøk og per behandling for dyrlegenes del. Som det fremgår i avsnitt 2.2.2 om skyssrefusjon, er det vanskelig for veterinærene å opprettholde samme inntjening per time i bil som i fjøs. Det finnes ingen retningslinjer som hindrer privatpraktiserende veterinærer i å ta seg bedre betalt for reisetid og transport, eller å tilleggsfakturere et beløp på toppen av den statlige skyssgodtgjørelsen for besøk med reisevei over 40 km tur/retur, men Veterinærforeningens undersøkelse blant produksjonsdyrpraktikere høsten 2022 tyder på at bare et fåtall gjør dette. Mulige årsaker til dette er beskrevet i avsnitt 2.2.2.

Norge er et langstrakt land, og reiseavstandene varierer mye fra distrikt til distrikt. Som det fremgår av tabell 3.1, er gjennomsnittlig reiselengde per veterinærreise mer enn 50 prosent lenger i Troms og Finnmark enn i Rogaland. Bryter man reiselengden ned til gjennomsnittlig kjørte kilometer per veterinærbesøk, har veterinærene i Troms og Finnmark mer enn 2,5 ganger lengre kjørevei per besøk enn veterinærene i Innlandet. Dette har stor innvirkning på hvor stor del av den daglige inntekten som utgjøres av kjøregodtgjørelse, på

inntjeningsmulighetene, og på i hvilken grad arbeidshverdagen oppleves som variert og med tilstrekkelige faglige utfordringer.

Figur 3.2. Utvikling i husdyrtall i Norge siden år 2000 (Kilde: ssb.no)

Tabell 3.1: Reiselengder og antall besøk per reise på dagtid og i offentlig vakt, fordelt på fylke (basert på reisedata rapportert i Dyrehelseportalen i perioden 01.01.2021–30.06.2022)

Fylke:	Gjennomsnittlig reiselengde		Besøk per reise		Rene inseminasjonsbesøk		Reiselengde per besøk	
	km		antall		%		km	
	Vakt:	Dagtid:	Vakt:	Dagtid:	Vakt:	Dagtid:	Vakt:	Dagtid:
Oslo	69	94	1,7	2,4	53	43	25	39
Viken	89	80	3,1	3,6	54	52	29	22
Innlandet	84	76	4,0	4,9	46	49	21	15
Vestfold og Telemark	87	78	3,8	4,6	47	49	23	17
Agder	107	85	2,0	2,5	39	39	54	34
Rogaland	82	70	3,4	3,7	42	40	24	19
Vestland	85	85	3,0	3,6	51	45	28	23
Møre og Romsdal	100	93	3,6	4,7	59	62	28	20
Trøndelag	95	87	4,3	4,8	58	58	22	18
Nordland	94	92	3,2	3,1	62	57	29	30
Troms og Finnmark	111	114	2,1	2,8	59	60	53	41

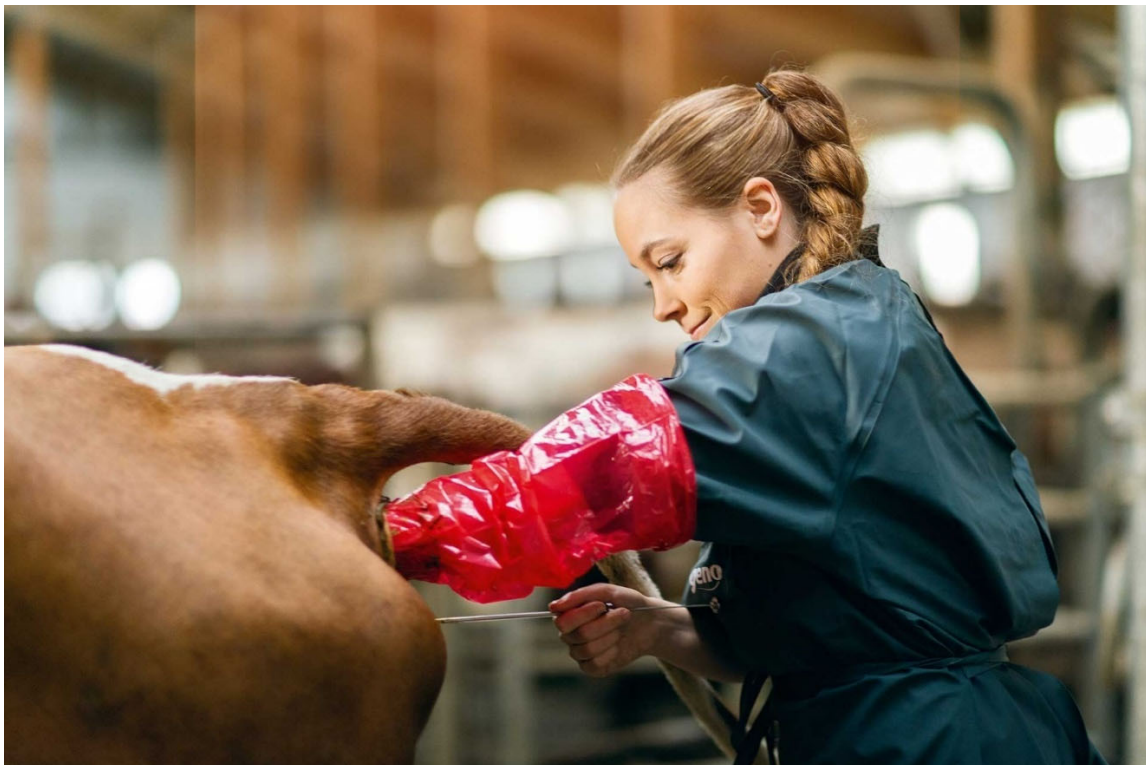
3.6 GENO og utviklingen i storfe-semin

Som det fremkommer av tabell 3.1, utgjør storfeinseminasjon en betydelig del av arbeidsmengden for veterinærer i produksjonsdyrpraksis over hele landet. Andelen rene inseminasjonsbesøk, det vil si besøk som *kun* er inseminasjonsoppdrag uten annet veterinært arbeid, varierer fra omtrent 40 til 60 prosent av besøkene. I tillegg er det mange besøk med både inseminasjons- og helseoppdrag, som er vanskelig å skille statistisk fra de rene helsebesøkene.

Denne betydningen har trolig økt i takt med reduksjonen av antall husdyrbesetninger og stadig friskere dyr, hvor behovet for besøk til syke dyr blir stadig lavere. Samtidig har andelen eier-inseminasjonsbesøk økt noe de senere årene, i takt med GENOs økte satsing på eier-inseminering. Eier-inseminering vil si at husdyrprodusenten selv kan bestille sæd og inseminere egne dyr, etter godkjent inseminasjonskurs. På tross av at inseminasjon på storfe innebærer å føre et fremmedlegeme gjennom livmorhalsen og videre inn i selve livmoren til dyret, med en potensiell risiko for penetrasjon av både tarmvegg og livmorvegg, og på tross av dyrehelsepersonellovens §18.2 som presiserer hvordan operative inngrep, penetrasjon og hud og slimhinne er veterinære oppgaver, er inseminering av produksjonsdyr ikke tradisjonelt ansett som en utelukkende veterinær oppgave. «Forskrift om kunstig sædoverføring hos husdyr utført av andre enn veterinær», som kan dateres tilbake til 1995, hjemler denne retten til å inseminere ved gjennomført godkjent kurs. Autoriserte seminteknikere og eier-inseminører faller ikke inn under medhjelper-begrepet hjemlet i dyrehelsepersonelloven, men svarer direkte til Mattilsynet som forvalter disse autorisasjonene. På tross av den potensielle skaderisikoen er det allment akseptert blant både veterinærer og andre at inseminering og drektighetskontroll er en isolert rutineoppgave som, etter kyndig opplæring og ved jevnlig opprettholdelse av kompetanse, også kan utføres av andre enn veterinærer. Da eier-inseminører ikke er pålagt å rapportere utførte inseminasjoner, finnes det ikke tilgjengelig tallmateriale som kan fortelle hvorvidt tilslagsprosent og andre kvalitetsparametere for inseminering er like for ulike utøvende grupper. Her konkurrerer dermed veterinærene prismessig med seminteknikere og med bøndene selv, og storfeinseminering er en relativt dårlig betalt oppgave for veterinærene. Likevel utgjør den i mange tilfeller en så stor andel av praksisen at den blir en økonomisk bærebjelke og en sikkerhet for en viss omsetning gjennom året. Andelen storfeinseminasjoner utført av veterinær ligger i dag på 70 prosent (GENO, 2022). Anslag tilsier at 15 prosent av storfeinseminasjonene i Norge i 2022 var eier-insemineringer, og at de øvrige 15 prosentene utføres av inseminasjonsteknikere. Det er imidlertid usikkerhet knyttet til tallene, ettersom eier-inseminører ikke er pålagt å rapportere utførte insemineringer.

GENO lanserte i 2022 en ny strategi for eier-inseminering¹⁸. Her beskrives hvordan GENO vurderer å utvide ordningen slik at eier-inseminører kan innvilges tillatelse til ikke bare å inseminere egne dyr, men også dyrene til andre i bygda. Dette utspillet førte til uro blant mange veterinærer. GENO gikk da ut med en presisering av at inseminerende veterinærer over hele landet er sterkt ønsket, at den foreslåtte ordningen kun skulle gjelde i de områdene hvor veterinærer ikke kan eller vil inseminere, og at en ny strategi for eier-inseminering ikke endrer behovet for inseminerende veterinærer¹⁹. Imidlertid var GENO også tydelig på at veterinærdekning og veterinær lønnsomhet ikke er GENOs ansvar, men kommunenes, og de har ikke svart på hvorvidt en ny strategi for eier-inseminering vil redusere omfanget av veterinær inseminering. For det er forskjell på behov og omfang: GENO vil i all overskuelig fremtid ha et behov for veterinærer som kan inseminere i helger og ferier, eller i de grender hvor det ikke finnes eier-inseminører. Omfanget av veterinær inseminering ved utvidet bruk av eier-inseminering vil imidlertid kunne reduseres til et nivå hvor inntektsmulighetene i denne typen virksomhet reduseres betydelig for veterinærenes del.

GENO har videre beskrevet hvordan ny teknologi som forenkler inseminasjonsprosessen og stiller lavere krav til teknikk og kompetanse, ser ut til å være på vei. Dersom slike teknikker etableres og blir vanlige blant husdyrbønder i Norge på sikt, står produksjonsdyrveterinærene i store deler av Norge potensielt ovenfor en stor inntektsmessig utfordring.

Figur 3.3: Inseminasjon av storfe. Foto: GENO/ Jens Haugen.

¹⁸ <https://www.geno.no/for-inseminorer/nytt-for-veterinarer-seminteknikere/strategi-for-utdanning-av-eierinseminorer/>

¹⁹ <https://www.geno.no/for-inseminorer/nytt-for-veterinarer-seminteknikere/opplaring-knyttet-til-strategi-for-eier-inseminering/>

3.7 Klinikk-kjeder i smådyrsektoren

Som det fremgår av figur 2.1 og 2.2, har det vært en formidabel vekst i norsk veterinærbransje de siste 10–15 årene. En stor andel av veksten har skjedd ved fremveksten av klinikk-kjeder i smådyrsektoren. De utenlandske kjedene Anicura og Evidensia gjorde sitt inntog i det norske markedet i 2012. Senere kom også den norsk-etablerte kjeden Empet til i 2016, og tilsammen omfatter disse tre kjedene i dag nesten 100 små og store smådyrklionikker spredt rundt i Norge.

Innen smådyrsektoren er klinikk-kjedene i dag dominerende i markedet, og de tre største kjedene Evidensia, Anicura og Empet har henholdsvis 26, 45 og 25 smådyrklionikker spredt over landet (opp til Tromsø i nord). De står for om lag 25 prosent av den totale omsetningen, og sysselsetter ca. 1450 av de snaut 4000 personene som er sysselsatt i norsk veterinærbransje, altså om lag 36 prosent (basert på tall fra ssb.no og purehelp.no).

Denne veksten tilsier at det har vært et stort, uutløst lønnsomhetspotensiale i norsk veterinærbransje. Hvordan denne lønnsomheten fordeles i en relativt ny verdikjedestruktur, vet vi foreløpig mindre om. Det antas imidlertid at veksten i omsetning og sysselsatte blant AS i veterinærbransjen i svært stor grad kan tilskrives veksten i klinikk-kjedene, og dermed at en stor andel ledige veterinærer (særlig nyutdannede) på jobbmarkedet i perioden 2012 til i dag har gått inn som ansatt ved en smådyrklionikk.

Tabell 3.2: Ansatte veterinærer, dyrepleiere og annet personale ved et tilfeldig utvalg store og mindre norske smådyrklionikker (hentet fra klionikkenes hjemmesider)

Større hospital:	Veterinærer	Dyrepleiere	Assistenter/Annet
Evidensia Oslo	34	18	20
Anicura Jeløy	22	11	17
Anicura Bergen	14	17	18
Evidensia Sørlandet	11	8	8
Evidensia Trondheim	12	8	9
Prosent av stab	29	33	39
Mellomstore klionikker:	Veterinærer	Dyrepleiere	Assistenter/Annet
Anicura Byåsen	6	5	5
Empet Holstad	5	2	6
Evidensia Harstad	4	1	5
Prosent av stab	38	21	41
Små klionikker	Veterinærer	Dyrepleiere	Assistenter/Annet
Gamlebyen dyreklionikk	2	0	2
Gode venner dyreklionikk	2	1	1
Kirkenes dyreklionikk	3	0	2
Stord dyreklionikk	2	1	2
Prosent av stab	50	11	39
Prosent av stab totalt	41	25	33

Parallelt med en generell velstandsøkning i Norge har stadig flere nordmenn gått til anskaffelse av et eller flere kjæledyr. Kombinert med en økende grad av forsikringsdekning for disse dyrene og en økt betalingsvillighet blant eierne for til dels kompliserte behandlingsprosedyrer, har kjæledyrmarkedet vokst markant, også i veterinærsektoren. Denne utviklingen har også innebåret en profesjonalisering av smådyrsektoren i form av større klinikker, med flere ansatte i støttefunksjoner i tillegg til veterinærene, og mer vekt på økonomisk og operasjonell styring. I tillegg til kjedene har det også de senere årene blitt dannet innkjøpsallianser mellom frittstående klinikker for å sikre dem gode innkjøpsvilkår, som VetFamily²⁰, som ble etablert i 2016. Utviklingen har også ført til stor vekst i tilbudet av avanserte behandlinger for smådyr. Diagnostisering og behandling med utstyr og teknikker som CT, MR, laser, vanntredemølle og kikkhullskirurgi er ikke lenger ansett som uvanlig, og røntgen, ultralydapparat og eget minilaboratorium for analyse av blodprøver og andre prøver anses som standard utstyr også for mindre klinikker. Denne utviklingen medfører både sterkt økte investeringskostnader og et økt behov for spesialisert kompetanse blant veterinærene.

Figur 3.4: Kirurgi på smådyrsykehus. (Foto: Charlotta Holley)

²⁰ <https://vetfamily.no/tjenester/>

Dersom fordelingen av autoriserte veterinærer og andre ansatte ved norske smådyrklionikker gjennomsnittlig er som ved de tilfeldig utvalgte større og mindre klinikkene beskrevet i tabell 3.3, og vi legger tallene fra avsnitt 2.2.1 til grunn, betyr dette at om lag 580 norske veterinærer er ansatt i de tre største kjedene. Som det fremgår av tabell 3.2, er andelen veterinærer blant det totale antall ansatte omvendt proporsjonal med klinikkens størrelse. Altså er det flere resepsjonister, assistenter, daglige ledere og dyrepleiere per veterinær på de store enn på de små klinikkene.

3.8 Først pandemi, deretter dyrtid

Pandemien berørte veterinærbransjen på flere måter, på både kort og lengre sikt. Med nedstengingen i mars 2020 ble bransjen, som resten av samfunnet, umiddelbart berørt på flere måter. I begynnelsen ble strengere regler for smittevern innført, og besøk ble kansellert, samtidig måtte også mange veterinærer holde seg hjemme på grunn av sykdom, karantene, eller permisjon, eller fordi skoler og barnehager holdt stengt og man måtte passe egne barn.

Videre førte pandemien og endring i levemønstre til at vi fikk en såkalt «kjæledyr-boom» i Norge. Vi var mer hjemme, brukte mindre penger på reise og ferier, og særlig antallet katter og hunder gikk opp. Dette var den samme utviklingen som i mange land ellers i Europa, inkludert Finland og Sverige. Dette har vært med på å øke etterspørselen etter veterinærer og veterinærtjenester. Ifølge Smådyrpraktiserende veterinærers forening har veterinærene merket dette i form av økt etterspørsel etter deres tjenester. Siden det kom mange nye unge dyr, var det særlig helsesjekker og vaksinerings som økte.

Antall kjæledyr som forsikres, har også økt mye i årene siden pandemien startet, samtidig som også andelen av dyrene som forsikres, har økt. I 2020 doblet antall nye hundeforsikringer seg i forhold til året før (Stavanger Aftenblad, 2021). Ifølge Agria forsikringsselskap er det om lag 560 000 hunder og ca. 750 000 katter i Norge i dag. Om lag 60 prosent av hundene er forsikret, og 8 prosent av kattene (Kapital, 2022).

Når flere dyr forsikres, blir det også mulig med mer avanserte og dyrere behandlinger. I følge Anicura, som har 45 klinikker (intervju i Stavanger Aftenblad, juni 2021), økte omsetningen med 9,3 prosent fra 2019 til 2020. Ifølge Anicura har utviklingen i pasientmassen vært todelt; flere har fått kjæledyr, men dyreklinikkene tilbyr også flere behandlinger. Nye sykdommer kan behandles, og ofte kan dette være kostbare behandlinger som øker omsetningen. Det skjer en utvikling i hvordan vi ser på kjæledyrene våre, samtidig som det har skjedd en utvikling i behandlinger og tjenester for dem. Pandemien hadde stor påvirkning på både etterspørsel etter kjæledyr og veterinærtjenester. Det har også vært en økning i forebyggende behandlinger. Men også dyreklinikkene har opplevd underbemanning og at de ikke har kunnet ta imot alle. Pandemien førte til at mange måtte være hjemme i karantene, med barn, og i tillegg kunne ikke eiere være med dyrene sine inn på

Kjæledyrsboom

Antall hunder og katter har økt fra 270 000 i 2006 til 890 000 ved utgangen av 2021. Spesielt høy var økningen i 2020 og 2021.

Ingen vet akkurat hvor mange nye husdyr som kom til under pandemien. Men ifølge DyrerID, som er en av de største aktørene når det gjelder digital merking for identifisering av familiedyr i Norge, registrerte de en unormal høy økning i antall hunder og katter i 2020 og 2021 (Kapital, 2022).

Tallene viste en økning på 20 prosent for registrerte hunder og katter i første kvartal 2021 sammenlignet med året før. Men også i 2020 var det en betydelig økning; 11 prosent flere katter og hunder som hadde sin helsesjekk enn i 2019 (Stavanger Aftenblad, 2021).

Foto: WikiCommons

behandlingsrommene på grunn av smittevernregler. Dette førte til et ekstra behov for personell per behandling.

Usikkerhet globalt kan føre til at vi prioriterer mer hjem og nære relasjoner. Men under pandemien var det ikke bare økonomien som ble påvirket (i den grad folks økonomi ble påvirket). Pandemien påvirket også hvordan vi levde, hvor mye vi var hjemme og hvor vi dro på ferie. Mange brukte mindre penger på reise og ferier, og hadde bedre råd. At man ikke reiste langt, men brukte mye tid hjemme, gjorde det også til en god periode for å anskaffe seg et kjæledyr. De fleste av oss var mindre sosiale, og for mange ble kjæledyr et godt selskap.

Markedet er stadig i endring, og folks økonomi endres. Usikre økonomiske tider og usikre tider global, med økt rente og høye priser på matvarer og strøm, er med på å endre vår adferd og preferanser. Alt dette påvirker folks økonomi, og kan igjen føre til endringer i hvordan vi etterspør tjenester og varer for dyrene våre. Om og eventuelt hvordan dette påvirker markedet for veterinærtjenester, er det for tidlig å si noe om. Men usikkerhet både økonomisk og internasjonalt kan også føre til en endring i hva vi prioriterer. Da kan også det nære, som husdyr, familie og hjem, bli enda viktigere enn for eksempel de dyreste feriereisene. Også under finanskrisen var det en boost i antall kjæledyr til tross for økt økonomisk usikkerhet.

Som følge av krigen i Ukraina, har mange flyktninger kommet til Norge, og mange har også tatt med seg kjæledyr. Det er gjort en rekke unntak fra regelverket for at mennesker på flukt fra Ukraina, skal kunne ta med seg kjæledyrene sine til Norge. Unntakene gjelder kun for flyktninger som reiser med sine egne dyr (NRK, 2022).

4 Fordeling, behov og kapasitet

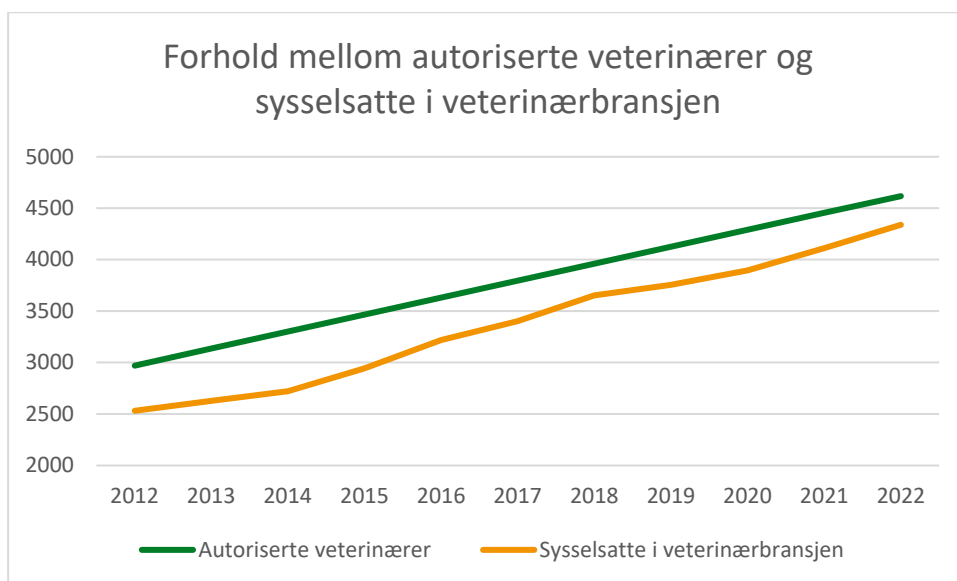
4.1 Er det for få veterinærer i Norge?

Mangelen på veterinærer i klinisk praksis og også i Mattilsynet fremstilles av enkelte som et uttrykk for en absolutt mangel på veterinærer i Norge, og at hovedløsningen ligger i å skaffe flere via utdanning eller «import» fra utlandet. Enkelte kommuner argumenterer mot økte tilskudd og vaktgodtgjørelser i eget distrikt fordi de mener problemet skyldes for få veterinærer totalt sett, og at «å overby hverandre» i jakten på vaktveterinærer ikke vil løse det grunnleggende problemet. Men har vi egentlig færre veterinærer relativt til behovet i dag enn tidligere?

Antall veterinærer i Norge har vært stigende helt siden opprettelsen av Veterinærforeningen i 1888. Da var det 106 veterinærer i Norge, de fleste utdannet i Danmark. Da Norges veterinærhøgskole ble etablert i 1935, ble det immatrikulert 15 veterinærstudenter per år. På 1990-tallet og frem til begynnelsen av 2000-tallet ble det tatt opp 55 studenter ved NVH hvert år, i tillegg til at Norge betalte for 15 studieplasser i utlandet (Storbritannia og Sverige). I 2004 var tallet på norske studieplasser 60, og i dag blir det hvert år tatt opp 90 nye veterinærstudenter ved den nye veterinærhøgskolen på Ås. I tillegg er det til enhver tid omtrent like mange norske veterinærstudenter ved utenlandske læresteder, som i Norge. Denne stadige økningen innbærer at det til enhver tid utdannes flere norske veterinærer enn det er veterinærer som går av med pensjon, og at den totale differansen mellom nyutdannede på vei inn i arbeidsmarkedet og pensjonister som trer ut av arbeidsmarkedet, nå er på om lag 80 veterinærer per år.

Figur 4.1 viser utviklingen og forholdet mellom totalt antall autoriserte veterinærer og totalt antall sysselsatte i norsk veterinærbransje de siste 10 år. Det er noen flere sysselsatte relativt til antall autoriserte veterinærer i 2022 enn det var i 2012, men det må antas at andelen sysselsatte i veterinærbransjen som ikke er veterinærer, har økt i samme tidsrom, som følge av vekst og økende spesialiseringsgrad i smådyrbransjen (se tabell 3.2, som viser en lavere andel veterinærer blant ansatte på større klinikker enn små). Forholdet mellom totalt antall autoriserte veterinærer og antall veterinærer sysselsatt i foretak som tilbyr veterinærtjenester, antas derfor å være stabilt. Dette tyder på at antall autoriserte veterinærer i Norge har klart å holde tritt med veksten, og at det stadig er tilstrekkelig mange veterinærer i Norge til, i hvert fall teoretisk, å dekke opp de stillingene som krever veterinær autorisasjon. Dette støttes av det faktum at Norge er et av landene med høyest veterinærdekning per innbygger i Europa, med 0,57 veterinærer per 1000 innbyggere. I resten av Europa ligger snittet på 0,38 veterinærer per 1000 innbyggere ²¹.

²¹ https://fve.org/cms/wp-content/uploads/FVE_Survey_2018_WEB.pdf

Figur 4.1: Utvikling og forhold mellom totalt antall autoriserte veterinærer i Norge og totalt antall sysselsatte i veterinærbransjen (også ikke-veterinærer) siste 10 år (Kilde: ssb.no, tabell 08228; Helsedirektoratet)

Men om det teoretisk sett er tilstrekkelig mange veterinærer i Norge, så er det definitivt ikke *for* mange. Arbeidsledigheten blant norske veterinærer er svært lav og ligger omtrent på en syvendedel av den generelle ledigheten i Norge (tabell 5.3). Til enhver tid er det 5–15 veterinærer registrert som helt arbeidsledige i NAVs registre. Dette betyr at veterinærer er attraktive på arbeidsmarkedet, også utenfor de klassiske veterinærjobbene, og det er plass til flere. Men det tyder også på at problemet med veterinærdekning ikke skyldes en absolutt mangel på veterinærer, men at disse jobbene er for lite attraktive relativt til andre tilgjengelige jobbmuligheter. Kommuner, klinikker og Mattilsynsavdelinger som sliter med å rekruttere veterinærer til stillingene sine, konkurrerer kanskje ikke hovedsakelig med andre vakt-distrikter, kontorer og klinikker om veterinærene. De konkurrerer også med helt andre bransjer. Selv om det norske arbeidsmarkedet ser ut til å kunne ta imot et økt antall veterinærer uten negative konsekvenser, må hovedproblemet med tilgangen på veterinærer til autorisasjonskrevende veterinærstillinger antas å ligge i arbeidsforholdene, ikke i antall veterinærer.

Tabell 4.1. Arbeidsledighet i Norge generelt og arbeidsledighet blant norske veterinærer siste 5 år (basert på tall fra NAV, NORVET-prosjektet og Helsepersonellregisteret)

Arbeidsledighet	2018	2019	2020	2021	2022
I Norge totalt	2,4	2,3	5,0	3,2	1,8
Blant veterinærer i Norge	0,42	0,35	0,66	0,35	0,21

4.2 Hvor mange veterinærer mangler i praksis og vakt?

Veterinærforeningen foretok høsten 2021 en undersøkelse om hvordan det egentlig står til i de 160 veterinærvaktdistriktene som dekker landet. Undersøkelsen ga et urovekkende resultat: I omtrent en fjerdedel av landet er det tre eller færre veterinærer til å dele på vaktene, hele døgnet, alle dager og hele året ²². Det er ingen grunn til å tro at totalsituasjonen har blitt bedre siden undersøkelsen ble gjennomført. Veterinærforeningen anslår at alle vakt-distrikter bør ha fire eller flere veterinærer til å dekke opp vaktlistene for at ordningen skal være bærekraftig på sikt. Om man tar dette som utgangspunkt, betyr det at det mangler 40–100 veterinærer i det norske vaktssystemet for at det skal være oppe på et bærekraftig nivå med rom for ferieavvikling, langtidssykemeldinger og permisjoner uten at dette legger for høyt press på øvrige vakt-deltakere.

Tabell 4.1: Fordeling av vakt-deltakere på tvers av aldersgrupper blant Veterinærforeningens medlemsmasse.

Fødselsår:	Før 1952	1952	1962	1972	1982	1992	Sum
		1962	1972	1982	1992	2002	
Yrkesaktive	0	278	474	722	785	364	2623
Pensjonister	253	113	0	0	0	0	366
Studenter	0	0	0	3	28	692	723
Vaktdeltakere	24	104	122	182	186	51	669
Vaktdeltakere, prosent av yrkesaktive	100	37	26	25	23	14	26

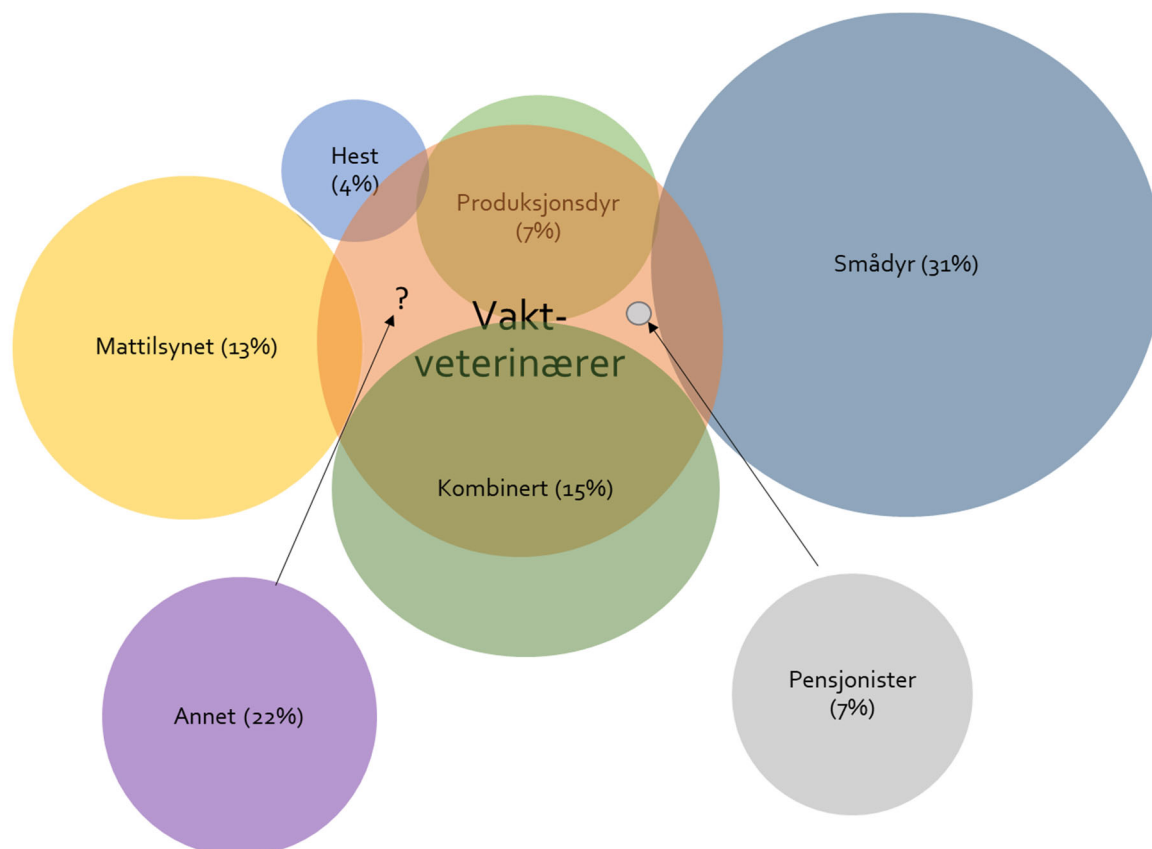
Et ytterligere bekymringsmoment er en økende gjennomsnittsalder blant veterinærer som deltar i den offentlige vakta. Tabell 4.1 viser fordelingen av vakt-deltakere på tvers av aldersgrupper. Blant de eldste er det en overraskende høy andel som fremdeles bidrar i vakta. Dette stemmer overens med opplysninger fra eldre, intervjuede veterinærer som oppgir at de egentlig godt kunne tenke seg å tre tilbake, men det er behov for avlastning i vakta, så da går de med på å fylle vaktlistene litt til. Den gradvis synkende andelen vakt-deltakere blant yngre veterinærer kan til dels forklares med at antallet veterinærer som behøves for å dekke opp den

²² <https://www.nrk.no/ytring/veterinaerkrisen-1.15740491>

offentlige vakta, har vært stabilt i en årrekke, mens antall autoriserte veterinærer i Norge har økt for hvert årskull som uteksamineres. Likevel tyder både tabell 5.1 og uttalelser fra veterinærer på at det er en uønsket ubalanse i nyrekrutteringen av yngre veterinærer inn i vakta, eventuelt at de unge går inn i vakta, men blir værende der i kun noen få år, som beskrevet i avsnittet om internasjonale forhold.

4.3 Fordeling av veterinærer i det norske arbeidsmarkedet

Ettersom det totale antallet veterinærer i Norge er mer enn stort nok til å teoretisk dekke opp stillingene som krever autorisasjon, kan dette bety at veterinærene i økende grad velger seg andre jobber enn de klassiske veterinærjobbene. Vi vet ikke eksakt hva alle veterinærer i Norge jobber med, men ut fra offentlige tall og ekstrapolering av tall fra NORVET-undersøkelsen, kan vi gjøre noen røffe anslag, som vist i figur 4.2 og tabell 3.2.

Figur 4.2. Omtrentlig fordeling av veterinærer med norsk autorisasjon i ulike bransjer (basert på tall fra NORVET-undersøkelsen, undersøkelser utført av DNV, tall fra Helsepersonellregisteret, SSB og Mattilsynet.)

Tallene i figur 4.2 og tabell 3.2 stemmer godt overens med med FVEs undersøkelse fra 2019, som anslår at henholdsvis 58 og 14 prosent av veterinærene i Europa jobber i privat praksis

eller offentlig forvaltning²³ (FVE, 2018). I figur 4.2 inngår arbeid innen akvakultur og akademia i sektoren «annet», og denne er derfor større i figur 4.2 enn i tabell 3.2. Når akvakulturnæring og akademia trekkes ut av denne sekkeposten, står vi igjen med om lag 10 prosent av veterinærene med norsk autorisasjon som jobber med noe annet, i ikke nærmere spesifiserte stillinger.

Så hva jobber disse siste 10 prosentene, eller drøyt 400 av de norske veterinærene med? Veterinærforeningens medlemsundersøkelse fra 2020 besvarer delvis dette spørsmålet, og i figur 11 vises en ordsky med arbeidstypene og yrkestitlene som DNV-medlemmer som ikke hovedsakelig jobber i små- eller stordyrpraksis, Mattilsynet, akvakultur eller akademia, oppga.

En viktig usikkerhetsfaktor som ikke er oppgitt i tabellen, er antall uføretrygdede veterinærer med norsk autorisasjon. Det finnes ikke gode kilder på dette i dag, og disse som ikke er yrkesaktive, er også vanskelige å nå og dermed trolig underrepresentert i gjennomførte spørreundersøkelser.

Tabell 4.2: Anslag på fordeling av autoriserte veterinærer i Norge mellom bransjer og selskapsformer i 2022. Summering av linje 3–15 vil gi et høyere tall enn det totale antall autoriserte veterinærer, ettersom mange veterinærer kan plasseres i flere av kategoriene

Gruppe	Antall	Kilde
Veterinærer med norsk autorisasjon	4616	Helsepersonellregisteret
Bosatt i utlandet	210	Helsepersonellregisteret
Pensjonister (f. 1952 el. tidl.)	635	Helsepersonellregisteret
Arbeidsledige	14	NAV
Veterinærer ansatt i norsk veterinærbransje	1550	Beregnet fra SSB-tall
Veterinærer med eget ENK	850	Beregnet fra SSB-tall
Veterinærer ansatt i Mattilsynet	460	Veterinærforeningen/ Mattilsynet
Smådyrpraksis	1416	Ekstrapolert fra NORVET
Produksjonsdyrpraksis	312	Ekstrapolert fra NORVET
Hestepraksis	178	Ekstrapolert fra NORVET
Kombinertpraksis	472	Ekstrapolert fra NORVET
Veterinærer i offentlig vakt	740	Veterinærforeningen
Offentlig forvaltning	460	Ekstrapolert fra NORVET
Akvakultur	213	Ekstrapolert fra NORVET
Akademia/ Forskning	356	Ekstrapolert fra NORVET
Annet/ ukjent	440	Ekstrapolert fra NORVET

²³ https://fve.org/cms/wp-content/uploads/FVE_Survey_2018_WEB.pdf

Figur 4.3. Ordsky som viser hva veterinærer som ikke jobber i klinisk praksis, offentlig forvaltning, akvakultur eller academia, oppga å jobbe med (basert på svar fra DNVs medlemsundersøkelse 2020.)

5 Hvorfor forlater veterinærene praksis og vakt?

Blant klinikere som opplever eller har opplevd arbeidshverdagen og vakt deltakelsen sin som en belastning, finnes det trolig like mange svar på spørsmålet i overskriften som det finnes veterinærer. Men ut fra både medieoppslag, fokusgruppesamtaler, spørreundersøkelser og andre kilder ser det ut til å være noen fellesnevner som går igjen, sett fra veterinærenes eget ståsted. De bakenforliggende faktorene er i stor grad overlappende og påvirker hverandre. For oversiktens skyld vil vi likevel beskrive disse faktorene under hovedtemaene lønnsomhet og næringsgrunnlag, praktiske arbeidsforhold og psykisk belastning.

5.1 Lønnsomhet, næringsgrunnlag og kompetanse-spagat

5.1.1 Lønnsomhet og arbeidsfordeling mellom ulike praksistyper

En større del av produksjonsdyrveterinærenes hverdag i dag består av kjøring enn tidligere (færre, større besetninger, og større avstand mellom besetningene.) Veterinærene har aldri klart å opprettholde en like god inntjening på reisetid som på tid brukt ute hos kunder. Dette har trolig medført en reduksjon i både beregnet timelønn og total lønnsomhet.

Teoretisk kunne det gradvis sviktende næringsgrunnlaget på produksjonsdyr vært dekket opp ved et utvidet tjenestetilbud til smådyr og hest. I flere områder rapporteres imidlertid dette som vanskelig, av flere grunner: I noen distrikter er kjøreavstandene nå så store at det går med en full arbeidsdag, selv om dagens arbeid kun er inseminering og enkle helsetjenester på 2-3 gårder. Smådyrklunikkenes raske utvikling i retning av konsolidering og spesialisering, gjør også at mange kombipraktikere i dag kjenner på følelsen av å ikke strekke til på smådyrsiden.

Kanskje var det mulig å opprettholde et tilstrekkelig kompetansenivå på både smådyr, hest og produksjonsdyr for inntil noen få år siden, men mange rapporterer at de ikke føler det nå lenger. Heste- og særlig smådyreiere har et dramatisk høynet forventningsnivå til både diagnostiske og behandlingsmessige muligheter, 24 timer i døgnet. I den grad man skal tilby tjenester på flere dyreslag, er det en del som kombinerer hest og produksjonsdyr, eller smådyr og produksjonsdyr, men stadig færre som kombinerer alle tre. Dette gir seg også utslag i vakttjenesten, som fremdeles er forventet å være en første-, og i mange tilfeller også siste-, linjeinstans for alle landlevende dyr.

Produksjonsdyrpraksis er klassifisert som samfunnskritisk funksjon, mens praksis på sports- og familiedyr ikke er det. Dette medfører at produksjonsdyrkompetanse ofte blir

vektlagt av kommunene i en vurdering av tilbud på vakt deltakelse, selv om hverken dyrevelferdsloven eller dyrehelsepersonelloven inneholder formuleringer som tilsier noe annet enn at tilstrekkelige tjenester fra dyrehelsepersonell skal være tilgjengelig for alle kommunens dyr. Det indirekte resultatet av kommunenes prioritering er at en del smådyr- og hestepraktikere velger å stå utenfor vakta, fordi de ikke føler de har tilstrekkelig produksjonsdyrkompetanse, eller også fordi de, i motsetning til produksjonsdyrpraktikerne, har tilstrekkelig med oppdrag på dagtid til å ikke være økonomisk avhengig av en vakt deltakelse. Produksjonsdyrpraktikerne, på sin side, føler ofte på både et økonomisk behov og en «plikt» til å bidra i vakta, men blir samtidig stående i en «kompetanse-spagat» fordi de ikke føler at de kan innfri smådyr- og hesteeiernes høye forventninger. Presset disse veterinærene føler på, blir ikke mindre av å føle seg bundet til nødhjelpsplikten på den ene siden, og kravet til forsvarlig praksis på den andre. Hva er faglig forsvarlig praksis ved behov for keisersnitt på hund nattestid, når nærmeste døgnåpne klinikk er 3 timers kjøring unna? Skal man utføre inngrepet hjemme hos eier med enkle midler, eier som medhjelper og akseptere en høyere risiko for komplikasjoner og postoperative infeksjoner, eller skal man henvise pasienten til nærmeste døgnåpne smådyrklinikk og krysse fingrene for at tise og valper fremdeles står til å redde når de kommer frem? Om man velger det første og det går galt, står man da overfor et potensielt søksmål fra eier for uforsvarlig behandling, og kritikk fra veterinærfellesskapet og veterinærmedisinsk rettsråd for det samme? ²⁴

Disse problemstillingene ser ut til å gjelde særlig i strøkene hvor veterinærdekningen på dagtid er god, men hvor det likevel ikke er kundegrunnlag nok til å opprette døgnåpne, private henvisningsklinikker for hest og smådyr innen rimelig kjøreavstand²⁵. Dette fører til en ubalanse og i verste fall et dårlig samarbeidsmiljø mellom ulike praksistyper innen et distrikt: Alle føler på et behov for en viss spesialisering, men spesialisering inn mot et betalingsvillig sports- og familiedyrmarked gir større mulighet for å velge å stå utenfor vakta. Dette medfører at produksjonsdyrpraktikere som deltar i vakt som følge av både et økonomisk behov og behovet for å dekke opp en samfunnskritisk funksjon som de av kommunene anses som best egnet til å ivareta, kan føle seg «latt i stikken» av egne kolleger som velger å stå utenfor vakta. Dette fører igjen til et vanskelig spørsmål som bør besvares av bransjen i fellesskap: Er det ok å tilby spesialiserte tjenester i et betalingsvillig marked på dagtid uten å være villig til å ta seg av oppfølgingsbehovet som måtte melde seg utenfor normal arbeidstid? På den annen side, kan man forvente eller kreve noe annet av selvstendig næringsdrivende i et konkurranseutsatt marked enn at de henter inntjening der de kan og innretter hverdagen slik det passer dem, familien og egen bedrift best?

Det er ikke et mål for denne rapporten å gå inn på konkrete løsningsforslag, men vi finner det verdt å nevne at ut fra fokusgruppesamtaler, intervjuer og annen informasjon kan det synes som om vaktgjennomføring OG dagpraksis totalt sett fungerer best i de områdene hvor man har et relativt tett og forpliktende praksissamarbeid for både smådyr, hest og

²⁴ Det veterinærmedisinske rettsrådet er rådgiver for veterinærmyndighetene i disiplinærsaker, saker om forsvarlig virksomhet og saker av veterinærmedisinsk art. Se: <https://rettsradet.no/>

²⁵ Fra fokusgruppesamtaler.

produksjonsdyr satt i system, slik man har hatt i Follo (hvor markedet er i endring på grunn av flyttingen av veterinærhøgskolen til NMBU Campus Ås), og har i Steinkjer og Vest-Telemark.

I områder som er så spredt bebygget at det ikke er grunnlag for større enheter med spesialisert heste- eller smådyrpraksis på dagtid, synes denne ubalansen og vaktveterinærenes opplevde «kompetanse-spagat» å være mindre påtrengende, og blant disse er det flere som rapporterer at de har kunder som uttrykker glede og takknemlighet for de veterinærtjenestene de har tilgjengelig, og for at veterinærene hjelper dem så godt de kan ut fra egne forutsetninger.²⁶

5.1.2 Ulike bransjer, ulike rammer

Jevnlige takstøkninger er en nødvendighet dersom lønnsomheten skal opprettholdes. Men mange veterinærer oppgir at de synes dette er en ubehagelig del av jobben. I smådyrbransjen ser det ut til å ha skjedd en jevn takstøkning de senere årene, og kanskje er det lettere å øke takstene når man er del av en større kjede og kan henvise oppover i systemet dersom kunder reagerer negativt på en prisøkning. Samtidig har smådyrbransjen hatt en utvikling i retning av langt mer kostnadskrevenende utstyr, spesialisert diagnostikk og intensiv behandling de siste 15 årene. Hvorvidt lønnsomheten per smådyrveterinær dermed reelt er økt, er usikkert. Om vi ser på figur 2.1 og 2.2, ser vi at indeksjustert omsetning per sysselsatt har vært den samme de siste 10 årene. Dersom en økende andel av de sysselsatte i veterinærbransjen er ikke-veterinærer med lavere utdanning og lønn, er det mulig at lønnsomheten per ansatt veterinær er noe økt, men hvorvidt en eventuell lønnsomhetsøkning har tilflytt veterinærene eller eierne av kjedene, vet bare de.

For produksjonsdyr- og kombipraktikerne er situasjonen annerledes. De er ofte et ENK eller «enmanns-AS», og må alene forsvare enhver takstøkning ovenfor sine egne kunder, som ofte er lokale folk de jevnlig treffer på i andre sammenhenger. Hvis man da allerede er synlig på kommunens liste over inntektstopper, fordi man gjennomsnittlig jobber langt mer enn en normal fulltidsstilling, opplever en del at det begynner å bli vanskelig. Det blir ikke lettere av at en stor andel av kundene er bønder med en sterkt presset økonomi, og minst like høy arbeidsbelastning som veterinærene selv. Flere distrikter rapporterer at det har vært en merkbar økning i forsinkede betalinger og utestående fordringer fra husdyrbønder de siste to årene.

«Vi har vært for dårlige de siste årene til å skru opp prisene. Du får et personlig forhold til bondene, og de sliter økonomisk. Skal vi ta oss bedre betalt fra de som allerede sliter? Det finnes en grunn til at det er synkende næringsgrunnlag på dagtid.» Veterinær i produksjonsdyrpraksis

²⁶ Fra fokusgruppesamtaler.

I motsetning til sports- og familiedyr, som ofte er forsikret, og hvor eiernes følelsesmessige tilknytning til det ene dyret kan åpne for kostbare inngrep, har produksjonsdyrene en begrenset økonomisk verdi som må veies opp mot deres produksjonspotensial. Dette setter både bønder og veterinærer i et krysspess mellom etikk, dyrevelferd og økonomiske hensyn. Det føles ikke godt å avlive et dyr som med stor sannsynlighet kunne ha blitt helt friskt, men hvor behandlingen ikke gir økonomisk lønnsomhet. Av og til tar man en beslutning om å behandle likevel, men det blir et dugnadsarbeid som både bonde og veterinær må betale for. Det var en generell enighet blant prosjektets fokusgrupper og intervjuobjekter at veterinærene bør avstå fra skjult subsidiering av norske bønder via kunstig lave takster som både går utover dem selv, og som får bøndenes totalregnskap til se bedre ut enn det normalt skulle ha vært. Like fullt var det stor enighet om at det ofte skjer, og flere sa rett ut at heste- og smådyrpraksisen er levebrødet som sponser produksjonsdyrpraksisen. Dette støttes av en spørreundersøkelse gjennomført av Veterinærforeningen høsten 2022, hvor 59 prosent av veterinærene som jobber med kombinasjonspraksis, oppgir at de opererer med ulike timepriser for henholdsvis smådyr- og stordyrpraksis. I enkelte distrikter fordeler man produksjonsdyrpraksisen på dagtid jevnt mellom veterinærene i samarbeidet; alle har sine faste dager. Ikke fordi alle har stor faglig interesse av produksjonsdyrpraksis, men for å fordele praksisen med desidert dårligst lønnsomhet rettferdig.

På tross av problemene veterinærene rapporterer omkring manglende mulighet til å øke takster og hente ut tilstrekkelig lønnsomhet innen produksjonsdyrpraksis, har takstene også for denne gruppen økt de siste årene, og undersøkelser gjennomført blant Veterinærforeningens medlemmer tyder på at takstene har økt mer enn den generelle prisstigningen. Årsaken til denne divergensen er uklar. Kanskje opplever veterinærene at takstøkninger er vanskelige, men lykkes likevel i å gjennomføre dem. Kanskje er takstøkningene en respons på stadig mer kjøretid og færre oppdrag, og et behov for å øke inntjeningen per fakturerbare time. Dersom det siste er tilfellet, men takstøkningene likevel ikke er tilstrekkelige til å kompensere for bortfall av næringsgrunnlag, er det trolig at man vil sitte igjen med en opplevelse av at *tilstrekkelig* takstøkning til å bevare akseptabel total inntjening er vanskelig, selv om man lykkes i å gjennomføre takstøkninger over nivået på den generelle prisstigningen.

Denne utviklingen er bekymringsfull. Ikke bare på grunn av det rent økonomiske, men også fordi den totale nasjonale kompetansen på klinisk produksjonsdyrpraksis til slutt kan bli skadelidende. Dersom veterinærene føler at de må velge ett dyreslag eller kompetansefelt for fordypning, fordi det ikke er mulig å opprettholde oppdatert kompetanse på alle dyreslag, vil et manglende næringsgrunnlag innen produksjonsdyr ta vekk grunnlaget for å satse på denne typen praksis i form av utstyr og videreutdanning. Produksjonsdyrene risikerer å tape i konkurranse med sports- og familiedyrene. Resultatet kan bli dårligere helse og velferd for denne dyregruppen.

Lønnsomhet i et praksisdistrikt

Nedenfor vises en oversikt over arbeidsforhold og inntjening i et faktisk, norsk veterinærdistrikt, med landlig, men sentral beliggenhet i et område tradisjonelt ansett som husdyrtett og med et middels til godt næringsgrunnlag:

- 4–6 veterinærer tilknyttet praksislisten (for å dekke opp ferier og permisjoner)
- 3 veterinærer deltar aktivt i daglig praksis
- Oppdragsmengde for to veterinærer per dag i dagpraksis
- Altså 3–4 dager med dagpraksis per uke per veterinær
- Praksissamarbeid, hver veterinær har sitt AS eller ENK
- 5-delt vakt (vakt-distrikt slått sammen med annet dagpraksis-distrikt, gjennomsnittlig 26 timer vaktbelastning per veterinær per uke)
- Enkel smådyrpraksis på kontoret hver morgen fra 08.30–10.00 for å spe på inntektene.

Dette tilsvarer i gjennomsnitt 52,5 timer totalt på vakt (både dagvakt og akuttvakt) per veterinær per uke, hvorav ca. halvparten ved ubekvem arbeidstid.

	2022	2021
Totalt fakturert honorar	1 846 446	2 209 955
Semininntekt	241 745	268 362
Vaktgodtgjørelse per veterinær, 5-delt vakt	196 269	201 254
Næringsinntekt per veterinær	892 332	1 027 360
Beregnet lønnsinntekt per veterinær (næringsinntekt/1,4)	637 380	733 828

«Vi er nok ikke distriktet med dårligst inntjening. Men det ligger ganske mange arbeidstimer og timer vekk fra familien bak, for å sitte igjen med en lavere lønn enn min mann, som også har vakter i sin jobb, men har tre-årig høyskoleutdannelse og ordnede arbeidsforhold, og som er vesentlig mindre på jobb enn hva jeg er.»

Vaktdeltaker i det aktuelle distriktet.

5.2 Praktiske arbeidsforhold

5.2.1 Arbeidstid og oppbundet tid

Veterinærer i klinisk praksis har ofte uforutsigbar arbeidstid. Dyrs sykdom kan ikke forutsees, og kommer ofte puljevis. Noen perioder er rolige, andre perioder svært travle. Også på dagtid kommer det akutte kasus som ikke kan vente til dagen etter, ei heller forlates før jobben er fullført. For veterinærer med vakt kommer ubekvem arbeidstid i tillegg til uforutsigbarheten. Den offentlige vakten utføres som en telefon-/utrykningsvakt, som innebærer at man kan være hjemme eller i distriktet når det ikke er oppdrag. De fleste utenfor næringen synes dette høres ut som en drøm: Man får betalt for å være tilgjengelig, men kan i grunnen være sammen med familien og holde på med det man selv vil, inntil telefonen ringer. Denne typen vakt innebærer imidlertid en del begrensninger i hverdagen, i tillegg til den psykiske belastningen det er å vite at telefonen kan ringe når som helst om et hvilket som helst veterinærmedisinsk problem som man er forventet å løse, alene.

Man kan ikke ta med barna på kino eller i svømmehallen. Man kan ikke reise ut av området. Man må sørge for at bilen og utstyret er i stand. Dersom man velger å dra ut på tur sammen med andre, må man kjøre i hver sin bil for å sikre at alle kommer seg hjem igjen, og at utstyret er tilgjengelig. Man må være beredt på å stå opp midt på natta, eller forlate familiemiddagen. Man må jevnlig gi avkall på sammenkomster og høytider med familie og venner. I en familiesituasjon innebærer slike vakter også en begrensning for veterinærenes samlivspartner, som alltid må være tilgjengelig for å passe barna dersom telefonen ringer, som må trøste dem hvis de blir lei seg for at far eller mor uten forvarsel må reise fra dem enda en gang, og få dem til å sovne igjen hvis de våkner av vakttelefoner og romstening om natten. Er man aleneforelder og vaktveterinær, vil det statlige vakttilskuddet knapt være tilstrekkelig til å dekke utgiftene forbundet med barnevakt, eller man er avhengig av annen familie i nærheten som kan bidra på dugnad.

5.2.2 Arbeidspress

En veterinær kan ikke selv bestemme når arbeidsdagen er over. Selvfølgelig vil det alltid være et mål å fordele arbeidsbelastning og oppgaver best mulig i tid og mellom tilgjengelige veterinærer, men selv om alle veterinærer i området har det travelt, er det ikke et alternativ å la dyr gå ubehandlet. Både av hensyn til egen etikk og ansvarsfølelse, omdømme blant kunder og nødhjelpsparagrafen, oppgir veterinærene i prosjektets fokusgrupper at de strekker seg langt for å kunne tilby gode tjenester til alle sine kunder ved behov. Det medfører for mange et press til å jobbe mer enn man egentlig ønsker. I distrikter med mye sauehold eller konsentrerte kalvingssesonger er det ikke uvanlig å jobbe nærmest døgnet rundt, flere uker i strekk. Ofte er det i disse periodene også nødvendig å være to til å dekke den offentlige akuttvakten for å rekke over alt, så vaktbelastningen på kveld og natt blir det dobbelte av det vanlige, i tillegg til svært travle praksis på dagtid. Som en tidligere produksjonsdyrpraktiker i et område med mye saue- og fruktproduksjon uttalte:

«Det året jeg kjørte gjennom distriktet etter årets lamming og innså at jeg overhodet ikke hadde sett den fantastiske fruktblomstringen her, på tross av at jeg kjørte gjennom den daglig, skjønte jeg at jeg måtte bremse. Jeg jobbet alt for mye, og gjorde ikke annet i bilen enn å besvare telefoner og tenke på neste besøk.»

Tidligere produksjonsdyrpraktiker

NORVET-undersøkelsen bekrefter også at overtidsarbeid er utbredt blant veterinærer. I denne undersøkelsen oppga nesten 68 prosent av respondentene at de gjennomsnittlig jobber overtid hver eller annenhver uke (Dalum T. H., 2022).

5.2.3 Balansen mellom dagarbeid, vakt, bundet tid og oppdragsmengde

«For mye vakt, for lite penger og fritid»

Det er gjennomgangstonen blant produksjonsdyrveterinærer som bidrar i den offentlige vakt i dag. Næringsgrunnet på dagtid er ikke tilstrekkelig for det antall veterinærer som behøves for å kunne dekke opp en vakt utenom normal arbeidstid i tillegg. I områder med sviktende næringsgrunnlag kan det være for lite å gjøre selv til å fylle timeboka til én veterinær på dagtid, og for å oppnå todelt vakt må to veterinærer fordele dagpraksis og vakt mellom seg så rettferdig som mulig. Med en oppdragsmengde som tilsvarer 1–3 oppdrag på dagtid totalt i distriktet og sjeldne vaktoppdrag, blir resultatet svært mange timer bundet opp (både på dagtid og i vakt) i løpet av et år, med det som oppleves som en alt for lav både total lønnsomhet og betaling per time. I et område med todelt vakt må det påregnes at den gjennomsnittlige oppbundne tiden med telefonvakt på dag, kveld og natt vil være omtrent 90 timer per uke, året igjennom. Antall oppdrag og fakturerbare timer vil derimot være nede på en arbeidsbelastning godt under en fulltidsstilling, med tilsvarende dårlig inntjening.

I andre områder, hvor det er tilstrekkelig med oppdrag på dagtid for 3-4 veterinærer, oppleves tre- eller firedelt vakt «på toppen» av fulle hverdager som en for høy arbeidsbelastning totalt sett, og som ikke er verdt det av personlige og helsemessige grunner, på tross av god inntjening. Enkelte rapporterer at distriktet fungerer ok med firedelt vakt og dagpraksis fordelt mellom de samme fire veterinærene, men at de er helt avhengig av stimuleringsstøtte for å få kabalen med lønnsomhet, kjøreavstander og vaktbelastning til å gå opp. Uansett type distrikt, kan det altså bli et problem at antall timer på vakt blir for mange relativt til eller i tillegg til arbeidsmengden på dagtid, med for høy vaktbelastning (for mange timer «på» med for lav timebetaling) i områder med dårlig næringsgrunnlag, eller for høy arbeidsbelastning (i aktive arbeidstimer både på dagtid og i vakt) i «gode» områder, når

veterinærene som dekker dagpraksisen, også skal dekke vakta uten ekstra hjelp fra veterinærer med annen jobb på dagtid.

5.2.4 Kjøreavstander

Store avstander oppgis av veterinærer i vakt og i produksjonsdyrpraksis som en betydelig negativ side ved jobben²⁷. Som det fremgår av tabell 3.1, er det stor variasjon i kjøreavstand per veterinærreise og antall besøk per reise i de ulike fylkene, både på dagtid og i vakt. Antall besøk per reise er som ventet lavere på vakt enn på dagtid, ettersom dette ofte er reiser til akutte enkeltbesøk (unntatt i Nordland, årsaken til dette er ukjent). Troms og Finnmark har den lengste gjennomsnittlige reiselengden både på dagtid og i vakt, og totalt sett omtrent 50 prosent flere kilometer per reise enn Rogaland, som har de korteste reiselengdene. Trøndelag og Innlandet har flest besøk per reise, både på dagpraksis og i vakt. Når man sammenstiller disse to, og ser på antall kjørte kilometer per besøk, er det Innlandet som kommer best ut, og som altså statistisk har de beste forutsetningene for å opprettholde en tilstrekkelig lønnsomhet på tid brukt ute hos kunder, i stedet for i bil. Innlandet er imidlertid mangfoldig, og mange veterinærer vil neppe kjenne seg igjen i denne beskrivelsen. Oversikten viser også hvordan kjøreavstander og antall veterinærbesøk per reise samvarierer mellom fylker: Få besøk per dagtidsreise tilsier også få besøk per vaktreise. Her ligger trolig noe av kjernen i vaktproblematikken for distrikter med dårlig næringsgrunnlag. Lavt antall besøk på dagtid innebærer lav inntjening på dagtid og et behov for vakt i tillegg for å dekke inntektsbehovet. Slike områder har imidlertid også et lavt antall utrykninger i vakta, og resultatet er uforholdsmessig mange timer bundet opp i bil og i telefonvakt både på dagtid og i vakt, uten at dette gjenspeiles i inntekten.

5.2.5 Er det et distriktsproblem?

Veterinærdekningskrisen blir i media delvis beskrevet som et distriktsproblem, som bare rammer rurale strøk. Informasjon innhentet gjennom dette prosjektet tyder på at dette neppe er en fullgod beskrivelse av problemet, men at deler av det kan forklares ut fra distriktsrelaterte faktorer. Ut fra Veterinærforeningens kartlegging av vakt deltakelse og vaktdekning i 2020, kan det se ut som oppdekkingen av veterinær vaktlistene er noe bedre i sentrale enn rurale strøk, ettersom vakt distrikter i eller nær større byer gjennomsnittlig har én vakt deltaker mer på listene sine enn distriktene som ligger mer perifert (5,4 kontra 4,5 vakt deltakere). Men dette er kun et gjennomsnitt, og det er ukjent hvor mange veterinærer på hver enkelt liste som er passive vakt deltakere, det vil si at de står på listen, men ikke bidrar rutinemessig i vakt gjennomføringen. Videre finnes det flere velfungerende vakt distrikter med stabil vakt deltakelse i områder med spredt bosetning, lavt næringsgrunnlag og lange kjøreavstander. Motsatt finnes det flere bynære distrikter som i flere år har slitt med rekruttering og

²⁷ Fra fokusgruppesamtaler og Veterinærforeningens spørreundersøkelse om den offentlige veterinærvakten, 2018.

vaktdekning, og hvor de deltakende veterinærene føler på en stor belastning i sin arbeidssituasjon²⁸.

En utilstrekkelig veterinærdekning ute i distrikter med liten befolkning og store avstander, kan delvis forklares via sentralstedsteorien om terskelkrav og rekkevidde, som er godt beskrevet i den norske offentlige utredningen NOU 15:2020 «Det handler om Norge»: Terskelkravet er det befolkningsgrunnlaget eller nivået av omsetning en tjeneste må ha for å overleve kommersielt. Rekkevidde er definert som

...avstanden potensielle kunder er villig til å reise for å nå det aktuelle tilbudet. Skal et tjenestetilbud ha økonomisk fotfeste, må med andre ord terskelkravet være oppfylt innenfor tilbudets faktiske kundeomland. (NOU 15:2020).

Videre er det slik at terskelkravene for tjenesteyting øker med økende spesialisering. Veterinær tjenesteyting i distriktene er utsatt for både redusert kundegrunnlag og økte avstander, kombinert med en økende grad av spesialisering. For mange former for tjenesteyting kan disse faktorene avhjelpes ved digitale løsninger, som øker rekkevidden. Dette gjelder i liten grad for veterinærtjenester generelt, og i særdeles liten grad for akutte og alvorlige hendelser. Muligheten for å nå terskelkravene for omsetning er dermed sterkt redusert, uten at veterinærene har tilgang til gode verktøy for å avhjelpe dette. All den tid ansvaret for veterinærdekning er lagt til kommunene, blir denne delen av problematikken et distriktpolitisk tema, hvor det kan være verdt å sitere hva NOU 15:2020 sier om tjenesteforsyningspolitikk i distriktene:

En brukerrettet tjenesteforsyningspolitikk må spenne fra tiltak som sikrer tilbudenes standard, til tiltak som sikrer nærhet til brukerne og at brukerne kan overvinne avstander på en minst mulig ressurskrevende måte.

Men hva så med de bynære og sentrale områdene? Her er rekruttering til smådyrklikker og til Mattilsynet redusert, men ikke kritisk lav. Det er derimot rekrutteringen til den offentlige vakta flere steder, selv om kundegrunnlaget i utgangspunktet skulle være tilstrekkelig for en god inntjening. Hvorfor lykkes man ikke i rekrutteringen her? Dette spørsmålet kan også besvares delvis av sentralstedsteorien, og stikkordet er spesialisering: Har spesialiseringen og sektoriseringen av norsk veterinærbransje gått så langt i de mest sentrale strøkene at nesten ingen veterinærer lenger er komfortable med å jobbe med både produksjonsdyr, hest og smådyr? Hvis dét er tilfellet, er det som en gang var ett marked, nå delt opp i to eller tre, med tilsvarende reduksjon i evnen til å nå terskelkravet for hvert av dem. Resultatet blir at veterinærene må velge mellom enten å stå i en vakt de er ukomfortable med fordi de ikke føler at de kan oppfylle kundenes krav og forventninger på ett eller flere dyreslag, eller de må dele vakta i flere segmenter. Dette er selvfølgelig langt mer ressurskrevende, og det er kun i de største byene og aller tettest befolkede områdene av Norge at private smådyrklikker finner det lønnsomt å stille med 24 timers vakttjeneste kun for smådyr på eget initiativ. Å dele det offentlige vakttillegget på to vakter, én for store dyr og én for smådyr, anses i de fleste

²⁸ Fra fokusgruppesamtaler.

områder som ikke aktuelt, da satsene for vaktgodtgjørelse av mange veterinærer anses som alt for lave allerede med kun én veterinær på vakt.

Til sist ender man med en utilfredsstillende dekning, fordi den faglig beste løsningen er for kostbar å opprettholde, og den økonomisk gjennomførbare løsningen ikke føles som en holdbar situasjon for en stor andel av veterinærene, som dermed finner seg andre jobber hvis de kan. En tilsvarende situasjon er beskrevet i NOU 15:2020 for både helsetjenesten og politivesenet: Reformen og utvikling i retning av økt spesialistkompetanse fordrer sentralisering og større enheter for å samle totalkompetansen og oppnå tilstrekkelig befolkningsgrunnlag slik at de spesialiserte tjenestene kan opprettholdes, og de kan forsvares økonomisk. Dette har delvis skjedd på bekostning av nærhet til basale tjenester for befolkningen, og på bekostning av muligheten for faglig fordypning og interessante oppgaver for de fagfolkene som står igjen i førstelinjetjenesten ute i distriktene (NOU 15:2020).

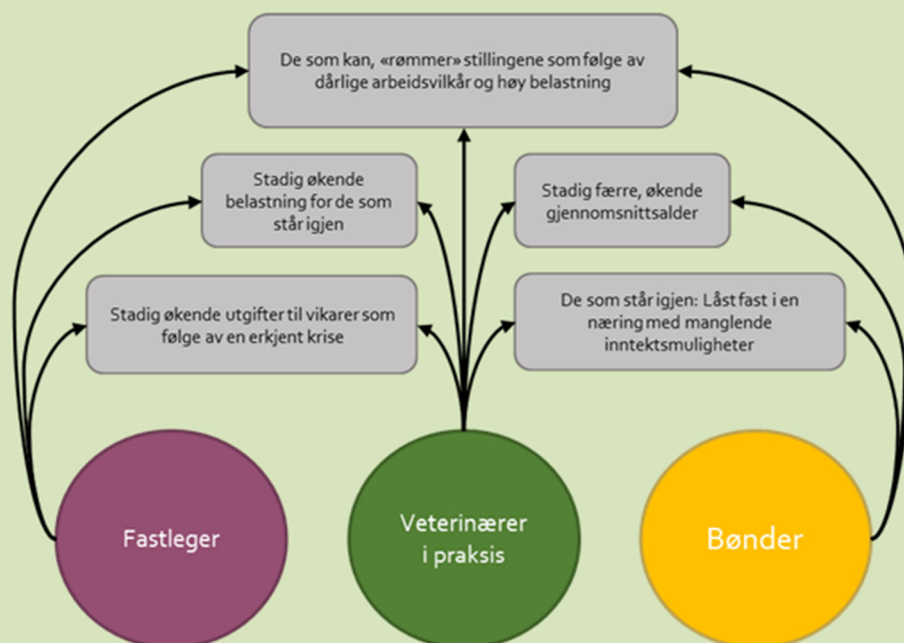
En felles krise? Kristiske samfunnsfunksjoner under press

I media kunne vi i 2022 lese om tre ulike kriser i distrikts-Norge (og kanskje også i mer urbane strøk): bondeopprør, fastlegekrisen og veterinærkrisen. Alle tre yrker gjennomgår nå en krise, med både særpreg og likheter. Felles for alle er at de er kritiske samfunnsfunksjoner som tradisjonelt har vært forbundet med høy yrkesstolthet, og at de er jobber som oppleves dypt meningsfylt for de som innehar dem.

Når det nå observeres en kritisk nedgang i tilflyten av arbeidskraft til disse yrkene, hva skyldes det? Har disse yrkene over lengre tid blitt «tatt for gitt» i et samfunn hvor en stadig større andel av befolkningen ikke jobber med primære tjenester? Bjørn Hilt ved Nasjonalt fagkompetansesenter for landbrukshelse har uttalt:

«Det er misunnelsesverdig meningsfullt å være bonde og produsere mat»

Dette beskriver trolig noe av hva både landets matprodusenter, fastleger og dyrleger føler på. Det er krevende jobber, men de oppleves som så viktige og meningsfylt at de som står i dem, strekker seg langt før virksomheten legges ned. Men har innehaverne av disse yrkene over for lang tid stått i krevende jobber uten tilstrekkelig støtte, med for høy slitasje og nå stor avskaling som resultat?

5.3 Psykisk belastning

«Å gå ut av klinisk praksis og vakt høres nesten ut som en drøm».

Produksjonsdyrpraktiker med vakt, 2 år etter fullført studie.

Flere studier har avdekket at veterinærer oftere sliter med selvmordstanker og har en høyere selvmordsrate enn de fleste andre yrkesgrupper. Dette gjelder både i Norge og i utlandet. Den norske NORVET-studien som ble gjennomført ved årsskiftet 2020/2021, avdekket at nesten 30 prosent av norske veterinærer gjennom det siste året hadde følt at livet ikke var verdt å leve, og 5 prosent hadde hatt alvorlige selvmordstanker. Dette er høyere tall enn hva som har vært rapportert for både leger og politi. Blant de selvrapporterte årsakene til selvmordstanker blant veterinærer var arbeidsrelaterte problemer den vanligst angitte årsaken, og dette ble rapportert av 48 prosent av respondentene som en medvirkende faktor²⁹ (Dalum T. H., 2022). Dette står i motsetning til blant annet leger, som oppgir at personlige og familiære forhold er en hovedfaktor³⁰ (Hem, 2000).

5.3.1 Mange plikter, få rettigheter

Det er mange regler og forskrifter norske veterinærer må forholde seg til i sitt daglige virke, og som stadfester ulike plikter veterinærene har. En oversikt over de viktigste av disse lovene og forskriftene er vist i figur 5.1. I tillegg til regelverket listet opp i figuren, kommer arbeidsmiljøloven til anvendelse ved ansettelsesforhold, og det finnes ytterligere om lag 15 forskrifter som veterinærer bør kjenne til og forholde seg til i særskilte tilfeller. Blant pliktene norske veterinærer gjennom lover, forskrifter og forordninger pålegges, er:

- Nødhjelpsplikten
- Journalføringsplikten
- Plikten til forsvarlig virksomhet
- Taushetsplikt
- Opplysningsplikt til dyreeier
- Plikt til sikkerhetsstillelse (ansvarsforsikring)
- Beordringsplikt i krisesituasjoner

Med unntak av beordringsplikten, som innebærer at myndigheter kan beordre veterinærer til tjeneste ved spesielle krisesituasjoner, griper alle disse pliktene inn i veterinærenes hverdag. Gjennom dyrehelsepersonelloven og plikten til forsvarlig virksomhet er det stadfestet at veterinærene selv er ansvarlig for å kjenne til og overholde alt regelverk. Forskrift om

²⁹ Dahlum et al., 2022.: «Prevalence and individual and work-related factors associated with suicidal thoughts and behaviours among veterinarians in Norway: a cross-sectional, nationwide survey-based study», *BMJ Open*.

³⁰ Hem et al., 2020: «The prevalence of suicidal ideation and suicidal attempts among Norwegian physicians», *European Psychiatry*.

journalføring setter krav til føring av journal uten ugrunnet opphold etter at helsehjelp er gitt. Det innebærer for de fleste veterinærer at journaler må føres på kvelds- og nattestid i travle perioder med mye oppdrag.

Taushetsplikten fører også ofte til dilemmaer. Skal man bryte den og advare kollegaer om en kunde man vet ikke kan betale for seg? Hvordan forholder man seg til taushetsplikt og opplysningsplikt til dyreeier i situasjoner med eierskifte eller uklare eierforhold, og ved uoverensstemmelser vedrørende dyrets helse og tilstand?

Nødhjelpsplikten

Blant pliktene nevnt ovenfor, er kanskje nødhjelpsplikten på paradoksalt vis den mest tyngende, men også den mest unødvendige. Nødhjelpsparagrafen i dyrehelsepersonelloven sier at:

Dyrehelsepersonell plikter snarest mulig etter anmodning å yte den hjelp vedkommende evner – personlig eller ved stedfortreder – når det etter tilgjengelige opplysninger må antas at øyeblikkelig hjelp er påtrengende nødvendig.

Dyrehelsepersonelloven, §14, første ledd

Nødhjelpsparagrafen innebærer at hvis du som veterinær får en henvendelse om hjelp til et akutt sykt eller trengende dyr, plikter du å hjelpe som best du kan, uavhengig av om du er på jobb eller har fri, og uavhengig av tid på døgnet. I de fleste situasjoner løses dette greit ved at man kan henvise til nærmeste veterinær på vakt, men ikke alltid. Dersom det viser seg at alle veterinærer på jobb eller vakt står opptatt med andre pasienter, har man ikke noe valg, man må rykke ut. Når det så oppstår en situasjon med underdekning av veterinærer, forsterkes dette problemet radikalt: Allerede overarbeidede veterinærer får henvendelser om akutt pasienter i nabodistrikter som står uten veterinærvakt den aktuelle helga eller natten. Hvis ditt eget distrikt er underbemannet og tidvis står uten bemanning i den offentlige vakta for å sikre et minimum av fritid for de få som bidrar i vakta: Hva hjelper dét hvis du er en av to veterinærer i området, og langt de fleste kundene har privatnummeret ditt og vet hvor du bor? Veterinærer i disse situasjonene blir stående i en skvis mellom nødhjelpsplikt, ansvarsfølelse og ansvar ovenfor egen helse og familie. Unnfallenhet fra veterinærers lovpålagte plikter kan medføre inndragelse av autorisasjon og levebrød. Det er avklart at overanstrengelse er gyldig forfallsgrunn i relasjon til nødhjelpsparagrafen, men hvor sliten skal du være for å kunne påberope deg overanstrengelse når noen ringer om et livstruende skadet dyr?

Ved siden av den eksternt formulerte, lovpålagte nødhjelpsplikten drives de fleste dyrleger av en sterk ansvarsfølelse ovenfor dyr og dyreeiere i sitt område, og vil uansett strekke seg langt for å tilby den hjelp de kan. Nødhjelpsplikten bidrar til et økt press i denne retningen. Men plikten til å hjelpe dyr i nød er uansett nedfelt i dyrevelferdslovens §4 om hjelpeplikt, og gjelder alle mennesker, alltid³¹ (LMD, 2010). Forutsetningene for å hjelpe vil alltid variere ut

³¹ Lov om dyrevelferd: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2009-06-19-97>

fra situasjon, kompetanse og tilgjengelig utstyr, uavhengig av om man er veterinær eller ikke, og også mellom veterinærer (noen har ikke jobbet med levende dyr på flere tiår). Det oppleves derfor av mange veterinærer som lite meningsfylt at nødhjelpsplikten skal eksistere i tillegg til hjelpeplikten i dyrevelferdsloven, som en ekstra og alltid nærværende byrde for alle autoriserte veterinærer. I Sverige ble det nylig gjort en utredning av svensk veterinærdekning og hvordan forutsetningene for tilstrekkelige dyrehelsetjenester kan bedres. I den rapporten ble blant annet innføringen av en nødhjelpsplikt vurdert. Det forslaget ble imidlertid forkastet, blant annet begrunnet med en vurdering av den norske nødhjelpsplikten og at denne har lite å si for den reelle tilgangen til akutt veterinær beredskap³² (SOU 58: 2022).

5.3.2 Belastningen ved å være alene

Blant produksjonsdyrveterinærene er ENK stadig den vanligste foretaksformen. Veterinærer med eget ENK er ikke omfattet av arbeidsmiljøloven, og de må selv sørge for at all drift, både faglig, juridisk og økonomisk, er innenfor regelverket. En del veterinærer har opprettet eget AS, og blir som ansatte omfattet av arbeidsmiljøloven og sykepengeordningen, men som eneste ansatte i eget selskap står man fremdeles alene og personlig ansvarlig for alt selskapet foretar seg. Er det for tungt å skulle stå alene om ansvaret for alle disse pliktene?

Veterinærforeningens undersøkelse blant dagens veterinærstudenter tyder på det (se avsn. 6), hvor mange oppgir å jobbe mye alene, med mye ansvar og å skulle opprette eget selskap, som betydelige barrierer mot å starte opp egen praksis eller delta i vakt.

NORVET-undersøkelsen fant ingen forskjeller i utbredelse av selvrapporterte mentale lidelser blant veterinærer i ulike bransjer. De fant derimot en signifikant lavere tendens blant produksjonsdyrpraktikere med mentale lidelser til å søke profesjonell hjelp (Dalum, Tyssen, Moum, & Hem, 2022). Dalum og kolleger beskriver at dette kan ha flere årsaker: Produksjonsdyrpraktikere er vant til å jobbe alene, uten noen å støtte seg på. Det innebærer at man er vant til å være «den som ordner opp», ikke «den som trenger hjelp». Videre har produksjonsdyrpraktikere ofte en arbeidshverdag med få til ingen kolleger til å avlaste seg, de har en jobb med mange arbeidsoppgaver som ikke kan utsettes, og kanskje en geografisk beliggenhet som gjør det tidkrevende og tungvint å oppsøke profesjonell hjelp (Dalum, Tyssen, Moum, & Hem, 2022).

Vil andre foretaksløsninger, som ansettelse i et større AS, ansettelse eller deltidsansettelse i det offentlige, eller tettere og mer organiserte praksissamarbeid kunne gi en avlastende effekt?

³² SOU 58:2022: *Bättre förutsättningar inom djurens hälso- och sjukvård.*

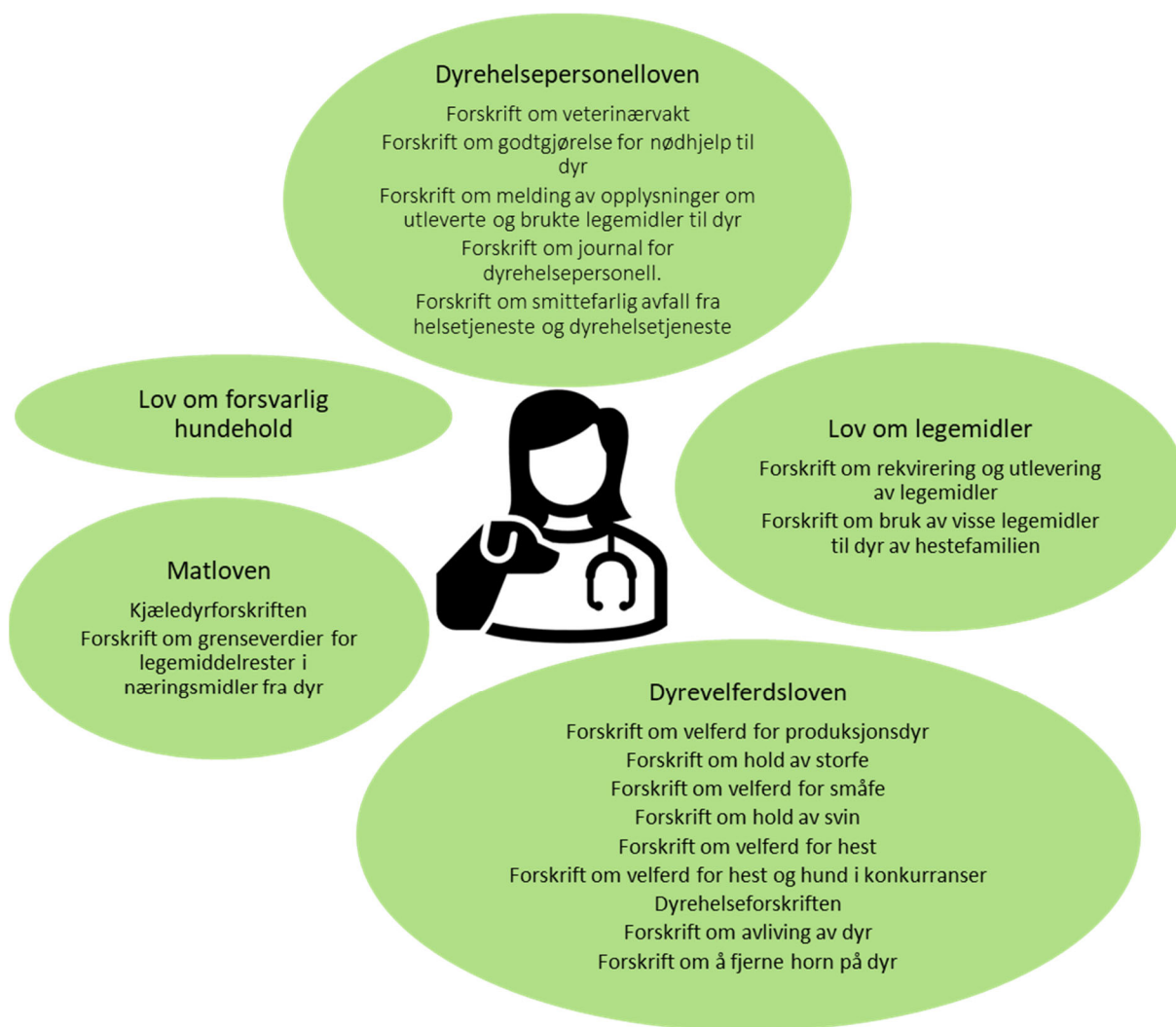

Figure 5.1. En oversikt over de viktigste lovene og tilhørende forskriftene som selvstendig næringsdrivende veterinærer i klinisk praksis må forholde seg til.

Internett og sosiale medier har gitt nye og større muligheter for kommunikasjon og informasjonsinnhenting, for alle. For veterinærenes del har dette medført en langt større risiko enn tidligere for offentlig kritikk og sosial uthenging fra misfornøyde kunder. Uavhengig av om kritikken er berettiget eller ei, er slike hendelser krevende å forholde seg til, både mentalt, tids- og energimessig. Frykten for uthenging og kritikk fra kunder er tilstedeværende i alle typer veterinærpraksis, og oppgis å være en betydelig stressfaktor forbundet med jobben³³ (Dalum T. H., 2022). Denne belastningen må antas å være vanskeligere å bære for veterinærer som jobber alene enn for de som jobber i et fellesskap.

Autoriteten til og respekten for mennesker i høyt utdannede yrkesgrupper har blitt gradvis mindre over de siste 20–40 årene. Dette har sannsynligvis sammenheng med et høyere utdanningsnivå generelt i befolkningen og muligheten for å skaffe seg kunnskap raskt,

³³ Dahlum et al, 2022.: «Prevalence and individual and work-related factors associated with suicidal thoughts and behaviours among veterinarians in Norway: a cross-sectional, nationwide survey-based study», *BMJ Open*.

dessverre av varierende kvalitet, via internett og medier. Begge deler bidrar til at folk i større grad enn før stiller krav og spørsmålsteget ved diagnoser og behandlingsvalg. For veterinærenes del har dette falt sammen med en endret yrkesinndeling, fra distriktsveterinærer med praksis til Mattilsyn-ansatte eller privatpraktiserende. Denne oppdelingen skjedde for å hindre habilitetsproblemer i grenselandet mellom kundeservice og offentlig tilsyn, men det kan ha hatt en negativ innvirkning på veterinærenes hverdag, autoritet og selvrespekt. Distriktsveterinærene var en integrert del av embetsverket og hadde tilsynsmyndighet som de kombinerte med klinisk praksis. Det kan ha gitt habilitetsutfordringer, men det ga også en stor grad av autoritet og et aktivt bindeledd mellom forvaltning og utøvere, med god innsikt i hverdagen og perspektivet til både husdyrholdere, klinikere og offentlig tilsatte. I dag utfører veterinærer i klinisk praksis ikke tilsyn, de er tilsynsobjekter selv. Regelverksetterlevelse er viktigere enn noen gang, og muligheten til å påvirke dette regelverket oppleves trolig mindre enn noen gang. Dette kan ha en stor effekt på opplevelsen av egen yrkesutøvelse, hvor ansvaret er opplevd like tungt som før, men rommet for å finne egne løsninger, skreddersydd for aktuell situasjon og område, oppleves langt snevrere.

5.3.3 «Når krybba er tom, bites hestene»

I flere norske vakt-distrikter har stemningen de siste årene vært preget av konflikter også mellom vakt-deltakere. Dette kan ha flere årsaker, men felles for sakene er at de som står eller har stått i dem, opplever dem som sterkt belastende.

Av hensyn til personvern går vi ikke inn i enkelt-eksempler i denne rapporten, men gjengir på generell basis noe av den informasjonen som har tilflytt prosjektet.

I enkelte distrikter oppleves det som svært tøft å komme inn i praksis som nyutdannet. Eldre veterinærer lar de yngre og ivrige ta langt flere vakter enn det som kan anses som forsvarlig og bærekraftig, uten å gi dem noe råd om å verne egen fysisk og psykisk helse i en jobb de helst skal tåle å stå i over tid. Resultatet er at flere unge veterinærer allerede etter få år i arbeidslivet kjenner seg mer enn mettet på praksis, og i særdeleshet vaktbelastning, og lengter etter å gjøre noe annet. For enkelte kjennes denne belastningen ekstra tyngende når de får hint om at seniorveterinærene står eller har stått i en tilsvarende vaktbelastning i mange år, og at det skal leses mellom linjene at «såpass må vi tåle». Situasjonen for de to gruppene er dog ikke sammenlignbar. Det er stor forskjell på å ha mange års erfaring, kjenne miljøet og kundene, og ha rutiner for hvordan man løser langt de fleste av oppdragene sine, og å være nyutdannet, usikker på det meste og uten lokalkjennskap.

I tillegg møter nye veterinærer ofte på utfordringer når de prøver å innføre nye tilnærminger til gamle problemer, basert på ny kunnskap de har tilegnet seg under studiet. Beklageligvis er det ikke bare husdyrbøndene som kan være skeptiske til nye løsninger. Også eldre veterinærer møter av og til nye behandlingsmetoder med uttalt skepsis, både seg imellom og ut til kunder. Dette bidrar til å undergrave faglig utvikling i bransjen, og ikke minst er det tøft for de nye som blir stående alene mot både kolleger og kunder i arbeidet med å gjennomføre moderniseringer. Det ender en del ganger med at de ferske veterinærene gir

opp og adopterer det som har vært vanlig praksis de siste 20 årene. Dette er synd, da et bedre miljø kunne ha ført til at de ferske veterinærene lærte av de eldres erfaring, og at de eldre lærte nye metoder av de ferske. Selvfølgelig, og heldigvis, er det også mange distrikter hvor det fungerer nettopp slik, men variasjonen er stor og personavhengig, da det ikke finnes systemer for å unngå at slike problemer oppstår.

I distrikter med «generasjonsskifte» blant veterinærene, er det heller ikke uvanlig at de nye veterinærene opplever lønnsomhetsproblemer på grunn av utdaterte takster. De eldre veterinærene har nedbetalt sine lån, og kan opprettholde en tilstrekkelig økonomi uten ubehaget med å oppjustere takstene ut til kundene. De nye veterinærene har derimot ofte betydelige økonomiske forpliktelser som må dekkes i form av studielån, firmabil, veterinærutstyr samt at de er i en etableringsfase. Da er det tungt å måtte oppjustere takstene på egen hånd, og til stadighet bli møtt av bemerkninger om at de eldre veterinærene gjør samme oppdrag til langt lavere takster.

I andre distrikter har det oppstått direkte konflikter mellom veterinærer som følge av ulike oppfatninger av hva som er en akseptabel vaktbelastning eller -godtgjørelse, og splitting av veterinærgrupper i forhandlinger med kommunen. Resultatet er ofte en påfølgende oppsplitting av områdets veterinærpraksis og av markedet, dårlig samarbeid og konkurranse om kunder.

5.3.4 Avstander er belastende for alle parter

Veterinærforeningens undersøkelse om offentlig veterinærvakt i 2018 viste at store avstander oppleves som en belastning av svært mange av veterinærene som synes vakt deltakelse er en belastning. Men dette gjelder også kundene. For veterinærene kan det i seg selv være en belastning å bruke mange timer i bil og måtte kjøre opp mot 100 mil på en helg i tillegg til jobben som skal gjøres. Men det er også en belastning å befinne seg på et oppdrag i den ene enden av et stort distrikt, og vite at dersom noen ringer med fødselskomplikasjoner i den andre enden av distriktet, vil det ta 3-4 timer før man rekker å være på plass. Da kan det være for sent. Denne siden av problematikken oppleves også utfordrende for dyreeierne, både med små og store dyr. De store dyrene er ofte ikke mulig å transportere, og eier har ikke noe annet valg enn å vente til veterinæren kommer, uansett hvor lang tid det tar. Smådyreierne står ofte overfor en litt annen problemstilling: De har en offentlig veterinærvakt innen rimelig nærhet, men ved kompliserte tilstander eller akutte situasjoner som kan kreve narkose og kirurgi, er ikke alltid hverken veterinær eller smådyreier komfortable med å skulle løse situasjonen lokalt, med begrenset utstyr, ingen assistent eller dyrepleier tilgjengelig, og med en basiskompetanse som ofte er basert på produksjonsdyrpraksis. Da må smådyreieren velge: Skal man satse på at problemet lar seg løse lokalt, med begrenset utstyr og uten spesialkompetanse på smådyr, eller skal eier transportere dyret til nærmeste døgnåpne

smådyrklinikk, 2–4 timers kjøretur unna, og krysse fingrene for at dyrets tilstand ikke har nådd et uhelbredelig stadium innen ankomst?³⁴ (Langseth, 2023).

Hva som kan anses som en akseptabel reisetid for akutthjelp, enten det er veterinær eller dyreeier som står for transporten, varierer mye. Noen vil mene at alt over 1 time er uakseptabelt, andre vil mene at inntil 4 timer i enkelte tilfeller er ok. I sin gjennomgang av tilskuddsordningene for kommunal veterinærdekning i 2015, satte Landbruksdirektoratet selv en skjønnsmessig grense for akseptabel reisetid ved 100 minutter³⁵ (Landbruksdirektoratet, 2015). Denne variasjonen i oppfatning gjelder både dyreeiere og veterinærer, og så lenge det ikke finnes sentralt bestemte, tydelige retningslinjer på hva som er akseptabel maksimal reisetid, vil det fortsette å oppstå situasjoner der veterinærer føler på en psykisk belastning ved å ikke rekke over distriktet eller pasientene innenfor hva de personlig synes at de burde, eller hvor dyreeiere blir fortvilet over brutte forventninger til øyeblikkelig veterinærhjelp i det de oppfatter som akutte og dramatiske situasjoner. Til syvende og sist er denne belastningen trolig sterkest for veterinærene, som står i det daglig, mens hver enkelt dyreeier bare vil oppleve slike situasjoner inntil et fåtall ganger i løpet av livet.

³⁴ <https://www.rekken.no/hadde-folk-visst-hva-tilbudet-er-ville-det-nok-vart-mer-hoylytt-bekymring/s/5-44-726635>

³⁵ <https://www.landbruksdirektoratet.no/nb/nyhetsrom/rapporter/gjennomgang-av-tilskudd-til-kommunale-veterinaertjenester>

6 Utdanning og rekruttering

6.1 Er dagens veterinærutdanning god nok?

I forbindelse med mangelen på veterinærer til klinisk praksis, er det flere som spør om dagens veterinærutdanning er god nok, og i stor nok grad utdanner veterinærer som er kompetente og forberedt på et liv i praksis. Ut fra en undersøkelse utført av Veterinærforeningen og NMBU, er det ingenting som tyder på at utdanningen feiler i så måte, i hvert fall ikke på det veterinærfaglige. Tvert imot oppgir veterinærer utdannet de siste 10 årene, at klinisk praksis på produksjonsdyr og smådyr er noe av det de føler seg best rustet for ved uteksaminering, og andelen veterinærstudenter som kan tenke seg en jobb i produksjonsdyr- eller kombinertpraksis, øker gjennom studieløpet³⁶ (DNV, 2022). På andre sider av den veterinære hverdagen skårer imidlertid utdanningen langt dårligere. I en undersøkelse utført blant veterinærer utdannet både i Norge og i utlandet mellom 2005 og 2022, oppgir 72 prosent at de synes studiet i liten eller i svært liten grad gjorde dem forberedt på å jobbe med kundehåndtering. 90 prosent oppga at de følte seg i liten eller i svært liten grad tilstrekkelig forberedt på å jobbe med ledelse, og 91 prosent følte seg i liten eller svært liten grad tilstrekkelig forberedt på å jobbe med økonomistyring³⁷. Dette kan til dels forklare preferansen mange veterinærer synes å utvise i retning av faste ansettelsesforhold, hvor andre tar seg av ledelse, daglig drift og økonomistyring, og hvor kundehåndtering er noe man utfører i et fellesskap.

6.2 Bør det utdannes flere veterinærer?

Mange tar til orde for at veterinærkrisen vi nå ser, er et uttrykk for en absolutt mangel på veterinærer i Norge, og at vi må utdanne flere. Andre argumenterer for at det er veterinærer nok, men at de i større grad velger seg andre stillinger nå enn før. Sistnevnte gruppe utleder fra dette ofte en argumentasjonsrekke om at flere studieplasser gir mindre konkurranse om studieplassene og lavere kvalitet på undervisningen, lavere opptakskrav, nyutdannede veterinærer med lavere kompetanse, senket respekt for veterinærer i samfunnet, overdekning av veterinærer og en forverret situasjon med økt konkurranse og reduserte inntjeningsmuligheter for den enkelte. I dette avsnittet diskuterer vi indirekte dette spørsmålet, med den pågående veterinærkrisen som bakteppe.

³⁶ DNVs spørreundersøkelse blant veterinærstudenter om praksis etter endt utdanning, vår 2022, og:

³⁷ DNVs spørreundersøkelse om veterinærdekning, høst 2022.

Veterinærutdanningen tar 5-6 år (5,5-6 år i Norge), og dersom en svikt i tilbudet av veterinærtjenester utelukkende skulle skyldes en absolutt mangel på tilgjengelige, autoriserte veterinærer, står man ovenfor et langvarig problem. I Norge har det alltid vært en viss tilflyt av veterinærer fra utlandet, men per i dag er veterinærdekning også et internasjonalt problem, og man kan dermed ikke belage seg på «import» av veterinærkompetanse hverken som en kort- eller langsiktig løsning³⁸. Som diskutert i avsnitt 4.1, er det lite som tyder på at veterinærkrisen skyldes at det finnes for få autoriserte, yrkesaktive veterinærer i Norge. Dersom mangelen på veterinærer i klinisk praksis skyldes at veterinærene i stadig større grad søker seg til jobber i andre bransjer på grunn av lønnsomhet og arbeidsforhold, vil ikke det grunnleggende problemet løses ved å øke antallet. De udekkede stillingene vil da ikke fylles før man har en «overflow» av veterinærer inn mot øvrige stillinger, og de som ikke lykkes i å få en slik stilling, ender opp med å jobbe i praksis. Og dersom det blir situasjonen om 5–15 år, at de som jobber med kombinasjonspraksis, stordyrpraksis og vakt ute på bygdene er veterinærer som ikke er motivert for det i utgangspunktet, og kanskje heller ikke egnet, men som ikke fikk seg andre jobber i et overmettet arbeidsmarked, da vil man støte på andre og muligens større problemer enn hva man ser i dag.

En økning av antall plasser ved veterinærstudiet kan derfor ikke ventes å ha merkbar effekt på den pågående veterinærkrisen, hverken på kort eller lang sikt. Dersom antall studieplasser økes for å øke antallet veterinærer, bør dette være initiert av andre årsaker, og forebygging av veterinærmangel i fremtiden kan være en slik årsak. Man kan tenke seg flere både negative og positive effekter av en slik økning:

Dersom mangelen på veterinærer i klinisk praksis ikke skyldes en absolutt mangel i antall, er det samtidig en bekreftelse på at veterinærers kompetanse er attraktiv også i andre stillinger og samfunnsfunksjoner. En moderat økning av antall veterinærmedisinske studieplasser i Norge vil derfor ikke føre til noen overdekning med det første. Videre har veterinærstudiet alltid vært blant utdanningene med de høyeste opptakskravene i Norge. Dette har ikke endret seg hverken ved økning fra 50 til 60 studieplasser i 2004, eller fra 70 til 90 studieplasser i 2020. Det er derfor lite trolig at en moderat økning i studieplasser vil føre til noen merkbar endring i studentenes egnethet for studiet og senere arbeidsliv. De siste 20–25 årene har det dessuten blitt utdannet omtrent like mange norske veterinærer i utlandet som i Norge. Dersom en økning i norske studieplasser fører til at flere av disse tar utdanningen i hjemlandet, vil ikke økningen i antall utdannede veterinærer bli like stor som økningen i studieplasser.

Man kan derfor si at å øke antallet studieplasser moderat, neppe vil ha negative effekter på hverken veterinærdekning, kompetanse, opptakskrav eller respekten for yrket, men det vil heller ikke bidra til løsning av den nåværende krisen. Uten tilstrekkelig planlegging og finansiering vil imidlertid en økning i studenttall kunne ha en svak negativ effekt på utdanningskvaliteten, ettersom fasilitetene på den nye Veterinærhøgskolen ved Campus Ås i utgangspunktet ikke er dimensjonert for flere studenter per årskull enn hva den har i dag.

³⁸ https://fve.org/cms/wp-content/uploads/FVE_Survey_2018_WEB.pdf,
<https://www.canadianveterinarians.net/media/ak3lonad/2020-cvma-workforce-study-final-report.pdf>

6.3 Hva ønsker fremtidens veterinærer?

Èn ting er hva som skal til for å beholde dagens vakt- og produksjonsdyrveterinærer i stillingene sine. Men det vil også være et stort behov for rekruttering de kommende årene. Undersøkelser DNV har gjort blant norske veterinærer og veterinærstudenter, tyder på at problemet ikke hovedsakelig ligger i et manglende ønske om å jobbe i denne bransjen: I en undersøkelse utført blant studenter i 2022 oppgir 56 prosent av respondentene at de kan tenke seg å jobbe med produksjonsdyr etter endt utdanning, enten kun dette eller i kombinasjon med annen praksis. 44 prosent av studentene oppgir at de kan tenke seg å delta i offentlig vakt. Hvis vi ut fra tabell 5.1 beregner at minst 130 veterinærer vil tre ut av vakta på grunn av pensjon de neste 10 årene, samt at den offentlige vakta i dag trenger om lag 100 nye veterinærer for å oppnå en bærekraftig veterinærmasse til å dekke opp alle vakter, vil det teoretisk ta 4 år å oppnå dette dersom alle studenter som sier at de kan tenke seg vaktarbeid, faktisk gjør alvor av det, og alle øvrige vaktveterinærer fortsetter å delta i vakta. Realistisk sett vil nok både rekrutteringen være noe lavere og avgangen noe større enn i dette teoretiske oppsettet, og å oppnå balanse i den offentlige vakta basert på rekruttering av nyutdannede vil dermed ta lengre tid enn 4 år.

De studentene som ikke ønsker å jobbe med produksjonsdyr og vakt, oppgir i stor grad at de er skeptiske til å jobbe så mye alene, og til å være selvstendig næringsdrivende med stor grad av ansvar, kombinert med høy arbeidsbelastning. De er redd for å gå inn i en jobb hvor de anser risikoen for å bli «låst fast» som relativt høy. Blant studentene er det et velkjent «faktum» at en 100 prosent stilling som nyutdannet på smådyrklinikk gir relativt dårlig startinntekt. Tryggheten i en fast ansettelse og et faglig fellesskap, samt muligheten for videre utdanning i regi av arbeidsgiver, gjør likevel dette til et mer attraktivt valg for mange av studentene enn å bli selvstendig næringsdrivende produksjonsdyrpraktiker³⁹.

Det er også verdt å merke seg at en liten andel av veterinærstudentene oppgir at de ikke anser produksjonsdyrpraksis som en mulig karrierevei av etiske hensyn. De opplever at de økonomiske begrensningene i bransjen gjør det umulig for dem å kunne kombinere denne jobben med de etiske og dyrevelferdsmessige standardene de ønsker å jobbe under. Dette forteller noe om et stadig økende gap mellom hva som er mulig og akseptabelt innen kjæledyrpraksis og innen produksjonsdyrpraksis. Som samfunn bør vi spørre oss om årsakene til dette gapet og, dersom man som samfunn og via dyrevelferdsloven definerer at alle dyr har et egenverd, og alle liv har like stor verdi: Hva kan gjøres for å minske dette gapet?

³⁹ Fra fokusgruppesamtaler høst 2022 og DNVs spørreundersøkelse blant studenter om praksis etter endt utdanning, vår 2022.

Figur 6.1: Ordsdy med stikkord oppgitt av norske veterinærstudenter om hvorfor de IKKE ønsker en fremtid i produksjonsdyrpraksis.

Veterinærforeningen utførte høsten 2022 en undersøkelse blant de av sine medlemmer som ble ferdig utdannet i årene 2005–2022, altså veterinærer med mesteparten av karriereløpet foran seg. På spørsmål om hva som har påvirket og påvirker deres valg av stilling og arbeidsområde i dag, er det arbeidserfaringer gjort etter fullført studium og kollegialt miljø som angis som viktigst, mens undervisningen under veterinærstudiet rangeres som minst viktig. Dette er viktig å merke seg, da det tilsier at hva studenter sier at de ønsker eller tror de ønsker, raskt kan endre seg i møte med arbeidslivet. Dette ble bekreftet under fokusgruppesamtalene gjennomført i prosjektet, som støtter det som også er funnet i utenlandske studier: Mange studenter og nyutdannede angir at de er villig til å flytte til distriktene og gå ut i produksjonsdyrpraksis og vakt. Men en god del av disse oppdager etter noen år at det ikke ble som de hadde sett for seg. Det som var spennende oppgaver i starten, er nå rutine, de er mett av vaktbelastning, de har kanskje stiftet familie og funnet at et praksisliv med vakt var slitsomt, men gøy, når man bare hadde seg selv å tenke på, men lite kompatibelt med småbarnsliv. Prioriteringene endres, og etter få år taper praksislivet i konkurranse med andre muligheter som dukker opp.

Arbeidslivet er i endring, og dagens studenter og yngre veterinærer har høyere forventninger til «work-life balance» enn tidligere generasjoner. De ønsker ordnede arbeidsforhold og arbeidstider, kollegiale fellesskap og faglig utvikling, og en akseptabel inntjening på toppen av dette. Kanskje vil noen si at de er kravstore. Men all den tid enkelte jobber i veterinærbransjen ser ut til å tape terreng ovenfor andre jobber og andre bransjer, og

de nye veterinærene ikke opplever problemer med å skaffe seg jobb, er det ikke kravene i seg selv som må adresseres. Det er de jobbene som ikke oppfyller forventningene som må endres.

«Man lever ikke for å jobbe, man jobber for å leve.»

Nyutdannet veterinær.

7 Internasjonale forhold

I dette kapitlet vil vi se nærmere på situasjonen i Europa generelt, samt se litt ekstra på situasjonen i Sverige. Veterinærmangel er et problem i mange land både i og utenfor Europa, som Canada, USA og Australia, blant annet. Veterinærmangel oppleves i stort sett hele Europa, men det varierer noe mellom landene, og også innenfor landegrensene. Noen områder er mer utsatt, og generelt er det mer mangel i rurale enn i urbane områder. Også i våre naboland er veterinærmangel et økende problem.

Utviklingen i situasjonen rundt veterinærmangel har mange likheter mellom landene, også med situasjonen i Norge. Noen punkter som går igjen i mange land, er:

- Stadig økende kvinneandel blant veterinærstudenter og unge veterinærer
- Flere og flere ønsker å jobbe i smådyrsklinikker
- Velferd og mental helse er utfordrende – stressnivået er høyt
- Viktig med kunnskap om bedriftsøkonomi og bedre digital kunnskap
- Problemet er større i rurale enn i urbane områder

En utfordring som også går igjen, er at det blant unge nyutdannede veterinærer er mange som søker seg til andre jobber etter å ha jobbet bare noen få år i klinisk praksis. Dette betyr at å øke antall studieplasser ikke nødvendigvis er løsningen dersom de nyutdannede søker seg bort etter bare kort tid. I Nederland viser studier at 25 prosent av de unge veterinærene søker seg bort fra privatpraksis i løpet av de 5 første årene etter at de uteksaminert. Samtidig mangler det veterinærer i både privat praksis og i forvaltningen⁴⁰.

Federation of Veterinarians of Europe (FVE) gjennomførte i 2018 en spørreundersøkelse om veterinærmangel i rurale og avsidesliggende områder i Europa⁴¹. Spørreundersøkelsen ble sendt ut til medlemsorganisasjoner og andre kontakter innenfor sektoren. Undersøkelsen mottok svar fra 28 europeiske land, inkludert Norge. I hele 78,5 prosent av landene oppga respondentene at det var mangel på veterinærer i rurale områder.

Rapporten fra FVE konkluderer med at generelt sett henger ikke mangelen på veterinærer i rurale områder sammen med en mangel i hele landet. Det er heller ingen sammenheng med at det mangler nyutdannede. Det anses heller som en konsekvens av preferanser i jobb og livsstil – der stadig flere veterinærer ønsker å jobbe med kjæledyr i urbane områder.

Årsaker til mangel

Årsaker til mangelen på veterinærer i rurale områder kan være mange, men noen likheter mellom landene går igjen:

⁴⁰ Informasjon fra vetnett.no, 2022.

⁴¹ https://fve.org/cms/wp-content/uploads/FVE_Survey_2018_WEB.pdf

- Distriktene er ikke attraktive nok da de mangler tjenester og infrastruktur som legger til rette for sosiale ambisjoner som for eksempel å starte familie eller å finne en god balanse mellom arbeid og privatliv.
- Lav etterspørsel etter veterinære tjenester da bønder ikke har råd til å betale. Ekstra belastning med å håndtere kunder som har problemer med å betale. Dette gjør det vanskelig å sette opp en lønnsom virksomhet.
- Forretningsmodellen i sektoren har endret seg. Flere og flere veterinærforetak organiseres som AS. Klinikkkjeder tar mer og mer over, og kan ofte tilby en mer balansert timeplan, velutstyrte klinikker og en stabil inntekt. Mest vanlig i urbane områder og innen smådyrsektoren, da dette ofte er et mer lønnsomt marked.
- Ugunstige arbeids- og boforhold (for eksempel lange avstander, klimaforhold, lange skift osv.) Mangel på veterinærer i området kan også føre til lange arbeidsdager og mer jobb. Alt dette kan til sammen føre til stress, utbrenthet og problemer med å holde på folk.
- Mange unge og nyutdannede foretrekker å jobbe på smådyrklionikker i urbane områder. Å jobbe med smådyr ligger for mange nærmere interessen for veterinærfaget der dyrevelferd er en av hovedgrunnene for å velge yrket. Gårdsdyr blir ofte behandlet på besetningsnivå og mindre individuelt, og veterinærbehandling gis avhengig av økonomisk lønnsomhet.
- Nedgang i offentlige anskaffelser. I mange av landene settes det ut kontrakter på flere oppgaver til privatpraktiserende veterinærer, som obligatorisk vaksinasjon og sykdomsforebyggende aktiviteter. I noen land utgjør disse oppgavene en viktig andel av både arbeidsmengde og inntekter for private aktører i distriktene. Oppgavene har imidlertid blitt færre, som igjen gjør det vanskeligere for mange å drive lønnsomt.
- Mangel på veterinærer i rurale områder ses også på som en del av en større trend der stadig flere flytter fra rurale til urbane områder.

Konsekvenser

Veterinærmangel rammer både dyr og bønder, og kan være med å hindre økonomisk utvikling i disse områdene. Samtidig rammer den også de veterinærene som jobber i områder med underdekning da presset blir større på disse. I verste fall kan også dette ha en negativ innvirkning på dyrevelferd, da det kan bli vanskeligere å håndtere alle tilfeller, og forebyggende arbeid kan bli nedprioritert. Både forebyggende arbeid og å få satt diagnose tidlig er spesielt viktig ved smittsomme sykdommer. Dette kan igjen føre til større sykdomsutbrudd med tap av husdyr som igjen gir økonomiske tap for bonden. Å få hjelp i tide ved akutte behov kan heller ikke garanteres til enhver tid. Det oppgis at bønder som opplever økonomiske vanskeligheter, kan vente med å kontakte veterinær til det er for sent, eller vil prøve å utføre veterinære tjenester selv. Mangel på veterinærer kan også føre til at det blir mindre tid på hver klient, og at kvaliteten på tjenestene påvirkes. Dette kan derfor være med på å sette dyrevelferden i fare. Både de økonomiske tapene og mangel på veterinærtjenester kan være til hinder for å utvikle husdyrsektoren i distriktene generelt. De siste årene har antall små foretak gått ned betydelig.

Tiltak

Noen land har allerede satt i gang tiltak, og det er særlig tre hovedområder de har fokusert på: utdanning, lover og regler, og økonomisk støtte.

Noen land, som for eksempel Frankrike, Skottland og Spania, tilbyr økonomisk støtte gjennom ordninger som betaler for veterinærtjenester for små og mellomstore bruk på landsbygda eller i utvalgte områder som anses å ha en høyere risiko. Disse tiltakene øker etterspørselen etter veterinærtjenester som igjen kan øke lønnsomheten for veterinærvirksomheter i området, samtidig som det sikrer at helsen til dyr blir ivaretatt. Det kan også hjelpe med offentlige anskaffelser der private utøvere kan utføre offisielle oppgaver som for eksempel obligatoriske vaksinasjoner og utarbeidelse av helseattester.

Rapporten fra FVE beskriver også ordningen med statsansatte veterinærer i noen land, som Finland, Hellas og Sverige, der det er en lovfestet plikt å tilby veterinærtjenester som organiseres og finansieres på kommunalt eller regionalt nivå.

7.1 Sverige

Situasjonen i Norge er som nevnt veldig lik i nabolandene våre. Det er mangel på veterinærer, og det er i distriktene man merker det aller best. Det kan være naturlig å se litt nærmere på hvordan situasjonen er i Sverige, hvordan veterinærtjenesten er organisert i distriktene, og hva slags utfordringer de har. Det har vært mangel på veterinærer i Sverige i flere år, og spesielt de to siste somrene har det vært så stor mangel at flere dyresykehus måtte holde stengt i løpet av sommeren. Dette har videre ført til større press på de som var åpne, og spesielt de som hadde døgnåpent (TV4, 2021). Dette har vært et problem hver sommer de siste årene.

I Sverige opplevde man også en sterk vekst i antall kjæledyr som en følge av pandemien, og dette var også med på å forsterke krisen.

Staten har lenge hatt ansvaret for dyrehelse og dyrevelferd, og dermed for å sikre at det er veterinærtjenester i hele landet og en fungerende beredskap ved utbrudd av smittsomme sykdommer. Det svenske Jordbruksverket har i oppgave å sørge for at det finnes veterinærer ved utbrudd av smittsomme sykdommer blant dyr og nødvendig helsehjelp til alle dyr. Av dyrevelferdsgrunner skal det også være tilgang til veterinærer hele døgnet.

Distriktsveterinärerna er en organisasjon under Jordbruksverket. Det er Jordbruksverkets oppgave å sørge for at det finnes veterinærer til disse veterinærtjenestene, enten ved avtaler med private veterinærer eller ved å gi oppdrag til Distriktsveterinärerna. Både private veterinærer og distriktsveterinærer kan få statlig kompensasjon for slik veterinærtjeneste.

Distriktsveterinärerna har mottak rundt 70 steder i landet og har ca. 500 ansatte.⁴²

Også Distriktsveterinärerna har opplevd vanskeligheter med å rekruttere veterinærer og autoriserte dyrepleiere, noe som også fører til at det blir vanskelig å opprettholde veterinærtjenester på lengre sikt.

⁴² Riksrevisionen, (2021): Statens ansvar för veterinär service – Jordbruksverkets styrning och genomförande, RIR 2021:4.

I Sverige har dyrehelsetjenesten for produksjonsdyr om lag to tredjedeler statsansatte veterinærer og en tredjedel selvstendig næringsdrivende. For kjæledyr og hester er det i hovedsak veterinærer ansatt ved dyresykehus og klinikker i privat regi. Det er også veterinærer ansatt i rådgivende organisasjoner innen landbruket som jobber med forebyggende dyrehelse, som å beskytte mot sykdom og god dyrevelferd⁴³.

Det er om lag 90 veterinærer som uteksamineres hvert år i Sverige. I tillegg kommer flere veterinærer som har utdannet seg i andre EU-land. I august 2021 ble det meldt om at det manglet 400 veterinærer, men bare 85 nye ble uteksaminert. En arbeidsmiljøundersøkelse viste at 43 prosent av fagpersonene i dyrehelsetjenesten jobber deltid. Dette forklares i stor grad med at arbeidssituasjonen gjør det vanskelig å jobbe fulltid. Stress, høy arbeidsbelastning, overtid og veterinærvakt sammen med manglende lederskap er blant faktorene som forårsaker dette. Sveriges Veterinärförbund^[6] kommenterte i 2020 mangelen på veterinærer på sin hjemmeside og påpekte at å utdanne flere veterinærer ikke vil løse krisen alene. Det finnes tydelige indikasjoner på at en stor andel veterinærer forlater dyrehelsetjenesten fordi de opplever arbeidssituasjonen som vanskelig. Som i Norge, henger det ikke så mye sammen med at det er for få veterinærer, og at det utdannes for få, men med arbeidsforhold. I Sverige er det likevel mulig at man, i motsetning til i Norge, er nærmere også en absolutt mangel på veterinærer: Sverige har kun omkring 0,33 veterinærer per 1000 innbyggere. Dette er under gjennomsnittet i Europa, hvor tallet er 0,35 veterinærer per 1000 innbyggere, og langt under Norge, som har 0,57 veterinærer per 1000 innbyggere⁴⁴. Som i andre yrker, er det også vanskelig å finne folk som ønsker å bosette seg nord i landet, og i tillegg veterinærer som ønsker å jobbe i veterinærvakten. Etter hvert blir det en ond sirkel der det blir vanskeligere og vanskeligere å rekruttere folk. Dersom flere jobbet som veterinærvakt, ville forutsetningene endret seg, og mindre arbeidsplasser ville gjort det mer attraktivt. Lønnsnivået er generelt lavt til tross for en lang og krevende utdanning. Men det er arbeidstid, sammen med forventninger fra arbeidsgiver og dyreeiere, som spiller den største rollen her. Også veterinærer som er selvstendig næringsdrivende trenger en rimelig arbeidssituasjon og en inntekt å leve av. Ifølge Sveriges Veterinärförbund er det et problem at også mange av dagens studenter er usikre på en karriere i dyrehelsetjenesten på grunn av dårlige erfaringer under sommerpraksisen det siste studieåret.⁴⁵

Sveriges Veterinärförbund mener at problemet med mangel på veterinærer er sammensatt og handler om arbeidsmiljø, lønnsutvikling, manglende driftsansvar i lovverket, og regulering av veterinærvakten på nasjonalt nivå. Sveriges Veterinärförbund ønsker derfor at arbeidsgivere og myndigheter går i dialog om dette og ser på helheten. Økte ressurser til utdanningen er nødvendig, men det er ikke løsningen på hele problemet.

⁴³ <https://www.saco.se/studieval/yrken-a-o/veterinar/#:~:text=Arbetsmarknaden%20idag&text=Det%20examineras%20runt%2090%20veterin%C3%A4rer,hos%20m%C3%A5nga%20arbetsgivare%20under%202021.>

⁴⁴ https://fve.org/cms/wp-content/uploads/FVE_Survey_2018_WEB.pdf

⁴⁵ [https://svf.se/nyheter/replik-pa-svensk-djursjukvards-larm-om-veterinarbrist/.](https://svf.se/nyheter/replik-pa-svensk-djursjukvards-larm-om-veterinarbrist/)

8 Oppsummerende betraktninger

Det er i prinsippet ikke for få veterinærer i Norge til å dekke opp behovet i de autorisasjonskrevende stillingene. Men det er i mange tilfeller for belastende og for lite attraktivt å jobbe i klinisk praksis – i særdeleshet produksjonsdyrpraksis med offentlig vakt – til at dette er et arbeid mange nok velger seg, eller orker å stå i over tid. Dette synes å være et resultat av flere parallelle utviklingstrekk de siste 25 årene, som i særlig grad har påvirket produksjonsdyrpraksis, kombinasjonspraksis og vakt deltakelse i negativ retning. Næringsgrunnlag og antall produksjonsdyrbesetninger har sunket med 40 prosent siden år 2000. Dette har ført til økte kjøreavstander og synkende oppdragsmengde. På tross av en viss konkurranseutsetting med andre yrkesgrupper og relativt lav timebetaling, har inseminering av storfe bestått som økonomisk bærebjelke i mange distrikter gjennom denne utviklingen. GENOs strategi før økt eier-inseminering har imidlertid ført til en usikkerhet omkring inseminering som en fremtidig inntektskilde for veterinærene. På smådyrsiden har utviklingen vært den motsatte av den for produksjonsdyr, og en økning i både antall kjæledyr, forsikringsgrad og hva som er mulig å diagnostisere og behandle, har ført til kjededannelse og profesjonalisering på driftssiden, økt grad av spesialisering, og en markant omsetningsøkning. Dette har hatt en påvirkning på totalmarkedet for veterinærtjenester, med en negativ effekt for kombinasjonspraktikerne. Det blir stadig vanskeligere å opprettholde en oppdatert faglig kompetanse på alle dyreslag, og mange kombinasjonspraktikere føler at de er i ferd med å tape konkurransen om smådyrkundene på dagtid. Smådyrpraksis som en tilleggsnæring i områder med sviktende næringsgrunnlag innen produksjonsdyrpraksis, faller dermed gradvis bort i en del områder hvor spesialiseringen allerede har kommet langt. Likevel er det i mange tilfeller vaktveterinærene som får henvendelsene fra smådyreierne i akuttvakta. Uten smådyrpraksis på dagtid er det vanskelig å opprettholde både kompetanse og et utstyrsnivå som gjør det komfortabelt å skulle tilby akutt hjelp til disse når alt annet er stengt.

Overgang til kommunalt vaktansvar har ført til et økt ansvar for vaktveterinærene selv når det gjelder å sørge for tilstrekkelig gode betingelser i sine lokale vaktavtaler. Dette oppleves energikrevende og tungvint av mange, og de opplever også å møte kommuner med manglende innsikt i hva deres eget ansvar består i, eller viktigheten av det. Det er et uavklart ansvarsforhold mellom offentlig vakt, produksjonsdyrpraksis og sports- og familiedyrpraksis. Enkelte kommuner uttaler at deres ansvar kun omfatter produksjonsdyr. Landbruks- og matdepartementet synes også å delvis lene seg mot en slik oppfatning, ettersom mandatet til en arbeidsgruppe nedsatt av regjeringen i august 2022, sier at:

I store deler av landet er det god dekning av veterinærtjenester for smådyr hele døgnet i regi av private dyreklinikker. Det statlige tilskuddet til veterinær vakt er derfor primært innrettet for at det skal være tilgang på veterinær til produksjonsdyr i landbruket, men i deler landet er vaktordningen også av betydning for veterinærtilgang til kjæledyr.

Denne formuleringen indikerer at departementets holdning er at smådyrpraksisen «ordner seg selv», men at den offentlige vakta i noen tilfeller er av betydning. Dersom departementet erkjenner at den offentlige vakta er av betydning for veterinærdekningen for smådyr i en del strøk av landet, bør dette også følges opp i vaktbeskrivelse, fastsetting av godtgjørelse og i en avklaring av hvilke tjenester det forventes skal være tilgjengelig for smådyr i Norge til enhver tid, og i hvilken reiseavstand. (Slike avklaringer bør for øvrig formuleres for alle dyreslag.) Uten disse avklaringene vil Norges offentlige ansvar for veterinærdekning til kjæledyr reduseres til en gratispassasjer i en offentlig vakt tiltenkt stordyr, med de utøvende veterinærene i en skvis mellom offentlig ansvar og nødhjelpsplikt.

Arbeid i klinisk praksis er psykisk krevende, og man befinner seg stadig i et krysspress mellom økonomi, etikk, regelverk og kunders ønsker. Presset økes også av ubekvemme og uforutsigbare arbeidstider, og av nødhjelpsplikten, som binder veterinærer i dårlig bemannede områder til å måtte bidra i akutttilfeller når som helst, uavhengig av vaktlister og fritid. Ubekvem og uforutsigbar arbeidstid er ikke bare en belastning for veterinæren, men også i stor grad for veterinærens øvrige familie. For enkelte blir dermed valget om å stå eller ikke stå i praksis og vakt ikke bare et spørsmål om egne preferanser og arbeidskapasitet, men et spørsmål som angår hele familien. Den generelle psykiske belastningen som disse stillingene innebærer, må forventes å virke ekstra sterkt for veterinærer som jobber alene, slik produksjonsdyrpraktikere i stor grad gjør.

Oppdekking av den offentlige vakten var for 50 år siden et statlig ansvar, som ble oppfylt gjennom offentlig ansatte distriktsveterinærer. Gjennom årene har man hatt en utvikling i retning av en gradvis inntreden av privatpraktiserende veterinærer i vakta, til en oppdeling i en rent klinisk vakt og en rent offentlig vakt. Opphevelsen av distriktsveterinærordningen ble i sin tid begrunnet delvis ut fra habilitetshensyn, og ble gjennomført på en tid da næringsgrunnlaget for produksjonsdyrpraksis var høyere i mange deler av Norge. Terskelkravene for omsetning i klinisk praksis kunne nås selv om distriktsveterinærstillingene falt bort eller ble flyttet til nærmeste avdeling i Mattilsynet. Slik er det mange steder ikke lenger, kjøreavstander og manglende oppdragsmengde på produksjonsdyr har gjort det vanskelig å opprettholde en akseptabel inntjening, selv ved høy vaktbelastning.

I takt med prioriteringer og ressursknapphet ble Mattilsynets egen forvaltnings- og beredskapsvakt redusert til én nasjonal vakt, hvilket i realiteten delegerte det operasjonelle ansvaret til de privatpraktiserende vaktveterinærene. På samme måte gjør ressursknapphet hos Mattilsynet at det i dag er helt avhengig av bistand fra privatpraktiserende veterinærer ved håndtering av for eksempel sykdomsutbrudd. Denne ansvarsoverføringen innebærer at privatpraktiserende veterinærer også i dag spiller en viktig rolle i den offentlige forvaltningen av dyrehelse og -velferd. Men i motsetning til tidligere, er veterinærene ute i distriktet redusert fra forvaltere av et regelverk og en integrert del av tilsynet, til tilsynsobjekter. I den grad de skal bistå Mattilsynet, er det på helt spesifikke arbeidsoppgaver hvor de må handle på vegne av Mattilsynet, etter Mattilsynets retningslinjer, og når Mattilsynet har behov for det. Dette innebærer en reduksjon i både selvstyring, autoritet og forutsigbarhet. Det har vært foreslått at privatpraktiserende veterinærer med sviktende næringsgrunnlag skal kunne velge å

ta kurs i spesifikke offentlige forvaltningsoppgaver, som helsesertifikater til hest før reise, eller blodprøvetaking i forbindelse med overvåkning, for å øke inntjeningsmulighetene. En slik løsning forutsetter imidlertid at disse oppgavene er av et visst omfang og med et forutsigbart behov. Hvis ikke, innebærer forslaget at selvstendig næringsdrivende for egen regning skal skaffe seg kompetanse det offentlige kan ha bruk for, og være i beredskap for å tilby denne kompetansen når det måtte oppstå behov for den. Dette er en privatisering av nasjonal beredskap som muligens kan øke næringsgrunnlaget for veterinærene, men dersom det gjelder tjenester som det er sjeldent eller uforutsigbart behov for, vil det ikke bidra til bedre arbeidsvilkår, men tvert imot legge nok et ansvar med uforutsigbart behov over på de privatpraktiserende.

Problemet med veterinærdekning særlig innen produksjonsdyrpraksis er i stor grad det samme i øvrige europeiske land. Synkende oppdragsmengde, lav lønnsomhet, dårlig balanse mellom vakt og fritid, mye ansvar og ensomhet, og manglende mulighet for å kombinere jobb og familie på en god måte oppgis som årsaker. Når alle disse faktorene legges sammen, finner mange veterinærer at det er en bedre og enklere løsning å søke seg til andre jobber med fordeling av ansvar, kollegiale fellesskap, ordnede arbeidstider og faste ansettelsesforhold.

Ut fra problem- og årsaksanalysen i denne rapporten må det være et mål at tiltak for å bedre veterinærdekningen til klinisk praksis og vakt i Norge rent konkret bør bidra til utbedring av et eller flere følgende punkter:

- Forutsigbar og regulert arbeidstid.
- Utvikling av kollegiale fellesskap og praksissamarbeid.
- Avklaring og presisering av den offentlige vaktas ansvarsområde, hvilke tjenester som skal dekkes under denne, og forventet maksimal responstid/ reisetid.
- Styrket kompetanse innen bedriftsledelse, kundehåndtering og økonomistyring via regulerte ansettelsesforhold, eller økt kompetanse hos den enkelte veterinær.
- Balanse mellom vakttimer, fakturerbare timer og arbeidstimer for den enkelte veterinær.
- Bedret lønnsomhet via tilskuddsordninger, deltidsansettelse eller andre betalte oppgaver.
- Eventuelle andre arbeidsoppgaver eller ansettelse bør ikke være til hinder for øyeblikkelig utrykning ved behov.
- Kjøreavstandene bør ikke økes ytterligere, og inntjeningen på tid brukt på transport bør bedres.

9 Dokumentasjonsgrunnlag og metoder

Denne rapporten er skrevet på basis av følgende dokumentasjonsgrunnlag:

Dokument- og litteraturgjennomgang omkring utviklingen av den norske veterinærbransjen gjennom de siste 25 år, med et tilbakeblikk på den tidligere historien. Dokument- og litteratursøk om veterinærdekning og tilsvarende problemer i utlandet, med vekt på vesteuropeiske forhold. Det er hentet inn anonymiserte reisedata for veterinære reiser fra 01.01.2021–30.06.2022 fra Dyrehelseportalen (136 000 reiser) og anonymiserte lister over veterinærer med norsk autorisasjon fra Helsepersonellregisteret per 30.09.2022. Det er óg utført mediesøk og -overvåkning via medieovervåkningstjenesten Retriever.no for oppslag med treff på søkeordene veterinær, veterinærdekning og veterinærkrise gjennom siste 5 år. Det er også gjennomført tre fokusgruppesamtaler med til sammen 20 veterinærer som deltar i den offentlige vakta, samt én veterinærstudent. Disse samtalene ble gjennomført ved Produksjonsdyrpraktiserende veterinærers forenings høstkurs i oktober 2022. Veterinærene ble rekruttert ved frivillig påmelding og representerte 17 vakt-distrikter fordelt over hele landet, med ulik nærhet til større byer. I tillegg er det gjennomført samtaler med andre veterinærer og nøkkelpersoner. Vi har også hatt tilgang til resultatene fra relevante spørreundersøkelser utført av Veterinærforeningen blant medlemmene i årene 2014–2022.

Litteratur

Arbeidets rett., Langseth, M. (04.01.2023): *Hadde folk visst hva tilbudet er, ville det nok vært mer høylytt bekymring.*

Bondelaget (29.09.2017): *Bondens helse og dyras velferd = suksesseminar!* Hentet fra bondelaget.no: <https://www.bondelaget.no/trondelag/nyheter/bondens-helse-og-dyras-velferd-suksesseminar>

CVMA. (2020). *2020 CVMA Workforce study*. Canadian Veterinary Medical Association/ Kynetec Canada.

Dalum, H. S., Tyssen, R., Moum, T., & Hem, E. (2022). *Professional help-seeking behaviour for mental health problems among veterinarians in Norway: a nationwide, cross-sectional study (The NORVET study)*. BMC Public Health.

Dalum, T. H. (2022). *Prevalence and individual and work-related factors associated with suicidal thoughts and behaviours among veterinarians in Norway: a cross-sectional, nationwide survey-based study*. BMJ Open.

Den norske veterinærforening. (2013). *Veterinæren: yrke - organisasjon - samfunn: Den norske veterinærforening 125 år*. Oslo.

Direktoratet for forvaltning og økonomistyring (DFØ, 2023). *Statens satser innenlands*. Hentet fra dfo.no 10.02.2023: <https://arbeidsgiver.dfo.no/lonn-goder-og-reise/reise-og-satser/statens-satser-innenlands>

Den norske veterinærforening (DNV, 2014). *Medlemsundersøkelse 2014*.

Den norske veterinærforening (DNV, 2016). *Medlemsundersøkelse 2016*.

Den norske veterinærforening. (DNV, 2019): *Spørreundersøkelse til mattilsynsansatte om vakt deltakelse*.

Den norske veterinærforening (DNV, 2020). *Medlemsundersøkelse 2020*.

Den norske veterinærforening (DNV, 2022). *Spørreundersøkelse om veterinærdekning*.

Den norske veterinærforening (DNV, 2022). *Medlemsundersøkelse 2022*.

Den norske veterinærforening (DNV, 2022). *Spørreundersøkelse blant veterinærstudenter om praksis etter endt utdanning*.

FVE. (2019). Survey of the veterinary profession in Europe.

Hem, G. A. (2000). The prevalence of suicidal ideation and suicidal attempts among Norwegian physicians. *European Psychiatry*.

Jakobsen, B. W. (2021, 25 11). Veterinærkrisen. Hentet fra nrk.no:
<https://www.nrk.no/ytring/veterinaerkrisen-1.15740491>

Karlsen, O. (21.6.2022). Ingen søkte på jobb som veterinær i Mattilsynet. *Nationen*.

Kapital (2022). *Dyrisk inntjening*. Hentet fra:
https://www.kapital.no/reportasjer/naeringsliv/2022/11/10/7954956/nordmenn-bruker-rekordmye-penger-pa-kjaeledyrene-sine?zephrr_sso_ott=YjOsTA. Sist besøkt 17. februar 2023.

Landbruksdirektoratet. (2015). *Gjennomgang av tilskudd til kommunale veterinærtjenester*, rapport nr. 23/2015. Hentet fra:
<https://www.landbruksdirektoratet.no/nb/nyhetsrom/rapporter/gjennomgang-av-tilskudd-til-kommunale-veterinaertjenester>

Landbruks- og matedpartementet. (2002). Lov om veterinærer og annet dyrehelsepersonell. Hentet fra Lovdata.no: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2001-06-15-75>

Landbruks- og matdepartementet. (16.10.2007). Fellesbrev til landets kommuner: *Kommunene får ansvar for tilgang på veterinærtjenester, herunder klinisk veterinærvakt, fra 1.1.2008*. Hentet fra regjeringen.no:
https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/lmd/vedlegg/brev/brev_fra_ks_lmd_veterinaervakt_161007.pdf

Landbruks- og matedpartementet. (2010, 01 01). *Lov om dyrevelferd*. Hentet fra lovdata.no: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2009-06-19-97>

Landbruks- og matedpartementet. *Forskrift om tilskudd til veterinærreiser*. Hentet fra:
<https://lovdata.no/dokument/LTI/forskrift/2015-04-30-426>.

Mattilsynet. (2011). *Mattilsynets årsrapport 2010*. Hentet fra:
https://www.mattilsynet.no/om_mattilsynet/mattilsynets_aarsrapport_for_2010.7613

Mattilsynet. (2020). *Strategi for landdyrhelse 2020-2025*. Hentet fra mattilsynet.no: https://www.mattilsynet.no/dyr_og_dyrehold/dyrehelse/nasjonal_strategi_for_landdyrhelse_20202025.42158/binary/Nasjonal%20strategi%20for%20landdyrhelse%202020-2025

Mattilsynet. (23.1.2023). *Fugleinfluenza og Newcastle-syke – nå er smittevern viktigere enn noen gang*. Hentet fra Mattilsynet.no: <https://www.mattilsynet.no/dyr/dyresykdommer/newcastle-disease/newcastlesyke-na-er-smittevern-viktigere-enn-noen-gang>

Nationen. (21.6.2022). Ingen søkte på jobb som veterinær i Mattilsynet. Ola Karlsen. Hentet fra Nationen.no: <https://www.nationen.no/nyhet/ingen-sokte-pa-jobb-som-veterinaer-i-mattilsynet/>

Nationen. (27.5.2022). Veterinærkrise i Nederland og Sverige. Fredrik Holtekjølen. Hentet fra Nationen.no: <https://www.nationen.no/nyhet/veterinaerkrise-i-nederland-og-sverige/>

NOU 10:1981. *Distriktsveterinærordningen*. Hentet fra: https://www.nb.no/items/URN:NBN:no-nb_digibok_2014062606054?page=1

NOU 15:2020. *Det handler om Norge*. Hentet fra regjeringen.no: <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2020-15/id2788079/>

NRK (2022). *Over 1000 ukrainske kjæledyr har kommet til Norge*. Hentet fra: <https://www.nrk.no/trondelag/over-1000-ukrainske-kjaeledyr-har-kommet-til-norge-1.16065560>. Sist besøkt 17. februar 2023.

Ot. prp. nr. 68 (2006-2007). *Om lov om endringer i lov 15. juni 2001 nr. 75 om veterinærer og annet dyrehelsepersonell*. Hentet fra: <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/otprp-nr-68-2006-2007-/id469925/>

Ot.prp.nr. 52 (2000-2001). *Om lov om veterinærer og annet dyrehelsepersonell*. Hentet fra: <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/otprp-nr-52-2000-2001-/id164515/>

Riksrevisionen, (2021). *Statens ansvar för veterinär service – Jordbruksverkets styrning och genomförande*. RIR 2021:4.

Sveriges akademikers centralorganisation (Saco, 2022). *Veterinär*. Hentet fra: <https://www.saco.se/studieval/yrken-a-o/veterinar/#:~:text=Arbetsmarknaden%20idag&text=Det%20examineras%20runt%2090%20veterin%C3%A4rer,hos%20m%C3%A5nga%20arbetsgivare%20under%202021>. Sist besøkt 17. februar 2023.

SOU 58: 2022. Bättre förutsättningar inom djurens hälso- och sjukvård. Statens offentliga utredningar. Hentet fra: <https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/statens-offentliga-utredningar/2022/11/sou-202258/>

Stavanger Aftenblad (2021). *Kraftig omsetningshopp for dyretjenester: Folk skaffer seg hunder og katter over hele Europa*. Hentet fra: <https://www.aftenbladet.no/okonomi/i/OQw6VI/kraftig-omsetningshopp-for-dyretjenester-folk-skaffer-seg-hunder-og-katter-over-hele-europa>. Sist besøkt 17. Februar 2023.

St. meld. nr.9 (1988-1989). (u.d.). Stortinget.no. Hentet fra <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Stortingsforhandlinger/Lesevisning/?p=1988-89&paid=3&wid=a&psid=DIVL2770>

St. prp. nr. 54 (1999-2000). *Om faglige, juridiske og økonomiske rammer for dyrehelseforvaltningen og virksomheten til veterinærer og annet dyrehelsepersonell*. Hentet fra: <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stprp-nr-54-1999-2000-/id203072/>

Statistisk sentralbyrå. (10.10.2022). Hentet fra ssb.no: <https://www.ssb.no/statbank/table/08228> og <https://www.ssb.no/statbank/table/11507>

Sveriges Veterinärforbund (2020). *Replik på Svensk djursjukvårds larm om veterinärbrist*. Hentet fra: <https://svf.se/nyheter/replik-pa-svensk-djursjukvards-larm-om-veterinarbrist/>. Sist besøkt 17. februar 2023.

TV4 (2021). *Akut brist på veterinärer i Sverige*. Hentet fra: <https://www.tv4.se/artikel/6W6tfaiV5RvjuFhUVmKkzc/akut-brist-pa-veterinaerer-i-sverige> . Sist besøkt 17. februar 2023.

Varden, S. Å., Rudi, E., Hoen, R., Hektoen, H., Njøsen, H., & Lunde, K. (2013). *Historien om distriktsveterinærene og om DNVs vei frem til dagens vaktordning*. Den Norske Veterinærforening.

Vetnett (2022). Nederland melder om veterinærmangel. Hentet fra <https://www.vetnett.no/nyhetsarkiv/nederland-melder-om-veterinarmangel>. Sist besøkt 17. februar 2022.

Utgivelser 2023

Rapport 1–2023: USAs landbrukspolitikk

Rapport 2–2023: Varer og verdiskaping i Innlandet – dagens status og nye satsingsområder

Utgivelser 2022

Rapport 1–2022: Meir norske proteinvekstar til fôr og mat – Moglegheiter, flaskehalsar og tiltak i verdikjeda

Rapport 2–2022: Mangel på norskprodusert øko-melk?

Rapport 3–2022: Fra tall til tiltak – Styrket matproduksjon i Troms og Finnmark

Rapport 4–2022: Flaskehalsar i grøntproduksjonen i Nord-Norge

Rapport 5–2022: Beredskap på mat og medisiner – fra «just in time» til «just in case»?

Rapport 6–2022: Østerriksk jordbrukspolitikk— Aktiv struktur- og miljøpolitikk kompenserer utfordrende produksjonsforhold

Notat 1–2022: Økt norskandel av matkorn

Notat 2–2022: Norsk Landbruksvarehandel

Notat 3-2022: Bondens prisindeks – kraftig vekst etter korona

Hollendergata 5.
Pb. 9347 Grønland
N-0135 OSLO
E-post: post@agrianalyse.no
Web: <http://www.agrianalyse.no>

ISSN 1894-1192

ISSN (WEB) 1894-1877

